
N.131. La metamorfosi del treball. El món laboral i professional canvia molt de pressa. Hi ha riscos i oportunitats. Fenòmens com la gran dimissió són l'expressió d'un malestar creixent. Caldrà retrobar el sentit del treball.

Barcelona Metròpolis

Repensar l'organització del treball

La revolució tecnològica en la qual estem immersos està canviant la manera de treballar i la nostra relació amb la feina. La combinació de canvis tecnològics disruptius, la globalització de l'economia i les noves

aspiracions de realització personal estan provocant una metamorfosi del treball i de les relacions laborals. L'extensió de formes de treball autònom, precari i desregulat ve acompanyada d'una idea de l'emprenedoria sovint mal entesa i d'una nova cultura del treball en la qual es valora més l'autonomia individual que la seguretat col·lectiva o la solidaritat.

Les velles seguretats s'estan esvaint. La vida laboral està condicionada per un nivell d'exigència creixent, basat en els resultats, i una competitivitat que ja no és només amb els altres, sinó també amb un mateix. Però assolir els objectius no sempre depèn del treballador en si ni de l'esforç que hi esmerci. Cada cop més, depèn de directrius que sovint es decideixen lluny del lloc de treball. Avancem cap a un horitzó en el qual el destí de molts empleats serà el de combinar fases de molta intensitat i exigència laboral amb períodes d'atur i aïllament. Això es pot traduir en una major incertesa vital i un desgast emocional que pot acabar trencant l'equilibri mental.

Aquesta realitat explica fenòmens recents com la gran dimissió, en què molts empleats deixen les feines perquè no els compensa el desgast personal que comporten. Volen entorns laborals més saludables. També explica bona part de l'absentisme laboral per crisis d'angoixa o depressió i la creixent incidència de la síndrome del treballador cremat. Tots aquests fenòmens són conseqüència d'un desacoblament entre les necessitats i les expectatives personals i les possibilitats de realització que ofereixen les estructures productives. Això ens porta a haver de repensar la feina i les seves repercussions a escala individual i en l'ús del temps i la vida a les ciutats. La salut de les persones depèn de la salut de les organitzacions. Per això és tan important recuperar el sentit del treball i fomentar una cultura empresarial que, a més de crear valor per als accionistes, tingui en compte el benestar dels treballadors i del conjunt de la societat.

— Milagros Pérez Oliva

En marxa. Arrenca. La llum de la tarda d'hivern que entra pel carrer de Sant Pere Més Alt, tamisada per la pols d'unes obres, crea un ambient de contrast. Els vianants projecten llargues ombres i el far de la moto és com el sol del capvespre.

Temporal d'hivern a Barcelona. Carregant la taula sota el braç, un surfista s'afanya a arribar a la platja de la Barceloneta. Allà es trobarà amb altres amants del surf. Uns quants dies l'any hi ha onades al litoral barceloní i, quan n'hi ha, mai hi falten surfistes.

Dossier

La metamorfosi del treball

4-9

Sofía Pérez de Guzmán

Noves cultures del treball: entre l'emprenedoria i la precarietat

10-14

**Thomas Coutrot
i Coralie Perez**

Retrobar el sentit del treball:
una aspiració revolucionària?

16-19

Dolors Liria

Costos emocionals de la feina

20-24

Joan Sanchis

Ciutats i setmana laboral
de quatre dies: cap a un
nou paradigma urbà

26-30

Joan Miquel Verd

Crònica d'una precarietat
laboral i vital que talla
les ales als joves

32-35

Pilar Carrasquer

Temps de treball i polítiques
de conciliació: reptes en
clau de gènere

36-40

**Pablo Sanz de Miguel
i Martí Fernández**

Teletreball, més dubtes
que certeses

42-45

Manel del Castillo

Empreses amb
consciència social

Noves cultures del treball: entre l'emprenedoria i la precarietat

Sofía Pérez de Guzmán

El segle XXI ha comportat canvis en la manera d'exercir i entendre la feina. Els nous treballadors i treballadores donen més prioritat a l'autonomia i l'autorealització que a l'estabilitat i la protecció social. Així, creix la idea del paradigma emprenedor com a arquetip del bon treballador, juntament amb les feines emergents vinculades a la tecnologia i una nova pluriocupació que persegueix equilibrar la vocació i la sostenibilitat econòmica.

La feina està canviant, i també el valor i el sentit que se li atribueixen. En poc més de tres dècades, molts dels trets que definien el que es considerava una bona feina —estabilitat, seguretat, drets i protecció social— s'han convertit, per a molts treballadors i treballadores, en relíquies del passat. “Sincerament, estable, no crec que sigui res. Crec que aquesta mentalitat és molt dels vuitanta, i aquí hi ha una bretxa de pensament molt gran entre, per exemple, el que pensen els meus pares i el que pensa la generació mil·lennista. Perquè el treball ha canviat moltíssim, com també la manera d'executar-lo, i de veure'l. Per tant, “l'expressió ‘ja tens la vida solucionada’, això ja no existeix. No, no és així, és igual que tinguis una supernòmina en una empresa, això pot ser avui i demà no”. Aquesta reflexió de l'Alicia, una dona de 31 anys entrevistada per a una de les meves investigacions

El segle XXI ha comportat canvis en la manera d'exercir i entendre la feina. Els nous treballadors i treballadores donen més prioritat

Sofía Pérez de Guzmán

Professora titular de Sociologia del Treball a la Universitat de Cadis. Actualment, és directora del grup de recerca Trabajo, Política y Género i coordinadora de la Red Iberoamericana de Investigación en Trabajo, Género y Vida Cotidiana. Recentment ha estat editora, amb la professora Ivana Pais de la Universitat Cattolica del Sacro Cuore (Milà), del número monogràfic “Nuevos trabajos y nuevas identidades”, de la revista *Cuadernos de Relaciones Laborales*.

Notes

1. Per aprofundir en aquesta qüestió, es pot consultar el número monogràfic de la revista *Cuadernos de Relaciones Laborales* titulat "Nuevos trabajos y nuevas identidades", publicat recentment.

2. Al contracte de zero hores, l'ocupador no està obligat a proporcionar un nombre mínim d'hores de treball i el treballador no està obligat a acceptar qualsevol feina que li ofereixin.

3. El *gig work*, *gig economy* o microtreball és una forma de treball que opera mitjançant aplicacions en línia que faciliten diferents empreses. El treball està disponible a internet, però es duu a terme fora de la xarxa, de manera física.

més recents, expressa bé aquesta tendència. En el món laboral on ella se situa, la inseguretats, la inestabilitat i la intermitència són situacions considerades normals.

La "nova normalitat" del mercat laboral

En conjunt, als mercats laborals de la majoria de les economies desenvolupades, encara predomina l'ocupació considerada estàndard o convencional, és a dir, indefinida, a temps complet, regulada per la legislació laboral i la negociació col·lectiva i vinculada a drets de protecció social. Les formes d'ocupació atípiques i precàries encara estan molt lluny de ser majoritàries. Tot i això, cada vegada són més diverses i afecten més treballadors i treballadores.¹ Algunes, com ara la contractació temporal, l'ocupació a temps parcial involuntari, la subcontractació o els contractes de zero hores,² es produeixen en el mateix treball assalariat. D'altres, com treballar per projectes, el *gig work*³ o el treball autònom dependent, n'operen al marge. Però totes comparteixen un cert grau de vulnerabilitat, la probabilitat de patir desocupació intermitent, ingressos baixos o variables, i un accés restringit a la protecció social.

Així mateix, comencen a ser freqüents les trajectòries laborals caracteritzades per anar i venir entre diverses situacions d'ocupació, atípiques o no, o per combinar situacions diferents en un mateix moment. En general, les fronteres entre les diverses modalitats de treball són cada cop més borroses; de vegades, és difícil dilucidar amb seguretat si una feina reuneix les condicions per ser considerada convencional o ha de ser classificada com a atípica o precària. I aquesta indefinició s'accentua amb els canvis tecnològics impulsats per la digitalització, que faciliten la flexibilitat en l'organització del treball en temps i ubicacions, i propicien l'aparició de noves formes de treball i noves ocupacions.

Nòmades digitals, *clickworkers*, *riders*, *influencers* o *youtubers* són alguns exemples de modalitats d'exercici de l'activitat laboral i d'ocupacions emergents vinculades al desenvolupament de les noves

Nota

4. Taylor, S. "A new mystique? Working for yourself in the neoliberal economy". *The Sociological Review*, 63(1), 174-187. 2015.

tecnologies de la informació i la comunicació. Tot i la seva varietat aparent, tots ells treballen a través de plataformes digitals (Glovo, UberEats, YouTube o Instagram, entre altres). El nombre de treballadors i treballadores de plataformes encara és relativament petit, però s'està incrementant molt ràpidament i es preveu que aquest creixement s'accentuï en el futur. Les plataformes generen oportunitats laborals, generalment de qualitat escassa, inestables i incertes, per als sectors més vulnerables del mercat laboral. Són nombrosos els estudis que mostren que estan contribuint a socavar la relació laboral estàndard i a promoure'n la mercantilització.

Comencen a ser freqüents les trajectòries laborals caracteritzades per anar i venir entre diverses situacions d'ocupació.

A la recerca de la passió i l'autonomia

Aquesta flexibilització, diversificació i hibridació creixent de les formes de treball va acompanyada de canvis en els imaginaris i les representacions socials associats al treball. La idea,

cada cop més estesa, que les trajectòries laborals convencionals —estables i predictibles— pertanyen al passat, unida a processos més globals com el de la individualització o l'hegemonia ideològica del neoliberalisme, ha afavorit l'emergència i l'extensió del que Stephanie Taylor⁴ ha anomenat una "nova mística" relacionada amb el treball. Es tracta del que es podria considerar una nova manera d'entendre la feina segons la qual aquesta ja no només es considera una font d'ingressos i d'estabilitat econòmica, sinó que, a més, abans que res, s'espera que proporcioni realització personal, que tingui un sentit i un propòsit. Aquests treballadors i treballadores accepten la incertesa laboral i els ingressos insuficients a canvi d'autonomia, de flexibilitat i de la possibilitat de desenvolupar les inquietuds o la creativitat.

Les afirmacions següents, que apareixen cada vegada més sovint en les entrevistes a treballadors i treballadores, exemplifiquen aquesta transformació de les cultures del treball: "Jo sempre he prioritzat

Els nous pluriocupats combinen una primera feina amb la qual paguen les factures amb una altra que els permet desenvolupar la seva creativitat, les seves inquietuds artístiques o una activitat vocacional.

fer coses que m'agradin en cada moment, abans que posar-me a fer una feina que potser em podia donar més diners o més estabilitat"; "És que és una decisió vital, és que, si el meu pensament estigués més a prop de la seguretat, jo probablement estaria fent carrera acadèmica, però jo vull fer el que m'agrada"; "Faig el que m'agrada com a artista independent precari, amb tots els riscos que això comporta"; "Tinc la llibertat de poder

triar en què treballo i en què no, i això m'encanta perquè, a més, soc força creativa i m'agrada inventar-me coses... No m'agrada complir normes estrictes d'una empresa que em digui 'has de fer això i allò". La satisfacció de fer un projecte personal o una vocació, o el fet de no tenir caps —"ser el seu propi cap"—, semblen compensar les condicions de precarietat amb què, sovint, desenvolupen la seva feina.

Un exponent clar de l'extensió d'aquestes noves maneres d'entendre el treball és el sorgiment d'un nou tipus de pluriocupació. En comparació amb els pluriocupats de finals del segle xx, la principal motivació dels quals era la necessitat econòmica, els del segle xxi tenen un altre perfil. La pluriocupació ja no és exclusivament una estratègia de supervivència econòmica; és, sobretot, una via per equilibrar l'autorealització a la feina amb la sostenibilitat econòmica. Els nous pluriocupats combinen una primera feina amb la qual paguen les factures i aconsegueixen tenir unes condicions de vida adequades amb una altra que, encara que els proporciona ingressos insuficients, els permet desenvolupar la seva creativitat, les seves inquietuds artístiques o una activitat vocacional. Així, la motivació principal d'aquests nous pluriocupats no és obtenir ingressos addicionals per poder viure; busquen, sobretot, enriquir la seva experiència laboral.

La producció de noves identitats laborals

Algunes investigacions suggereixen que aquest procés de transformació cultural es podria considerar com una reacció davant de la flexibilitat, la inseguretat i la precarietat de les feines actuals i, més específicament, com una mena d'estratègia de supervivència en les circumstàncies actuals del mercat laboral. De fet, aquesta representació del treball s'assembla molt a la que tradicionalment ha caracteritzat les carreres artístiques. És molt plausible que l'extensió a tot el mercat laboral de la precarietat pròpia de les persones que treballen a les indústries culturals i creatives hagi convertit les pràctiques i les representacions del treball dels i les artistes en un model cultural per als treballadors i treballadores d'altres sectors.

Una altra explicació, que no exclou l'anterior, apunta a la difusió cultural del paradigma emprenedor que s'ha dut a terme els darrers anys, no només com a referent d'un nou model laboral, sinó també

com a arquetip del bon treballador. Des d'aquesta perspectiva, es considera que aquesta difusió, que té un alt contingut polític, ha tingut com un dels principals objectius la producció d'identitats laborals ajustades a les regles del joc del nou model productiu. Així, la narrativa de l'emprenedoria ressalta les capacitats individuals i l'esforç personal com a vies per a l'èxit, i promou l'autonomia, la responsabilitat individual sobre qualsevol triomf o fracàs professional, i la representació de la inseguretats com a oportunitat en lloc de risc; en conseqüència, l'autoresponsabilització davant de la vulnerabilitat al mercat laboral. Es tracta d'un discurs que ha calat fortament per la seva intensa difusió a través de diverses

El nou escenari constitueix un desafiament per a les formes tradicionals de representació col·lectiva i de defensa dels drets socials.

vies, entre les quals destaquen els mitjans de comunicació; les polítiques d'ocupació promogudes, entre altres, per les institucions europees, i el sistema educatiu que, en tots els nivells, considera l'emprenedoria com una competència clau.

Aquest escenari constitueix un desafiament per a les formes tradicionals de representació col·lectiva i de defensa dels drets socials. Aquests treballadors i treballadores fragmentats pel mercat i "empresaritzats" se situen ideològicament molt lluny dels sindicats i de qualsevol institució tradicional de representació col·lectiva. Les identitats individualitzades i la concepció del treball com a espai d'autorealització tendeixen a despolititzar-los i a distanciar-los de qualsevol percepció d'injustícia laboral. Alicia, les reflexions de la qual obren aquest article, ho expressa molt clarament: "És que em posaré una mica *hater*, però la gent que es queixa tot el dia jo no la puc suportar. És que és molt fàcil dir: 'No, és que les condicions...' Ostres, doncs busca't la manera d'entrar en una altra feina, o de crear les teves pròpies idees de negoci o del que sigui. Jo, sincerament, no entraria en una feina per ficar-me en un sindicat". Tanmateix, l'experiència demostra que, per contrarestar la inseguretats, la inestabilitat i les bretxes en la protecció social que caracteritzen la situació laboral d'aquests treballadors i treballadores, el més efectiu és organitzar-se col·lectivament. Caldria explorar formes d'organització col·lectiva que siguin capaces de conjugar el que és nou i el que és antic i, així, actuar de manera eficaç en aquest terreny tan complex.

Contingent Workers' Voice in Southern Europe

Sofía Pérez de Guzmán, Marcela Iglesias-Onofrio i Ivana Pais (ed.)
Edward Elgar Publishing, 2023

Retrobar el sentit del treball: una aspiració revolucionària?

**Thomas Coutrot
i Coralie Perez**

El concepte actual del treball està essent posat en qüestió arreu del món per dimissions en cadena sense precedents a la història. Per fer

front a aquesta nova realitat, cal deixar de banda la concepció dolorista per recuperar l'antropològica, que defineix el treball com una activitat organitzada per mitjà de la qual els éssers humans transformen el món natural i social, i es transformen a si mateixos.

El període postcovid ha generat una onada inèdita de dimissions en el mercat laboral a diversos llocs del món. Als Estats Units, a partir de la primavera del 2021, la Great Resignation ha estat testimoni de la dimissió d'entre quatre i cinc milions de treballadors al mes, unes xifres sense precedents en la història. A la plataforma Reddit, el fòrum Antiwork és dels més visitats; milions d'internautes hi comparteixen les seves pitjors experiències laborals i les dimissions més satisfactòries. A la Xina, també durant la primavera del 2021, va aparèixer a Weibo, l'X xinès, el moviment Tang Ping ('estirar-se a terra') per protestar contra els ritmes i els horaris infernals i fer una crida a treure el peu de l'accelerador. A Europa, les dimissions també augmenten i, segons l'Eurostat, l'Oficina d'Estadística de la Unió Europea, el 2023 les dificultats de contractació de les empreses van assolir xifres de rècord.

Dimissions en cadena, desconfiança envers les grans empreses, bifurcacions professionals... La crisi sanitària i ecològica, sumada a les noves maneres de gestionar les empreses, fa que es qüestionï cada vegada més el sentit del treball. Durant molt de temps, en l'àmbit acadèmic (econòmic, sociològic...) i també en el discurs polític, el treball, entès com a activitat, s'ha ignorat en benefici de l'ocupació: se'n parla en termes de volum, de remuneració, de precarietat o, fins i tot, dels drets socials als quals dona accés. Des d'aquesta perspectiva, l'efecte que les condicions de treball en general, i l'interès intrínsec de la feina en particular, tenen sobre els comportaments dels treballadors (sobretot els assalariats) sovint ha estat relegat a un segon pla.

Prendre's seriosament la qüestió del sentit del treball

Per aquest motiu cal deixar de banda la concepció habitual i dolorista del treball, associada a una etimologia controvertida¹ (*tripalium*, instrument de tortura), per recuperar-ne una més antropològica, propera a la de Marx i a la qual fan referència, de fet, les ciències del treball (ergonomia, psicodinàmica del treball): una activitat organitzada per mitjà de la qual els éssers humans transformen el món natural i social, i es transformen a si mateixos.

El sentit del treball està lligat a aquests reptes de transformació: el treball té sentit si ens permet ser útils, respectar o enriquir les normes socials i ètiques que orienten la nostra acció, i desenvolupar les nostres destreses i la nostra experiència. La utilitat social, la coherència ètica i la capacitat de desenvolupament són, per tant, tres dimensions constitutives del sentit del treball.

Ens hem basat en les enquestes franceses sobre les condicions de treball (elaborades pel Ministeri de Treball francès) per avaluar quantitativament les oportunitats que tenen els assalariats per trobar un sentit a la seva feina en cadascuna d'aquestes tres dimensions i de manera global.² Hem calculat puntuacions sobre una mostra representativa d'assalariats dels sectors privat i públic el 2013 i el 2016. Això ens ha permès, en primer lloc, comparar les professions segons el criteri del sentit del treball i, en segon lloc, avaluar les causes i els efectes d'una pèrdua d'aquest sentit.

Thomas Coutrot

Estadístic i economista. Del 2003 al 2022 va ser cap del Departament de Condicions de Treball i Salut de la Direction de l'Animation de la Recherche, des Études et des Statistiques (DARES), organisme que depèn del Ministeri de Treball francès.

Coralie Perez

Socioeconomista, investigadora a la Universitat Paris 1 Panthéon-Sorbonne i membre del Centre d'Économie de la Sorbonne (CES). Les seves investigacions se centren en la formació contínua i els efectes dels canvis tecnològics sobre el treball.

Notes

1. Segons els especialistes, la paraula *treball* prové molt probablement del prefix *tra-*, que està associat a la idea de transformació.

Delport, M-F. "Trabajo-trabajar(se): étude lexico-syntaxique". *Cahiers de linguistique hispanique médiévale*, 9, 99-162. 1984.

2. Coutrot, T. i Perez, C. *Redonner du sens au travail. Une aspiration révolutionnaire*. Le Seuil, Coll. col·lecció "La République des idées", París, 2022.

Hem comprovat que les feines més riques en sentit no són necessàriament les més prestigioses o les més ben remunerades: les mares de dia, les cuidadores a domicili, els obrers qualificats del sector de la construcció, els empleats del sector del turisme... Les feines més mancades de sentit demanen sovint poca formació (obrers no qualificats, caixeres, agents de seguretat...). Així i tot, no sempre és el cas; un exemple són els directors de bancs i els treballadors d'asseguradores. De fet, no hi ha una relació evident entre el nivell de qualificació (o de salari) i el sentit del treball. Inversament, el fet de desenvolupar una tasca de cara al públic o de pertànyer a una petita empresa contribueix a donar sentit a la feina. De la mateixa manera, les feines del sector públic o associatiu globalment generen més sentit que les del sector privat, gràcies a un sentiment més fort d'utilitat social, malgrat que els conflictes ètics siguin més freqüents.

El sentit del treball és important per als treballadors?

La nostra anàlisi estadística mostra un resultat inèdit: trobar poc sentit a la feina és el primer factor que mou un treballador a renunciar-hi. Tal com altres estudis ja havien mostrat abans, un lloc de treball molt intens o amb conflictes amb la jerarquia també porta a deixar la feina, però no així el sentiment d'estar mal pagat. Deixar la feina és una bona opció: de mitjana, la nova ocupació permetrà trobar més sentit al propi treball.

Per a aquells i aquelles que no poden marxar o no es decideixen a fer-ho, la pèrdua del sentit del treball s'associa a un increment dels trastorns mentals (com ara els símptomes de depressió) i a un fort augment de l'absentisme laboral per malaltia. I aquesta qüestió no és un "problema de rics". Per descomptat, els obrers troben, de mitjana, menys sentit a la seva feina que els directius. Però, davant d'un debilitament del sentit del treball, el risc de patir una depressió es multiplica per dos, tant per als obrers com per als directius. Pel que fa als joves, aquest factor els afecta tant com a les persones de més edat.

El pes de la gestió basada en resultats

Com s'explica aquesta pèrdua de sentit que perceben els treballadors assalariats? Al banc dels acusats hi ha la gestió empresarial basada únicament en els resultats. Aquesta tendència s'ha generalitzat a partir de la dècada del 1990, moment en què els inversors financers comencen a exigir una rendibilitat elevada (o un descens dels costos al sector públic)

i una transparència absoluta de les fonts de rendiment. Les reorganitzacions permanents són els senyals que actualment s'envien als mercats financers per demostrar aquesta cerca obstinada d'optimització. Inspirada en el model Toyota dels anys vuitanta, la producció ajustada (o *lean management*), basada en la reducció dels costos i dels estocs

Com s'explica aquesta pèrdua de sentit que perceben els treballadors assalariats? Al banc dels acusats hi ha la gestió empresarial basada únicament en els resultats.

Notes

3. Clot, Y. *Le travail à cœur*.

La Découverte, París, 2010.

Dejours, C. *Travail vivant, 2. Travail et émancipation*. Payot Rivages, París, 2013.

4. Lopes, H., Lagoa, S. i Calapez,

T. "Declining autonomy at work

in the EU and its effect on civic

behavior". *Economic and Industrial*

Democracy, 35(2), 341-366. 2014.

mitjançant un augment de la responsabilització dels treballadors, ha passat a un segon pla a conseqüència de les exigències de control i d'estandardització. S'han multiplicat els procediments rígids (en llenguatge de gestió, *process*) i l'obligació recurrent de retre comptes sobre l'activitat (*reporting*), fet que ha donat lloc al que podem anomenar *neotaylorisme digital*.

Els resultats de la investigació confirmen la responsabilitat. Experimentar de manera contínua canvis en l'organització, haver d'assolir objectius basats en xifres o treballar com a subcontractat per a un tercer són tres indicadors de la gestió basada en resultats. Les dades mostren una forta associació entre aquestes pràctiques i una degradació del sentit del treball i de la salut mental.

La destrucció del treball viu

Aquestes formes de gestió pretenen ignorar un coneixement essencial de les ciències del treball.³ L'activitat real sempre difereix d'aquella que prescriuen els dirigents. Fins i tot amb les tasques aparentment més rutinàries, les persones es veuen obligades, per fer front a imprevistos inevitables, a inventar, a interpretar o, fins i tot, a desobeir les ordres. El treball pren sentit quan és un "treball viu", quan permet el desplegament

de la intel·ligència individual i col·lectiva, la sensibilitat i l'atenció humana.

Tanmateix, amb la gestió basada en resultats, el "treball mort" (les instruccions, el *process*, els algorismes, el *reporting*...) vol controlar el "treball viu" i amenaça de destruir-lo. La desmotivació, els trastorns de salut mental o les

dimissions en massa són, doncs, el preu que cal pagar. A aquests problemes s'hi afegeix una disminució del compromís fora de la feina (com ara els comportaments cívics).⁴

Mentre que el repartiment de la riquesa generada ha polaritzat durant molt de temps els conflictes socials, actualment emergeix, cada cop amb més força, una lluita política al voltant de la qüestió del sentit del treball que li proporciona una dimensió summament crítica respecte de les relacions de dominació en l'àmbit laboral.

Alguns dirigents intenten reaccionar a aquesta evolució.

Les polítiques de responsabilitat social corporativa procuren millorar la utilitat social i ambiental de les organitzacions. Però el balanç no és gaire encoratjador: aquestes polítiques no permeten evitar les restriccions que imposa un capitalisme financer basat en els mercats líquids.

Alguns directius més valents duen a terme experiències d'"alliberament" del treball a través de l'adopció d'una organització participativa no taylorista. Aquestes experiències tenen el mèrit de mostrar concretament que és possible allunyar-nos del neotaylorisme digital en benefici de l'eficiència i de la salut. De totes maneres, els límits són evidents: com va escriure el consultor Marvin Weisbord, a partir dels resultats

Les polítiques de responsabilitat social corporativa procuren millorar la utilitat social i ambiental de les organitzacions. Però el balanç no és gaire encoratjador.

Nota

5. Weisbord, M. *Productive workplaces. Dignity, meaning and community in the 21st century*. Jossey-Bass, 2012.

extrets durant el seu llarg recorregut com a assessor en gestió antitaylorista per a desenes de grans empreses nord-americanes, els projectes que va portar a terme “rarament van durar més temps que el mandat dels dirigents que els havien fomentat inicialment”.⁵ La raó es troba en una paraula: per als directius comuns, més que l’eficiència, “l’objectiu és el poder i el control”.

Sotmetre a debat l’organització del treball

Si, com tot indica, la qüestió clau és la del poder sobre l’organització del treball, aleshores no és tan sorprenent que l’autoregulació no produeixi els resultats esperats. Precisament per aquest motiu, retrobar el sentit del treball implica, a parer nostre, una aspiració revolucionària: l’organització del treball és avui en dia la prerrogativa exclusiva dels accionistes i dels seus mandataris, però la cerca del sentit del treball obliga a reconsiderar aquest monopoli sobre la presa de decisions.

És per això que actualment es requereixen innovacions democràtiques en l’organització del treball real. Unes innovacions que no només han de centrar-se en una repartició del poder en la governança de les empreses, sinó també, i sobretot, en l’assignació de nous drets als col·lectius de treballadors i a les parts implicades perquè reflexionin i participin en les decisions sobre l’organització i les finalitats del treball. Avui en dia, són mesures necessàries per passar d’una lògica productivista a una lògica de “tenir cura” (*care*). La ficció del caràcter privat de la relació salarial ja no se sosté: les decisions de les grans empreses en matèria de producció i d’organització del treball tenen un impacte important sobre la salut de les persones i dels ecosistemes. A partir d’ara, cal posar a l’ordre del dia una “política del treball viu”.

Redonner du sens au travail. Une aspiration révolutionnaire

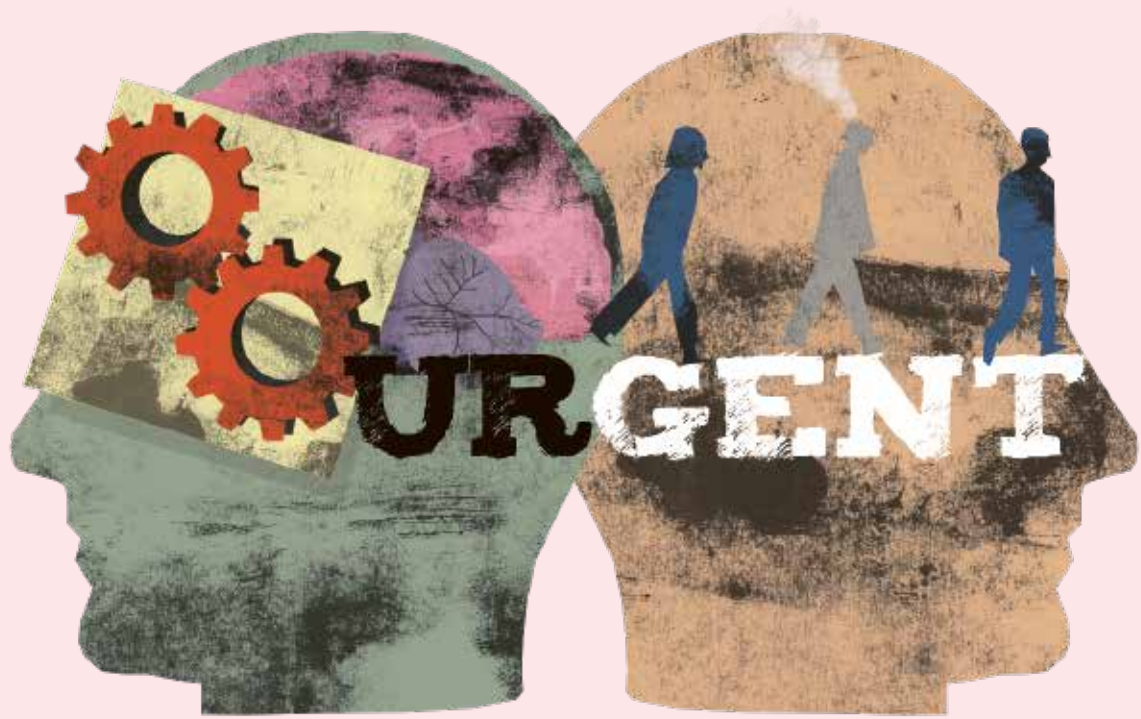
Le Seuil, col·lecció “La République des idées”, París, 2022

Solitud compartida. Un matí d'hivern. Tres amics passegen per l'Anella Olímpica de Montjuïc. Van en formació, gairebé uniformats, amb la mateixa posició de mans. Cadascun, amb els seus pensaments.

La fugida d'en Pancho. El sol del capvespre, en un dia d'hivern, projecta ombres amb formes geomètriques que compartimenten l'espai. L'ombra del fotògraf forma part de l'escena. De sobte, entra un gosset, veloç com una fletxa. "Pancho!", crida el seu amo.

Costos emocionals de la feina

Dolors Liria

En un món complex, hiperdemandant i hiperconnectat, la inestabilitat i la incertesa són els únics sentiments estables. Entorns laborals canviants i competitius ens posen davant del repte de gestionar la pressió i l'estrès, que dificulten la comunicació i les relacions interpersonals. Les organitzacions tenen la responsabilitat de promoure espais laborals saludables, on es pugui treballar en equip i es trobi satisfacció en la bona realització de la feina.

La feina forma part de la nostra identitat. Davant l'amenaça de perdre-la o quan ens quedem sense, apareixen sentiments que ens poden portar a l'aïllament i al bloqueig. La gestió de les emocions i la cerca d'un cert equilibri en un context de canvi constant són la clau per treballar de manera eficient, satisfactòria i saludable.

El món laboral actual es caracteritza per una extrema complexitat, incertesa i inestabilitat. Apareixen conceptes com el de *entorn VUCA* (sigla en anglès de *volàtil, incert, complex i ambigu*), posteriorment superat per una altra sigla, *BANI* (*fràgil, ansiós, no lineal i incompreensible*). En tots dos casos, es fa referència a ambients que afavoreixen l'aparició de dos dels sentiments més difícils de gestionar per l'ésser humà: la sensació d'inestabilitat i la consegüent ansietat que genera.

A la societat actual vivim, tal com afirma Zygmunt Bauman, a mercè dels capricis del mercat. S'esvaeixen les xarxes de seguretat i, amb elles, els vincles humans que ens protegeixen. S'anulla el sentiment que val la pena pensar en l'interès comú i col·laborar per aconseguir quelcom, i s'afavoreixen conductes individualistes tant en la vida quotidiana com a la feina.

En aquests entorns laborals, les incerteses es tradueixen en un augment del malestar, també provocat per un elevat grau d'exigència i per la pretensió que aquesta s'assumeixi amb menys recursos dels necessaris. Aquest escenari augmenta els nivells d'estrès. Al Regne Unit, per exemple, més del 90% dels adults han patit nivells alts o extrems de pressió en algun moment, segons un estudi de Mental Health UK. Experimentats de forma continuada, aquests nivells d'estrès eleven els casos de l'anomenada *síndrome del treballador cremat (burnout)*. Un estudi fet el 2023 pel Grup Adecco afirma que fins a set de cada deu treballadors l'han patit.

Es tracta d'una societat hiperproductiva, hiperconnectada i amb una tolerància molt baixa a la frustració, reflex dels canvis en els mercats i dels canvis tecnològics que donen pas a noves maneres de treballar i teletreballar, a noves professions i a la possibilitat que d'altres desapareguin.

Manca d'espais per pensar, de lideratges i de models de relació

La incertesa ens genera molta angoixa i, molt sovint, passem d'aquesta emoció a l'acció impulsiva, sense tenir o donar-nos temps per pensar. El temps és un bé molt escàs també en el món laboral, en les dinàmiques organitzatives i en l'estil de vida dels treballadors i les treballadores. Els espais per reflexionar sobre la feina i sobre el funcionament de l'equip són pràcticament nuls, i això ens fa emocionalment vulnerables davant un entorn excessivament accelerat.

Aquests espais per reflexionar, que poden adoptar formes molt diferents, sovint es veuen com a pèrdues de temps quan, en realitat, en fan guanyar molt, en tant que les estratègies i les decisions preses acostumen a donar més bons resultats i a optimitzar els processos. I són imprescindibles per al treball en equip, un dels grans protectors de la salut mental a la feina. Sabem que el resultat d'un treball col·laboratiu acostuma a ser millor que el que es fa individualment, que augmenta el sentiment de pertinença al grup

Dolors Liria

Psicòloga experta en psicoteràpia i en psicologia de les organitzacions i del treball per la European Federation of Psychological Associations (EFPA). És vicedegana del Col·legi Oficial de Psicologia de Catalunya i directora de Menta Psicoteràpia (centre de psicoteràpia i formació de psicoterapeutes) i Menta Salut Professional (consultoria de salut professional i organitzacional).

Nota

1. El suïcidi de 19 treballadors de l'empresa va portar membres de la direcció fins als tribunals, acusats d'assetjament moral i d'intimidacions, que incloïen amenaces de recol·locacions continuades i fites irrealitzables. via.bcn/ncnS50RAc4w

i que el fet de repartir les responsabilitats i les “culpes” fa que el suport del grup se senti com un element protector. Però quan no és possible treballar en equip, apareixen conductes individualistes, la qualitat de la feina empitjora i els membres del grup es posen en risc, des d'un punt de vista psicosocial.

Les organitzacions han de promoure espais de treball saludables, amb lideratges orientats a les persones, que assumeixin una de les seves funcions fonamentals i indelegables, que és fer-se càrrec dels malestars del grup. Aquí hi ha el repte. I no és estrany, al cap i a la fi: hi ha res més difícil que liderar equips? Per què és tan important que els líders dels equips es facin càrrec dels malestars en el si d'aquests grups? Perquè les coses que passen a la feina passen a través de la relació i de la comunicació. Si no atenem aquests aspectes, difícilment podrem detectar els conflictes interpersonals que se'n poden derivar.

Els conflictes relacionals són generadors d'inestabilitat i de gran malestar. Apareix la por d'un desenllaç poc favorable; en definitiva, el sentiment d'incertesa i la consegüent ansietat. En entorns laborals on s'estableix un model de relació poc saludable, augmenten les baixes per ansietat, depressió i estrès, i es produeix una davallada del rendiment i de la qualitat d'atenció o servei i un risc més alt de *burnout*. Tot això, amb uns costos emocionals molt elevats, amb manifestacions somàtiques (contractures, problemes intestinals, cefalees, taquicàrdies...), psicològiques (tristor, apatia...) i de comportament (irascibilitat, agressivitat, passivitat...). Són reaccions naturals a una situació insostenible que, malauradament, amb la manca de recursos públics per atendre-les, molt sovint s'acaben patologitzant i medicalitzant en excés, i acaben augmentant, per tant, també els costos econòmics.

En entorns laborals on s'estableix un model de relació poc saludable, augmenten les baixes per ansietat, depressió i estrès.

Les empreses tenen la responsabilitat de promoure un ambient laboral saludable. I la cultura de l'organització és clau en relació amb la salut a la feina, cosa que es va poder veure, de manera extrema, en el cas de France Télécom.¹

La gestió emocional de la pèrdua del lloc de treball

La incertesa laboral, definida per Leonard Greenhalgh i Zehava Rosenblatt com la percepció de poder perdre la continuïtat desitjada en una realitat laboral amenaçada, ens col·loca davant de situacions que poden tenir un gran impacte en la nostra vida. La por de l'acomiadament, de la pèrdua del poder adquisitiu, de posar en risc la pròpia subsistència i la de les persones a càrrec nostre...

Hi ha diversos aspectes que poden influir en com es viuen i es gestionen les incerteses en el món laboral. Persones amb una gran necessitat de control s'angoixen més davant d'una incertesa que d'altres amb més capacitat de flexibilitat i adaptació als canvis. També hi influeix

Persones amb una gran necessitat de control s'angoixen més davant d'una incertesa que d'altres amb més capacitat de flexibilitat i adaptació als canvis.

la situació emocional i econòmica de base, les càrregues familiars i personals, o l'edat, ja que en les darreres dècades de la vida laboral es percep que les possibilitats de canvi són més baixes.

La feina és quelcom més que un mitjà per subsistir: forma part de la nostra identitat. Normalment, no diem

“treballo com a metgessa”, “com a psicòleg” o “com a lampista”; diem “soc metgessa”, “soc psicòleg”, “soc lampista”. Per tant, davant de la possibilitat de perdre-la o quan la perdem, a part de les conseqüències pràctiques que comporta, també hem d'afrontar d'altres pèrdues més subjectives. Les persones que han perdut la feina han de fer un dol, i sovint relaten que el seu malestar respon també a un sentiment de vergonya, que porta, molts cops, a l'aïllament, amb els importants riscos que això comporta per a la salut mental.

Si la cerca de feina s'allarga en el temps, l'autoestima se'n ressent, apareixen idees pessimistes en relació amb les pròpies competències i amb les possibilitats de ser contractats i contractades; i, d'aquí, es passa al bloqueig. Durant la crisi econòmica del 2008, a partir de l'enorme increment de casos de persones en atur de llarga durada, es van posar en marxa innumerables iniciatives de suport emocional. En canvi, el nombre de persones que hi assistien era molt petit. Això era degut al fet que moltes estaven sumides en un intent extrem de supervivència que els dificultava pensar en el seu propi estat emocional i que impedia, a la vegada, que poguessin recordar que, en altres ocasions de la seva vida, davant de grans dificultats, la majoria se n'havien sortit. I també impedia que poguessin veure les seves capacitats, amb la consegüent dificultat per aprofitar les poques oportunitats que els sorgien. En tots aquests casos, tenir una xarxa social que les acompanyés i contingüés el seu malestar va ser decisiu per fer front a una situació tan complexa.

En definitiva, en un mar molt mogut, amb onades que venen de diferents direccions, algunes molt grans, la gestió de la incertesa i la inestabilitat —i, per tant, la salut a la feina— passa més que mai per trobar —tant els i les professionals com les seves organitzacions— l'equilibri emocional que permeti situar-se el millor possible davant de les dificultats. I això, sense renunciar a una bona realització de la tasca —que és un altre gran factor protector de la salut mental— ni a la sostenibilitat del negoci.

Per aconseguir-ho, en paraules de Daniel Goleman, hem de ser capaços de conèixer el nostre món intern, el món extern (context) i el món dels altres (important per a tothom, però sobretot per als líders). Una altra bona estratègia consisteix a ajustar les nostres expectatives i centrar-nos en el present, en allò que està a les nostres mans. Així mateix, fer ús del benefici que comporta el treball col·laboratiu, fer xarxa i establir vincles sans que ens protegeixin i amb els quals puguem trobar satisfacció i donar sentit a la nostra feina.

Ciutats i setmana laboral de quatre dies: cap a un nou paradigma urbà

Joan Sanchis

Les ciutats, centres dinàmics d'activitat, s'enfronten a reptes com la precarietat laboral i una menor qualitat de vida. La

reducció del temps de treball, amb la jornada laboral de quatre dies, emergeix com a resposta a aquests desafiaments. Les proves pilot mostren beneficis en la productivitat i la qualitat de vida i, a més, es promou una ciutat més sostenible i inclusiva, i es fomenta la participació comunitària i la diversitat.

Les ciutats, tal com les coneixem avui en dia, són llocs extremadament dinàmics, accelerats, connectats... Són com un gran eixam d'abelles on tothom es mou constantment, tothom té coses a fer i, sobretot, tothom té pressa, molta pressa. Sempre podem trobar algú corrent cap a una reunió, agafant un autobús o esperant enmig de l'embús de l'hora punta per arribar a casa. Allò que impulsa el moviment constant de les abelles és la recerca de pol·len i la producció de mel. En el cas dels humans, el propòsit que ens fa bellugar cada dia a les ciutats és principalment la nostra necessitat de treballar i complir amb els horaris laborals que ens hem compromès a respectar.

Aquest moviment diari, relativament coordinat i que avui en dia donem per fet, pot considerar-se un dels elements fundacionals del concepte modern de ciutat. Les grans ciutats d'Europa i dels Estats Units van créixer d'una manera molt important durant els segles XIX i XX al caliu de la industrialització. Com a resultat d'aquest procés, va aparèixer, per primera vegada a la història, una necessitat peremptòria de coordinació de l'activitat laboral. D'una banda, les empreses necessitaven garantir la presència física del treballador a la fàbrica durant un horari específic per assegurar el bon funcionament dels processos productius. De l'altra, els treballadors s'havien d'organitzar la vida personal i familiar, alhora que protegien la seua salut dels efectes nocius de les llargues jornades laborals no regulades.

Les ciutats, en tant que grans aglomeracions de persones i empreses, constitueixen l'escenari principal on aquestes distintes lògiques entren en conflicte, però també són el lloc on els actors tenen l'oportunitat de cooperar per aconseguir els seus objectius. No debades, els espais urbans han estat històricament escenaris clau per a les lluites i iniciatives que han conduït a la reducció del temps de treball i a l'estandardització de la jornada laboral. Per exemple, el primer precedent d'implementació d'una setmana laboral de cinc dies el trobem al clúster automobilístic de Detroit, als Estats Units. L'any 1926, Henry Ford va decidir implementar-la a la seua fàbrica de River Rouge, al mateix temps que doblava el salari dels treballadors, amb l'objectiu de reduir la rotació de personal, disminuir l'absentisme i atreure els millors empleats a la seua empresa. Més a prop, a casa nostra, l'any 1919 la vaga de La Canadenca a Barcelona va desembocar en l'establiment de la jornada laboral màxima de vuit hores a l'Estat espanyol, que es va convertir en un dels primers països a Europa a adoptar aquest nou estàndard.

Si aquestes lluites s'han esdevingut principalment en ciutats és perquè, com dèiem, aquestes són llocs que possibiliten la cooperació i l'actuació col·lectiva. A les ciutats, les persones tenen més oportunitats per organitzar-se i treballar conjuntament cap a objectius comuns. Però, a més, les ciutats són el lloc on els problemes socials i econòmics es manifesten d'una manera més clara i tangible. De fet, bona part dels grans reptes contemporanis als quals ens hem d'enfrontar com a societat, com ara la pobresa, la desigualtat entre homes i dones o la lluita contra el canvi climàtic, es manifesten de manera directa a l'entorn urbà. Bosses

Joan Sanchis i Muñoz

(València, 1990). És economista i professor associat d'Economia Aplicada a la Universitat de València. Al llarg de la seua trajectòria acadèmica i professional ha estat vinculat al disseny de polítiques públiques i laborals per incentivar la reducció del temps de treball. Entre el 2016 i el 2023 va ser assessor de la Conselleria d'Economia Sostenible de la Generalitat Valenciana. Ha col·laborat en diversos mitjans de comunicació, com ara *Levante-EMV*, *La Vanguardia* o *Valencia Plaza*.

de pobresa i exclusió que es localitzen en determinats barris, soledat i aïllament entre persones joves i grans, problemes de turisticació, inseguretat de les dones als carrers, deficient qualitat de l'aire... Aquests i altres problemes, tard o d'hora, acaben afectant tothom.

Flexibilitzar el temps de treball

Centrant-nos en l'àmbit del treball, les coses no són gaire diferents. La precarietat laboral, no només entesa en termes de salaris baixos sinó també de creixent fragmentació, extensió i imprevisibilitat dels horaris laborals, es concentra d'una manera molt majoritària a les ciutats. Un exemple paradigmàtic és la denominada *economia de plataformes* i l'extensió dels horaris comercials al sector serveis. De la mateixa manera que la coordinació dels horaris laborals resultava crucial durant l'era industrial, el model productiu que predomina avui en dia a les ciutats es caracteritza per una necessitat imperiosa d'intensificar i flexibilitzar el temps de treball al màxim possible. Les dinàmiques competitives globals, a les quals les ciutats estan particularment exposades, impliquen una recerca

La precarietat laboral es concentra de manera molt majoritària a les ciutats, que alhora ofereixen les millors i més ben remunerades oportunitats laborals.

incessant del benefici, una disponibilitat laboral permanent i una mercantilització creixent de l'espai públic. Aquestes lògiques han conduït de manera molt evident al deteriorament de la qualitat de vida d'una bona part de la població.

No obstant això, les ciutats són també, per la seua pròpia naturalesa, espais enormement diversos i complexos. Efectivament, concentren sovint les ocupacions més precàries, però al mateix temps també acostumen a oferir les millors oportunitats laborals i els llocs de treball més ben remunerats. Els sectors productius més dinàmics, innovadors i competitius solen estar ubicats en espais urbans. Similarment, els treballadors més qualificats i creatius, aquells als quals l'urbanista i economista Richard Florida es refereix com a "classe creativa", també acostumen a ubicar la residència a les ciutats. Ens trobem així davant un panorama de contrastos, especialment en matèria d'organització del temps de treball. Mentre que als treballadors més precaris se'ls ofereixen hores de treball que sovint resulten insuficients per obtenir un salari digne (dones que treballen a temps parcial de manera involuntària, treballadors de plataformes, etc.), aquestes "classes creatives" pateixen sovint el problema contrari: una extensió del treball que els dificulta la conciliació i els perjudica la salut física i mental.

És precisament en aquest context, en segments productius i ocupacions laborals altament qualificades, on alguns deixebles contemporanis de Henry Ford han començat a experimentar amb iniciatives de reducció del temps de treball, com ara la jornada laboral de quatre dies. No es tracta d'una idea nova, encara que ho pugui semblar. La possibilitat de compactar la jornada laboral en quatre dies ja va ser

Nota

1. Una bona síntesi d'aquest procés de transformació de les teories sobre l'organització del temps de treball es pot trobar a *Capitalism and the Political Economy of Work Time*, de Christoph Hermann. Routledge, 2014.

tendència als Estats Units durant les dècades dels setanta i els vuitanta. Es presentava com una pràctica empresarial innovadora que permetria incrementar la productivitat i aconseguir estalvis importants en matèria de costos energètics. Cal dir que la proposta que es plantejava aleshores no implicava una reducció efectiva de les hores treballades, sinó només la compactació de les mateixes hores en menys dies. Ens trobàvem, doncs, en essència, davant d'una iniciativa dirigida a intensificar el treball i a incrementar el benefici empresarial. Tot i això, la proposta començà a mutar a partir dels anys vuitanta i noranta, quan sorgiren nous enfocaments teòrics que argumentaven els eventuais beneficis d'una reducció del temps de treball des d'una perspectiva ecologista o feminista.¹

Així, les darreres dècades, la reducció del temps de treball passarà de ser vista com un objectiu en si mateix a considerar-se com un instrument potencialment útil per afrontar diverses problemàtiques socials, econòmiques i ambientals. L'evidència empírica que tenim a l'abast, especialment la generada en els últims anys, avala aquestes potencialitats. Les proves pilot de la setmana laboral de quatre dies que han tingut lloc arreu del món han mostrat la capacitat d'aquesta mesura per incrementar la productivitat, millorar la satisfacció amb el treball, reduir l'estrès i la síndrome del treballador cremat, així com possibilitar una distribució més equitativa de les tasques domèstiques i promoure patrons de mobilitat i de consum més sostenibles. Totes aquestes qüestions es troben vinculades directament amb molts dels grans reptes als quals s'han d'enfrontar les ciutats en l'actualitat.

Una ciutat més diversa i compromesa

La urbanista nord-americana Jane Jacobs, autora de la influent *Mort i vida de les grans ciutats*, és una pensadora imprescindible per a tots aquells que aspiren a comprendre la ciutat d'una manera més humana i transdisciplinària. Jacobs argumentava que la vitalitat de les ciutats depenia directament del seu grau de diversitat. L'existència de barris i carrers amb usos diversos i amb persones de distintes províncies enriqueix la vida a la ciutat. Segons Jacobs, tenir "ulls al carrer", és a dir, persones que miren per la finestra, que passegen, que fan ús dels espais públics, que desenvolupen iniciatives comunitàries, genera seguretat i incrementa el potencial d'interacció social, cosa que, al capdavall, es tradueix en millor qualitat de vida i més activitat econòmica. En aquest sentit, una setmana laboral més curta ofereix oportunitats per tenir una vida més activa i compromesa amb la comunitat, que mitigui el creixement exponencial dels problemes de salut mental i soledat a la ciutat.

Les proves pilot de la setmana laboral de quatre dies mostren un increment de la productivitat i de la satisfacció amb el treball, i una reducció de l'estrès.

Una ciutat més dinàmica i creativa

Una de les raons principals per les quals moltes empreses han decidit explorar la setmana laboral reduïda és la necessitat

Nota

2. L'informe íntegre d'avaluació elaborat pel centre d'innovació Las Naves de l'Ajuntament de València es pot consultar a: via.bcn/qiJs50RfrkS

d'atreure i retenir el talent altament qualificat, que resulta crucial en un context en què el coneixement i la innovació són els vectors principals que impulsen el creixement econòmic modern. Una jornada laboral més curta pot millorar la qualitat de vida a la ciutat i fer-la més atractiva, especialment per als professionals més qualificats. D'altra banda, la reducció del temps de treball possibilitaria que els treballadors gaudiren de més temps lliure, que pot ser emprat per desenvolupar activitats socials, culturals i de caràcter creatiu que eixamplin el seu coneixement i les seues experiències. Tot plegat, permetria incrementar el dinamisme econòmic de les ciutats i la seua capacitat d'atracció de talent.

Una ciutat més lenta i sostenible

La conseqüència més directa i visible d'una setmana laboral de quatre dies a la ciutat, atenint-nos a l'evidència de què disposem, és la reducció de la intensitat del trànsit. Un bon exemple és la prova pilot que es va desenvolupar a la ciutat de València durant el mes d'abril del 2023. La ciutat, a causa de la coincidència de festius i al trasllat d'una festivitat local, va tenir un mes complet de setmanes laborals de quatre dies, fet que va ser objecte d'avaluació.² Un dels resultats més cridaners va ser una reducció del 58% de la contaminació atmosfèrica, mesurada a través del diòxid de nitrogen. És evident, doncs, que la reducció del temps de treball, així com la introducció de noves modalitats de treball híbrides, presenten potencialitats per reduir la mobilitat motoritzada a la ciutat i promoure estils de vida més sostenibles. Anar a peu a la feina, comprar a les botigues del barri o preparar el propi menjar són activitats que requereixen temps, així que en necessitem més de lliure si volem fomentar-les. De la mateixa forma, cal no oblidar, com ens recorda la sociòloga urbana Saskia Sassen, que una ciutat sostenible no només ha de tenir cura del medi ambient, sinó que també ha de promoure la inclusió i la diversitat. Per això, és imprescindible avançar cap a una distribució més justa i equitativa del temps de treball, així com abordar una revisió profunda del disseny de les ciutats, del seu model productiu i de les polítiques públiques urbanes, que situï les persones i el seu benestar al centre de totes les decisions.

Quatre dies. Treballar menys per viure en un món millor

Sembra Llibres, 2022

Referències bibliogràfiques

Florida, R. *Les ciutats creatives*. Pòrtic Edicions, 2009.

Gomes, P. *¡Por fin es jueves!: Por qué la semana laboral de 4 días impulsará la economía y mejorará nuestra vida*. RBA Libros, 2024.

Jacobs, J. *Mort i vida de les grans ciutats*. Virus editorial, 2023.

Mai més s'ha vist aquest aparcament de bicicletes buit. Aquell dia l'acabaven d'instalar, i el fotògraf va tenir la sort de poder enfocar la càmera a través dels cercles. I va passar el que havia de passar: un ciclista.

El triomf de l'*skater*. Cada vegada que aconseguen fer voltejar l'*skate* sota els peus, i després caure-hi perfectament a sobre i continuar rodant, ho celebren com un triomf. No és fàcil. Són perseverants.

Crònica d'una precarietat laboral i vital que talla les ales als joves

Joan Miquel Verd

Durant més de trenta anys, la població jove espanyola va patir els nivells de precarietat laboral (mesurada en termes de temporalitat) més alts d'Europa. Diverses reformes legislatives van intentar aturar aquesta temporalitat, sense aconseguir-ho de manera significativa. Només la reforma laboral aprovada el desembre del 2021 va aconseguir aquest objectiu. Però aquesta reforma ha servit realment per posar fi a la precarietat laboral juvenil?

Una ocupació precària és la que es desvia del que es podria considerar una relació laboral estàndard, és a dir, que es desenvolupa amb un contracte estable, a temps complet, i que dona dret a certes prestacions socials. Tot i que resulta una mica simplificador, la temporalitat és possiblement l'indicador de precarietat laboral més utilitzat. Segons aquest indicador, es pot afirmar que els nivells de precarietat laboral de la població jove espanyola s'han situat durant més de trenta anys en els valors més alts de la Unió Europea. La reforma laboral del mercat de treball aprovada el desembre del 2021 pretenia frenar aquesta situació. Es va aconseguir? Les xifres indiquen que sí. No obstant això, la percepció de les persones joves és que les coses no han canviat tant. Els motius d'aquesta contradicció aparent s'expliquen a continuació. Aquesta és la crònica d'una reforma laboral necessària..., però insuficient per frenar la precarietat laboral juvenil.

Durant més de trenta anys, la població jove espanyola va patir els nivells de precarietat laboral (mesurada en termes

Joan Miquel Verd

Catedràtic del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). És doctor en Sociologia, llicenciat en Ciències Polítiques i Sociologia, i en Ciències Econòmiques i Empresarials. És director del Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball (QUIT) del Departament de Sociologia de la UAB i investigador i membre de la direcció de l'Institut d'Estudis del Treball (IET) de la mateixa universitat. Els seus interessos de recerca giren al voltant de les trajectòries laborals de les persones joves, l'ús del capital social als mercats de treball i els vincles entre ocupació i protecció social.

Notes

1. Häusermann, S. i Schwander, H. "Varieties of dualization? Labor Market Segmentation and Insider-Outsider Divides across regimes". *The Age of Dualization. The Changing Face of Inequality in Deindustrializing Societies*, 27-51, editat per Emmenegger, P., Häusermann, S., Palier, B. i Seeleib-Kaiser, M. Oxford University Press, 2012.
2. López-Andreu, M. i Verd, J. M. "The impact of neoliberal policies during the Great Recession on youth transition regimes in Spain and the UK". *Critical Sociology*, 46(6), 835-850. 2020.

Temporalitat i precarietat laboral juvenil

Segons les dades d'Eurostat, l'Oficina Estadística de la Unió Europea, Espanya ha estat al capdavant de la temporalitat juvenil a Europa des de mitjans dels anys noranta. El percentatge de persones entre 16 i 29 anys amb un contracte temporal en el període posterior a la crisi econòmica del 2008 va arribar a un pic del 57,5% el 2017. Abans de la crisi econòmica, el percentatge de temporalitat havia estat fins i tot més alt: havia arribat al 63,2% el 1995. Si a aquesta elevada temporalitat s'hi sumen els nivells de desocupació juvenil, aspecte sobre el qual s'incideix una mica més endavant, es pot afirmar amb rotunditat que els treballadors joves espanyols han estat patint els nivells de precarietat laboral més alts d'Europa.

Els elevats nivells de desocupació dels anys vuitanta van justificar canvis dràstics al mercat laboral espanyol, seguint la lògica de les receptes neoliberals dominants en aquell moment. Les "polítiques flexibilitzadores" aplicades van tenir com a resultat que les persones joves que es van anar inserint des de finals dels anys vuitanta tinguessin, de forma generalitzada, contractes temporals. El contrast amb els treballadors de més edat, amb contractes indefinits, va portar a difondre la idea que s'estava generant una segmentació generacional, en què persones "joves, tot i que sobradament preparades" (les que després serien anomenades *generació X*) es convertien en els *outsiders* del mercat de treball, davant dels *insiders* adults, que, a sobre, comptaven amb la protecció dels sindicats. La veritat és que, al mercat laboral espanyol, aquesta polarització entre joves desprotegits i precaris i adults protegits i amb contractes indefinits no es donava (ni es dona avui en dia). Les diferències es produïen entre sectors "flexibilitzats" i sectors "menys flexibilitzats", de manera que molts treballadors adults i presumiblement *insiders* tenien (i tenen) llocs de treball també precaris, a causa del sector en què treballaven.¹

Intents fallits, fins a la reforma del 2021

La gran recessió, iniciada a finals del 2007, va posar de manifest l'enorme fragilitat d'un mercat laboral com l'espanyol, que ja feia més d'una dècada que tenia rècords europeus de temporalitat. Les facilitats existents per acomiadar un treballador temporal, o simplement per no renovar-li el contracte, van causar una destrucció d'ocupació sense precedents. I, un cop més, el col·lectiu més afectat va ser el dels més joves. Després de la crisi, les reformes laborals dels anys 2010 i 2012 van tenir únicament l'efecte d'augmentar la inestabilitat laboral dels treballadors situats al segment laboral més precaritzat. Aquestes reformes, que van afectar principalment la situació al mercat laboral de les persones més joves, sumades a les polítiques d'austeritat, que van reduir un bon nombre de prestacions socials, van empitjorar, una altra vegada, les opcions de vida independent d'aquest col·lectiu.²

Després de la nova crisi d'ocupació provocada per l'epidèmia de la covid-19, que va tornar a afectar de ple els treballadors més joves, es va aprovar, per fi, una reforma que va tenir efectes clars sobre la temporalitat

Notes

3. Comissió Europea. *In-Depth Review for Spain, 2023*. Commission staff working document (COM(2023) 632 final), 7-8. 2023.

via.bcn/mpm050RzmOz

4. Les dades per a Catalunya mostren una tendència similar, encara que amb xifres una mica millors. El quart trimestre del 2023 la temporalitat se situa en el 30,8%, i l'atur, en el 18%.

5. Verd, J. M., Godino, A., González-Heras, A. i Rodríguez-Soler, J. "Escaping the trap of temporary employment: Precariousness among young people before and after Spain's 2021 labour market reform act". *International Journal of Social Welfare*, 1-24. 2024.

via.bcn/ZyVh50RzmRV

laboral. El desembre del 2021 la coalició d'esquerres al Govern central, amb el pacte previ amb els agents socials, aprovava una reforma legal que introduïa restriccions molt importants en l'ús dels contractes temporals. Fa poc més d'un any, el maig del 2023, la Comissió Europea valorava en termes elogiosos aquesta reforma laboral.³ En principi, les persones joves havien de ser les més beneficiades per aquest canvi legislatiu. I així va ser: el 2023, després de la reforma, el percentatge de contractes temporals sobre el total havia baixat al 36,2% en els treballadors d'entre 16 i 29 anys (com ja s'ha indicat, el 1995 aquesta xifra era del 63,2%). Les dades anuals d'Eurostat per a l'any 2023 mostren també que Espanya havia baixat diversos llocs en la poc honrosa classificació de països amb taxes més grans de temporalitat laboral juvenil. En termes històrics, i comparativament amb altres països, la reducció de la temporalitat ha estat important.

Les dades anuals de desocupació juvenil per a l'any 2023 també mostraven uns valors relativament bons, contemplats tant en perspectiva longitudinal com en termes comparatius amb altres països europeus. El 2023 la desocupació juvenil havia baixat fins al 21,4%, pràcticament la meitat de la taxa a què s'havia arribat el 2013, que era del 42,4%.⁴

Hi ha motius per queixar-se de la precarietat?

La reducció de la temporalitat i de la desocupació juvenil són, sens dubte, bones notícies. Per què, doncs, les persones joves (i també les adultes) continuen tenint la percepció que la precarietat laboral encara és un problema que pateixen els i les joves ocupades?

Hi ha diversos motius. Si s'atenen les dades d'ocupació,⁵ s'observa, en primer lloc, que la precarietat laboral comença a adoptar formes contractualment diferents de la contractació temporal. Després de la reforma, ha augmentat el nombre de joves amb només educació obligatòria que tenen una ocupació a temps parcial involuntari. Aquest perfil s'ha ocupat tradicionalment en feines del sector serveis amb salaris molt baixos; i, per tant, els seus ingressos són encara més baixos en tenir un contracte a temps parcial. En segon lloc, s'està donant més rotació laboral. Sí, les empreses ara fan més contractes indefinits, però

també acomiaden més que abans aquests treballadors fixos. Almenys la indemnització per acomiadament és més alta que la que s'obtenia anteriorment en acabar un contracte temporal. Finalment, en alguns sectors està emergint una pràctica que frega la il·legalitat: certes empreses esgoten els períodes de prova

dels contractes indefinits sense que s'acabi materialitzant la contractació. D'aquesta manera, és possible acomiadar un treballador sense el cost que suposa la rescissió d'un contracte indefinit.

Però encara n'hi ha més. Els salaris que perceben els treballadors joves són molt baixos en termes relatius, ateses les taxes

La precarietat laboral comença a adoptar formes contractualment diferents de la contractació temporal, com ara l'ocupació a temps parcial involuntari.

La població jove, tot i tenir unes taxes d'atur històricament baixes, no pot accedir a l'habitatge, perquè no s'han dissenyat polítiques orientades a afavorir l'emancipació juvenil.

d'inflació. A més, l'especialització productiva en un sector serveis de baix cost produeix nivells elevats de sobrequalificació. D'altra banda, la població jove, tot i tenir unes taxes d'atur històricament baixes, no pot accedir a l'habitatge, perquè no s'han dissenyat polítiques orientades a afavorir l'emancipació juvenil, com passa en

altres països europeus. En aquest context, per a moltes persones joves és molt difícil pensar en un projecte vital estable. L'estabilitat continua essent important, però fins i tot quan es té una estabilitat contractual més gran no es té l'estabilitat vital desitjada.

Les dades disponibles posen de manifest que la precarietat laboral s'ha atenuat per a certs perfils de joves, aquells amb nivells formatius més elevats. Però es pot afirmar que també s'ha frenat la "precarietat (llegiu inestabilitat) vital" de les persones joves? Segurament, no, ni tan sols per a aquelles que ja no pateixen, com fa uns quants anys, els nivells extrems d'inseguretat laboral.

Referències bibliogràfiques

Hvinden, B., Hyggen, C., Schoyen, M. A. i Srovátka, T. (editors). *Youth unemployment and job insecurity in Europe. Problems, risk factors and policies*. Edward Elgar, 2019.

O'Reilly, J., Leschke, J., Ortlieb, R., Seeleib-Kaiser, M. i Villa, P. (editors). *Youth labor in transition. Inequalities, mobility, and policies in Europe*. Oxford University Press, 2019.

Prieto, C. *Las metamorfosis del trabajo y de la relación salarial. El caso español*. Catarata / Fundación Primero de Mayo, 2024.

Verd, J. M. (coordinador). *Enquesta a la joventut de Catalunya 2022. Volum 1. Trajectòries i transicions*. Agència Catalana de la Joventut, Departament de Drets Socials, Generalitat de Catalunya, 2023.

La dona del barret. Textures, línies i formes. Els barcelonins i les barcelonines són gent elegant.

**Temps de treball
i polítiques de
conciliació: reptes
en clau de gènere**
Pilar Carrasquer

El temps de treball ha esdevingut un tema clau en l'agenda pública, i no sols en la laboral, amb el rerefons de l'impacte de la digitalització i del treball a distància, entre d'altres. Reivindicació històrica del moviment obrer, el control del temps de treball i la reducció de la jornada laboral són indissociables d'un debat més ampli, amb perspectiva de gènere, sobre la distribució de la càrrega total de treball i la centralitat del temps de treball remunerat.

Una organització sociotemporal en procés de canvi

Pocs aspectes impacten més en la vida quotidiana de les persones que el temps de treball. L'organització social del temps és avui fruit del capitalisme industrial i suposa la primacia del temps de treball productiu, rector de la resta de temps socials, i del valor i el prestigi que s'hi associa.

La presència femenina continuada en el mercat de treball, l'envelliment de la població i les necessitats de cura que suscita, i les transformacions de les formes familiars, de convivència, d'oci i de consum (les "ciutats obertes 24 hores") són canvis socials de fons que, juntament amb l'emergència de l'ocupació i del temps de treball remunerat "atípics", tensen el model. Aquest està sustentat en l'hegemonia i la regularitat del temps de la producció i en la divisió sexual del treball, que garanteix la dedicació i la disponibilitat dels homes per a la producció de mercaderies gràcies al treball domèstic i de cura de les dones. Però el treball a distància i les formes de control telemàtiques estan esvaïnt la neta separació entre temps i espais de treball i no treball pròpia d'aquest model. El temps de treball productiu esdevé porós i impregna el conjunt d'espais socials i vitals.

Com a resultat, es produeix una dessincronització dels temps socials; cal un major esforç per atendre i encaixar les activitats quotidianes, especialment per part de les dones, i hi ha un malestar no sempre explícit que, però, està convertint el temps de treball en un tema que desborda l'àmbit laboral.

Polítiques de conciliació

La presència femenina a l'esfera pública i, en particular, a l'ocupació ha posat en primer pla el conflicte treballs-temps i les desigualtats de gènere que se'n deriven. Les polítiques de conciliació són una de les respostes principals. En part, són un estímul a la presència de les dones en el mercat de treball i, en part, un intent de resposta al conflicte treballs-temps que presenta l'activitat laboral per a les dones. Actuen a partir de dos instruments: el desenvolupament de serveis de cura i el temps de treball remunerat.

Pel que fa al temps, les polítiques inicials partien del supòsit que sols les dones necessiten conciliar, i posaven el focus en la maternitat com a moment puntual en què cal fer-ho. El que es regula, fonamentalment, són els permisos (i excedències) de maternitat. Com a mesura de fons, l'impuls del treball a temps parcial femení, perquè possibilita l'acoblament temporal aconflictiu entre els dos treballs obligats de les dones, sense qüestionar la divisió sexual del treball ni la centralitat del temps productiu. Les crítiques a aquest model han insistit en la idea de corresponsabilitat, que el treball de cura no s'esgota en la maternitat i la criança, que el temps del treball de cura no sempre és previsible ni emmotllable al del treball remunerat i que el temps parcial genera més desigualtat que no pas n'eixuga: aboca les dones a pitjors condicions i reforça la iniquitat de gènere. Com a propostes, reorientar les polítiques a fi de redistribuir la càrrega total de treball, incorporar

Pilar Carrasquer Oto

Professora jubilada del Departament de Sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha estat investigadora del Centre d'Estudis Sociològics sobre la Vida Quotidiana i el Treball (QUIT) i directora de l'Institut d'Estudis del Treball (IET) de la mateixa universitat.

Nota

1. Directiva (UE) 2019/1158 del Parlament Europeu i del Consell, de 20 de juny del 2019, relativa a la conciliació de la vida familiar i la vida professional dels progenitors i els cuidadors, i per la qual es deroga la Directiva 2010/18/UE del Consell. [via.bcn/vNoX50RB8CA](https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1158/oj)

mesures de flexibilitat en el temps de treball remunerat que permetin fer front a la imprevisibilitat del treball de cura, a més d'enfortir l'altre vessant de les polítiques de conciliació: els serveis de cura.

Les formulacions actuals se n'han fet un cert ressò, per bé que insuficient, com palesa la darrera directiva de la Unió Europea del 2019.¹ S'eixampla el permís de paternitat, s'introdueix un permís de cura de cinc dies l'any i s'estén el dret a sol·licitar mesures de flexibilitat en el temps de treball a les persones cuidadores i/o amb criatures de fins a vuit anys, entre d'altres.

Tanmateix, les polítiques empresarials sobre el temps de treball i, en particular, la desregulació del temps de treball i l'erosió de la jornada laboral estàndard generen un escenari complex per a la conciliació. De fet, una de les mesures més atractives, la capacitat de decisió en la gestió del temps de treball per part de les persones treballadores, té poca implantació, tret de les ocupacions més qualificades. D'altres, com el teletreball o el treball per objectius i/o a distància, tot i que minoritàries, emergeixen com a possibles noves fórmules de conciliació. La pandèmia ha permès copsar els efectes d'algunes d'aquestes polítiques i el seu impacte de gènere. És aviat per fer-ne un balanç aprofundit. Així i tot, no és clar que les oportunitats (major autonomia, menys temps de desplaçament) superin els costos (reforçament de la divisió sexual del treball).

Reptes de present i de futur

La vigència de la bretxa de gènere en relació amb el temps de treball és evident: de mitjana, a la UE-27, les dones treballen 7 hores setmanals més que els homes (70 hores i 63 hores, respectivament), sumant el treball remunerat i no remunerat. El 44% del temps de treball total de les dones

correspon a tasques domèstiques i de cura; un percentatge que baixa fins al 29% en el cas dels homes. La presència de criatures fa augmentar la bretxa i el diferent pes de cada activitat. L'exemple més clar és el treball a temps parcial. Les dones que treballen en aquesta modalitat fan tantes hores totals com els homes ocupats a temps complet (64 i 65 hores, respectivament), i dediquen

l'equivalent a una ocupació a temps complet (37 hores setmanals) al treball no remunerat. Aquesta bretxa té un impacte ben conegut sobre les desigualtats de gènere en l'ocupació (salaris, carrera professional, pensions), però també en l'accés i l'articulació dels temps de treball de les dones amb altres temps socials (temps de lliure disposició personal), així com en la salut i la qualitat de vida.

La perspectiva de gènere ha enriquit el debat sobre els usos i els significats socials del temps, posa en dubte la visió neutra del

Les polítiques empresarials sobre el temps de treball i, en particular, la desregulació del temps de treball i l'erosió de la jornada laboral estàndard generen un escenari complex per a la conciliació.

Notes

2. Serrano, R. “L’ordenació del temps de treball i el dret al temps. Reflexions sobre algunes desigualtats en l’ús del temps de treball”. *Anuario IET*, 9, 31-47. 2023. via.bcn/AoPB50RSmFh
3. Moreno, S. “Sobre el temps de treball: vells paradigmes, nous debats”. *Anuario IET*, 9, 13-29. 2023. via.bcn/ivXM50RSmpT

Culturalment, la centralitat del treball productiu i l’intercanvi entre temps de treball productiu i temps d’oci sovint impregnen les propostes i actuacions en polítiques del temps.

temps de treball i mostra l’impacte desigual de gènere de l’organització sociotemporal vigent.

Quant al temps de treball remunerat, Raquel Serrano² destaca quatre línies d’actuació: la quantitat de temps de treball garantit i la seva fragmentació, la previsibilitat sobre el temps de treball, la flexibilitat en la gestió del mateix per part de les persones treballadores i la incorporació de la perspectiva de gènere en l’ordenació del temps de treball. Alguns d’aquests aspectes ja s’estan abordant, amb respostes i accents diferents segons els països. Hi ha pocs exemples, però, d’iniciatives que tractin alhora les dues dimensions nuclears en clau de gènere: les mesures orientades a impulsar una major autonomia en el temps de treball per

part de les persones treballadores i la reducció de la jornada laboral.

Culturalment, la centralitat del treball productiu i l’intercanvi entre temps de treball productiu i temps d’oci sovint impregnen les propostes i actuacions en polítiques del temps. Sara Moreno³ alerta d’aquest risc i suggereix dues línies d’actuació, a parer meu imprescindibles: prioritzar la reducció

de la jornada laboral de forma sincrònica i quotidiana, i situar les polítiques del temps de treball en un marc més ampli i integral que tingui en compte “una xarxa de serveis públics, noves prestacions vinculades als usos del temps i la reorganització dels horaris en l’àmbit social i no només laboral”.

Cal pensar-hi i actuar. Ens hi va la igualtat de gènere, però també la qualitat de l’ocupació i la qualitat de vida de tothom.

Referències bibliogràfiques

- Botey, L., Cabrita, J. *et al.* *Working conditions in the time of COVID-19: Implications for the future*. European Working Conditions Telephone Survey 2021 series. Eurofund. Publications Office of the European Union, Luxemburg, 2022.
- Carli, L. L. “Women, Gender equality and COVID-19”. *Gender in Management*, 35, 7/8, 647-655. 2022.
- Zucconi, A., Vargas, O. i Consolini, M. *Flexible work increases post-pandemic, but not for everyone*. Eurofound, 2024. via.bcn/Pblz50RB8H9

Teletreball, més dubtes que certeses

**Pablo Sanz
de Miguel
i Martí Fernández**

context, diversos països europeus, incloent-hi Espanya, han adoptat regulacions noves que han intentat combinar, en diferents graus, l'estímul al teletreball i la prevenció dels impactes negatius en les condicions laborals.

L'esclat de la covid-19 va desencadenar un augment sense precedents en les experiències de teletreball a la Unió Europea. En aquest

En aquest article analitzem la regulació espanyola del teletreball aprovada el 2020 i en discutim alguns dels problemes principals a partir de l'anàlisi de la seva implementació en tres sectors econòmics. Per fer-ho, ens basem en les evidències empíriques obtingudes dins el projecte europeu "TWING - Exploring the contribution of social dialogue and collective bargaining in the promotion of decent and productive telework in the post-COVID-19 scenario",¹ finançat per la Comissió Europea. Prèviament, dediquem una breu secció a analitzar l'estat del coneixement sobre els efectes del teletreball i les seves principals tendències als països de la Unió Europea (UE).

Fins ara, l'experiència del teletreball i els seus efectes ofereixen més dubtes que certeses. La irrupció i la difusió de les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) ha permès a les empreses experimentar, en les darreres dècades, amb formes cada vegada més flexibles d'organització del treball que combinen, en diferents graus, flexibilitat espacial i temporal. Davant del primer "teletreball estacionari" i a temps complet dels anys vuitanta del segle xx, actualment coexisteixen diverses formes d'organització laboral híbrides que es diferencien en funció de l'autonomia que atorguen al treballador per decidir el lloc (o llocs) de treball, la jornada laboral i la freqüència amb què es treballa fora de l'oficina.²

En paral·lel a la mutació del teletreball, també ha canviat l'estat de coneixement. Si a les beceroles del teletreball predominaven les narratives tecnooptimistes tendents a emfatitzar-ne els avantatges en diverses dimensions, la investigació recent revela efectes contradictoris. Per a les empreses, es discuteix el balanç entre, d'una banda, els beneficis associats a l'estalvi de costos i l'atracció de talent i, de l'altra, els problemes relacionats amb la productivitat en un context organitzatiu més complex.³

Per als treballadors, se subratlla el caràcter paradoxal que té la mesura: els ofereix més autonomia per organitzar l'horari laboral en funció de les seves necessitats i preferències, però pot incrementar el seu temps de treball com a resultat de la connectivitat permanent i, fins i tot, limitar el control que tenen sobre el "temps de vida" en relació amb l'augment de la irregularitat i la imprevisibilitat del temps de treball.⁴ I, en un sentit més ampli, es debaten o fins i tot es contempen amb escepticisme els efectes del teletreball per abordar objectius mediambientals⁵ (com la reducció de la pol·lució) i socials⁶ (la reducció de les desigualtats de gènere i la millora de l'accés a l'ocupació de col·lectius desfavorits).

Tendències del teletreball a Europa

Analitzant les tendències a Europa, s'observa un augment generalitzat del teletreball, però amb la persistència de diferències notables entre països. Abans de la pandèmia de la covid-19, les dades d'Eurostat revelaven que, als països de l'est i del sud d'Europa, el teletreball era marginal o gairebé inexistent. Per contra, als països nòrdics i a diversos països de l'Europa occidental (per exemple, els Països Baixos), més d'una quarta part dels

Pablo Sanz de Miguel

Doctor en Sociologia per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i professor ajudant doctor de Sociologia a la Universitat de Saragossa. Les seves línies de recerca se centren en la sociologia de la feina i les relacions laborals. Ha participat en una vintena de projectes europeus de recerca, en sis dels quals, com a investigador principal. Té més de 40 publicacions, incloent-hi capítols de llibres, articles científics i informes de recerca.

Martí Fernández

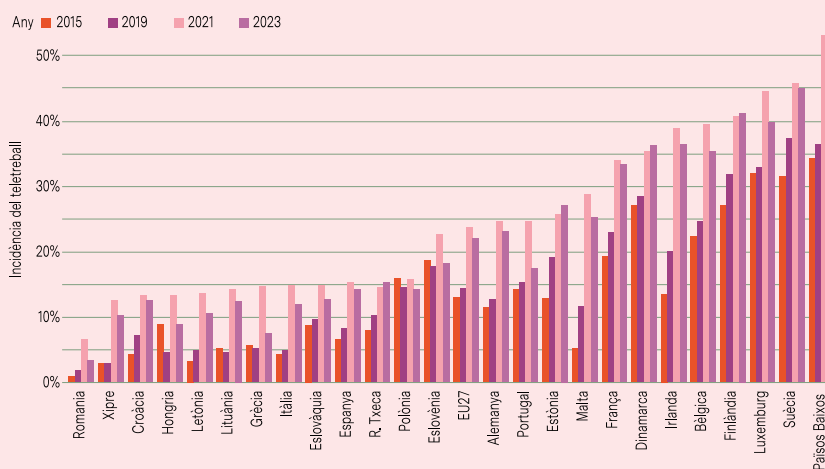
Doctorand de Sociologia a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) dins del programa de Doctorat Industrial, graduat en Enginyeria en Tecnologies Aeroespacials per la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC) i postgraduat en Ciència de Dades per la Universitat de Barcelona (UB). La seva tesi doctoral analitza els canvis en la regulació i la incidència del teletreball a Espanya i Portugal. És investigador a notus-asr.

Notes

1. Número de projecte 101052332 (SOCPL-2021-IND-REL).
2. Messenger, Jon C. i Gschwind, L. "Three Generations of Telework: New ICTs and the (R)Evolution from Home Office to Virtual Office". *New Technology, Work and Employment*, 31(3), 195-208. 2016.
3. Gibbs, M., Mengel, F. i Siemroth, C. "Work from Home and Productivity: Evidence from Personal and Analytics Data on Information Technology Professionals". *Journal of Political Economy Microeconomics*, 1(1), 7-41. 2023. [via.bcn/1Fgx50RAe8P](https://doi.org/10.1093/oxford/9780197500000.001.0001)
4. Chung, H. *The Flexibility Paradox: Why Flexible Working Leads to (Self-)Exploitation*. Polity Press, Bristol, 2022.
5. Eurofound. "Is Telework Really 'Greener'? An Overview and Assessment of Its Climate Impacts". 2022.
6. Moreno, S., Borràs, V., Arboix, P. i Riera, M. "Desmontando el mito del teletrabajo desde la perspectiva de género: experiencias y expectativas durante la pandemia". *Cuadernos de Relaciones Laborales*, 41(1), 95-117. 2023. [via.bcn/201m50RAear](https://doi.org/10.1080/00140139.2023.201m50RAear)

empleats declaraven treballar des de casa almenys una part del temps. L'esclat de la pandèmia va desencadenar un augment significatiu del teletreball a tots els països de la UE. No obstant això, el 2023 la incidència del teletreball tendeix a ser més alta als països on havia estat més freqüent abans de la pandèmia. A més, es constata que les diferències entre alguns països fins i tot han augmentat. Com s'illustra al gràfic 1, la major part dels països nòrdics i de l'Europa occidental, que registraven una incidència de teletreball superior a la mitjana europea en el període pre-pandèmic, registren també increments més grans de la prevalença del teletreball en comparació amb els països del sud i l'est d'Europa entre els anys 2019 i 2023. En aquest període, països com Eslovènia, Portugal, Romania, Grècia, Eslovàquia, Hongria i la República Txeca han experimentat increments en la incidència del teletreball de menys de cinc punts percentuals (p. p.), mentre que països com Finlàndia, Dinamarca, Bèlgica, Malta, els Països Baixos i Irlanda mostren augments d'entre 10 i 17 p. p.

Espanya ha seguit la tendència dels països del sud i l'est d'Europa, amb un creixement del 5,9%, i, tot i això, encara se situa per sota de la mitjana europea (14,3% en comparació amb el 24,1% de la UE).

Gràfic 1. Incidència del teletreball als països de la UE
Font: Labour Force Survey (Eurostat, 2024). Elaboració pròpia.

La regulació espanyola

Tot i que la irrupció de la pandèmia ha donat lloc a diverses reformes legislatives als països de la UE, els enfocaments reguladors del teletreball encara presenten diferències importants, que responen, en gran manera, a les diverses tradicions i models de governança de l'ocupació i les relacions laborals. Als països nòrdics, el teletreball es regula exclusivament a través de la negociació col·lectiva, en sintonia amb el seu model voluntarista de relacions laborals. En alguns països de l'Europa occidental, com Àustria o els Països Baixos, la legislació gairebé no s'ha modificat i proporciona clàusules generals que s'han de desenvolupar mitjançant la negociació col·lectiva o mitjançant acords dins de les empreses. A diversos països de l'est (Eslovàquia,

Notes

7. Eurofound. *Telework in the EU: Regulatory Frameworks and Recent Updates*. Oficina de Publicacions de la Unió Europea, Luxemburg, 2022.

8. Eurofound. *Telework in the EU: Regulatory Frameworks and Recent Updates*. Oficina de Publicacions de la Unió Europea, Luxemburg, 2022.

9. Gómez, R., Muñoz, A. B., Wilfredo Sanguinetti, R. i Aragón, C. "Trabajo a distancia y teletrabajo en la negociación colectiva". *Observatorio de la negociación colectiva: Políticas de empleo, trabajo a distancia y derechos digitales*, 31. Colección Biblioteca de Ciencias Sociales. Ediciones Cinca Fundación Primero de Mayo, 2022.

Polònia, etc.) i del sud d'Europa (Grècia, Portugal, etc.), les reformes que s'han emprès destaquen per l'amplitud de les qüestions tractades.⁷

Espanya se situa entre els països de la UE que més han modificat la legislació del teletreball des de la irrupció de la pandèmia de la covid-19, i ha adoptat, en termes comparats, un enfocament més centrat a protegir les persones treballadores que a promoure l'accés a aquesta modalitat de feina.⁸ Cal destacar, per exemple, la regulació del dret a la desconnexió o les noves provisions relatives a la prevenció de riscos laborals. Tot i això, les dues reformes legislatives principals sobre el teletreball (Reial decret llei 28/2020 i Llei 10/2021) han adoptat un enfocament que, malgrat l'exhaustivitat d'algunes de les seves provisions, deixa en mans de la negociació col·lectiva la tasca de desenvolupar i dotar de contingut la major part dels drets laborals reconeguts a la nova legislació.⁹

Aquest punt de vista dona com a avantatge principal la flexibilitat que ofereix als agents socials (sindicats i organitzacions empresarials) perquè adaptin la regulació del teletreball a les particularitats de cada sector i activitat econòmica, o, fins i tot, empresa. L'inconvenient principal, però, és que corre el risc de desembocar en una regulació fragmentada i desigual, en la qual les condicions d'accés al teletreball i els drets dels teletreballadors variïn en funció de les diverses oportunitats i recursos que els sindicats tinguin en cada sector o empresa per exercir influència en el contingut de la negociació col·lectiva.

La investigació que estem desenvolupant dins del projecte TWING s'ha centrat en tres sectors en què el teletreball és tècnicament possible per a una proporció relativament elevada de treballadors: sector financer, consultoria tecnològica i indústria química. L'anàlisi sectorial mostra les dificultats de la negociació col·lectiva per dotar de contingut la regulació del teletreball. Així, en els tres sectors estudiats s'observa com el tractament del teletreball dins de la negociació col·lectiva sectorial s'ha centrat exclusivament en la qüestió de la compensació de costos i la provisió de mitjans. Qüestions rellevants per garantir la qualitat del teletreball com la regulació de les condicions d'accés, l'autonomia dels

treballadors per organitzar la jornada laboral, la prevenció dels riscos laborals o el desenvolupament del dret a la desconnexió no han estat ni tan sols objecte de negociació.

Els escassos resultats de la negociació col·lectiva es poden explicar per les diverses posicions de partida de sindicats i organitzacions empresarials i per certs aspectes de la

conjuntura econòmica. Les entrevistes amb els agents socials revelen que les organitzacions empresarials es mostren partidàries d'una regulació general i de mínims que permeti a les organitzacions adaptar el teletreball a les característiques de cada empresa. A més, conceben el teletreball com

Espanya ha adoptat, en la seva legislació del teletreball, un enfocament més centrat a protegir les persones treballadores que a promoure l'accés a aquesta modalitat de feina.

Les organitzacions empresarials es mostren partidàries d'una regulació general i de mínims que permeti adaptar el teletreball a les característiques de cada empresa.

a part de les prerrogatives empresarials i no com un dret laboral. Per tant, es neguen a abordar aspectes de pes.

Quant als sindicats, es mostren cauts en les seves demandes per dos motius principals. D'una banda, el context econòmic, molt marcat per la inflació, ha reforçat encara més la centralitat de les negociacions salarials davant d'altres qüestions. D'altra banda, constaten un ampli nivell de satisfacció dels treballadors davant de les noves oportunitats que les empreses ofereixen per accedir al teletreball, i tenen por que una posició negociadora més exigent pugui redundar en una limitació de l'accés al teletreball.

Com a resultat d'aquest marc regulador, tota la tensió en la regulació del teletreball es trasllada a l'àmbit de l'empresa. En aquest nivell, emergeixen conflictes en relació amb la manca d'equitat en l'accés al teletreball (els sindicats denuncien que es faci servir com a recompensa gerencial) i, en alguns casos, amb el nivell d'autonomia dels treballadors per organitzar la jornada laboral durant el teletreball.

Pura coincidència. El plàtan a la mà és la cirereta d'aquest pastís de llimona.

Plaça Nova. Cada matí, els guies esperen els clients que han fet una reserva. Una visita guiada pel barri Gòtic per conèixer a fons la història mil·lenària de la ciutat.

Empreses amb consciència social **Manel del Castillo**

Les empreses tenen la missió de contribuir a la transformació social, i una de les vies principals per fer-ho és la recerca de la plenitud de les persones que hi treballen. En aquest sentit, les polítiques de gestió de persones han de contemplar elements que permetin als treballadors créixer i desenvolupar-se, tant en l'àmbit professional com en el personal. És fonamental que siguin conscients de la seva contribució a un propòsit transcendent i compartit.

Diuen que, un dia, una vianant es va acostar a uns quants obrers que estaven treballant per interessar-se pel que estaven fent. El primer obrer li va explicar que estava “posant maons”; el segon, que estava “aixecant una columna”, i un tercer va proclamar amb orgull que estava “construint una catedral”. Paradoxalment, els tres obrers estaven fent la mateixa feina, però el propòsit, el sentit i la transcendència que cadascú atorgava a la seva tasca era radicalment diferent.

De la mateixa manera, les empreses poden limitar-se a tenir com a objectiu principal generar beneficis per als accionistes, element imprescindible per a la seva viabilitat, o poden enriquir el seu propòsit incorporant objectius relacionats amb la generació de valor social. Les empreses poden contribuir i han de donar resposta a les necessitats de l'entorn, involucrar-se en el respecte pel medi ambient o participar en projectes solidaris. En definitiva, poden donar suport a la transformació social i, en moltes ocasions, esdevenir paradigmes i elements inspiradors per a la societat.

Una de les vies per les quals les empreses haurien de contribuir a la transformació social és, tal com defensa el Manifest de la Fundació Factor Humà, “a través de la plenitud de les persones que hi treballen”.

Manel del Castillo

Llicenciat en Medicina per la Universitat de Barcelona, des del 2003 és director gerent de l'Hospital Sant Joan de Déu de Barcelona. Presideix la Fundació Factor Humà i la European Children's Hospital Organisation (ECHO), i és membre dels patronats de la Fundació de Recerca Sant Joan de Déu i de la Fundació Integralia. Ha col·laborat en activitats docents en diverses escoles de negocis i universitats.

La involucració en la millora social ha de començar al si de la mateixa empresa. En aquest sentit, les polítiques de gestió de persones han de contemplar elements que permetin als treballadors créixer i desenvolupar-se, tant en l'àmbit professional com en el personal. La incorporació d'aquestes polítiques no només genera una contribució social, sinó que també facilita l'increment del compromís professional amb la institució.

El compromís professional és una de les eines de gestió empresarial més poderoses que es coneixen; hi ha molts estudis que demostren que està relacionat amb millors resultats econòmics i de productivitat, menys rotació i més satisfacció dels clients. El compromís ve determinat per múltiples factors, però possiblement un dels més importants sigui l'existència d'un propòsit inspirador que permeti a les persones donar un sentit transcendent a la tasca que fan. És fonamental que aquest propòsit sigui estable al llarg del temps i que la pràctica diària de l'empresa sigui coherent.

A més de les polítiques internes, les empreses tenen l'oportunitat de liderar la innovació social, desenvolupant productes i serveis que tractin directament els grans reptes socials. Moltes empreses redirigeixen les seves inversions cap a projectes que promoguin l'equitat social, l'accés a l'educació, la salut i la protecció ambiental. Això no només millora la seva imatge corporativa, sinó que també atrau inversors que busquen generar beneficis socials o ambientals, a més de retorns financers, i que poden representar una oportunitat de negoci significativa. Segons la Global Impact Investing Network (GIIN), el mercat d'inversions d'impacte ha crescut exponencialment i ha demostrat que els inversors estan cada cop més interessats a donar suport a iniciatives que generin un canvi positiu al món.

Cinc àrees de millora

La capacitat de les empreses per generar valor social requereix una sèrie de factors que la facin possible i que podríem resumir en cinc àrees. En primer lloc, una cultura empresarial forta i alineada amb la responsabilitat social pot influir positivament en totes les àrees de l'empresa, des de la presa de decisions fins a la interacció amb clients i comunitats. Fomentar una

cultura d'ètica, respecte i sostenibilitat és essencial perquè les empreses generin un impacte social durador.

En segon lloc, l'educació i la formació continuada dels treballadors haurien d'incloure no només habilitats tècniques i professionals, sinó també

aspectes relacionats amb la responsabilitat social i la sostenibilitat.

Programes de formació en lideratge ètic, gestió sostenible de recursos i pràctiques empresarials responsables poden empoderar els treballadors perquè es converteixin en agents de canvi dins de les organitzacions. Això millora el compromís i la satisfacció laboral, i també enforteix la capacitat de l'empresa per impactar positivament en la societat.

Un dels factors més importants del compromís professional és l'existència d'un propòsit inspirador.

En tercer lloc, la transparència i la rendició de comptes són fonamentals perquè les empreses amb consciència social mantinguin la confiança dels *stakeholders*. Això inclou la divulgació d'informació financera, social i ambiental de manera precisa i accessible. La transparència millora la confiança i la reputació de l'empresa, i permet

Integrar la responsabilitat social al nucli de l'estratègia empresarial no és només una opció ètica, sinó una necessitat.

als consumidors, inversors i altres parts interessades prendre decisions informades i donar suport a les empreses que comparteixen els seus valors.

En quart lloc, la col·laboració amb altres empreses, organitzacions no governamentals i governs pot amplificar l'impacte social de les iniciatives empresarials. L'aliança amb altres agents permet a les empreses combinar recursos, coneixements i xarxes per abordar problemes complexos de manera més eficaç i aprendre de les millors pràctiques i enfocaments innovadors dels socis, i tot plegat accelera el desenvolupament i la implementació de solucions efectives.

Finalment, les polítiques públiques i el suport governamental tenen un paper crucial en aquest context. Incentivar les empreses a adoptar pràctiques responsables i sostenibles mitjançant regulacions i beneficis fiscals pot accelerar la transició cap a un model econòmic més just i sostenible. La col·laboració entre els sectors públic i privat és essencial per abordar els desafiaments globals i crear un futur més equitatiu.

El futur de les empreses està intrínsecament lligat a la seva capacitat d'adaptar-se i contribuir positivament a la societat. Una tendència creixent és la de les B Corporations, que són empreses que es caracteritzen per quatre elements clau: un propòsit amb impacte social positiu, el requisit legal de considerar interessos no només financers, la certificació d'estàndards de gestió, i, finalment, la interdependència com a membre actiu de la comunitat. Aquestes empreses demostren que és possible combinar la rendibilitat amb el propòsit social, i crear un impacte positiu en les comunitats.

En resum, les empreses tenen la capacitat i també la responsabilitat de contribuir a la transformació social. Quan ho fan, generen beneficis per als seus accionistes, creen un impacte positiu en la societat i estableixen un nou estàndard per a l'èxit empresarial al segle XXI. En un món cada cop més interconnectat i conscient, les empreses que adopten una visió holística del seu impacte estan més ben posicionades per prosperar i competir.

Per aconseguir-ho, és fonamental que els professionals que formen part d'aquestes organitzacions siguin conscients de la seva contribució a un propòsit transcendent i compartit. Si fem un paralelisme amb l'anècdota amb la qual comença aquest article, cal que els professionals de l'empresa siguin conscients que contribueixen a "construir una catedral". La integració de la responsabilitat social al nucli de l'estratègia empresarial no és només una opció ètica, sinó una necessitat per a la sostenibilitat i l'èxit a llarg termini.

Laia de Nadal
“Cada universitat hauria de tenir l'autonomia de decidir on enfoca la seva estratègia”

És l'hora del cafè i a la plaça de la Mercè s'hi respira un ambient mandrós. Al número 10, però, l'activitat no s'atura. La rectora de la

Universitat Pompeu Fabra, Laia de Nadal, ens rep amb amabilitat i encara amb energia la sessió fotogràfica. La solemnitat del rectorat —sofàs antics, parets folrades de fusta fosca, quadres imponents— contrasta amb el passat de l'edifici, que durant més de mig segle va ser la seu de la societat Bosch y Cía, coneguda pel seu famós Anís del Mono. De fet, quan la universitat hi va instal·lar els òrgans de govern, es va trobar en una caixa forta una escultura del famós mico, inspirat en el mateix Charles Darwin. Després d'enretirar una pantalla que tapava el cartell que va pintar Miquel Barceló per a la inauguració del curs 1994-1995, comença l'entrevista.

Laia de Nadal (Barcelona, 1972) és rectora de la Universitat Pompeu Fabra (UPF) des del 6 de març del 2023. Llicenciada en Veterinària per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) i doctora en la mateixa disciplina en l'especialitat de Biologia Molecular i Bioquímica, va fer estudis postdoctorals a l'Eidgenössische Technische Hochschule (ETH) de Zúric i a la mateixa UPF. Codirigeix el Grup de Recerca en Senyalització Cel·lular, afiliat a l'Institut de Recerca Biomèdica de Barcelona (IRB Barcelona), que estudia com les cèl·lules responen i s'adapten als canvis del seu entorn. Els anys 2012 i 2020 va ser guardonada amb el premi ICREA Academy, i del 2021 al 2023 va ser vicerectora de Transferència del Coneixement de la UPF. El seu programa de govern aposta per una universitat plural, innovadora, crítica, oberta i compromesa.

Per què va decidir dedicar-se a la ciència?

No va ser un moment eureka, però recordo que, quan estudiava Veterinària, vaig tenir una assignatura de Biologia i Genètica Molecular a quart curs que em va encantar. La meua trajectòria és una mica estranya, perquè els veterinaris es volien dedicar tots a treballar amb animals, però jo amb aquella assignatura vaig veure la llum: em vaig enamorar de la biologia molecular. Després vaig provar de fer de veterinària uns mesos, però de seguida vaig veure que el que m'agradava era ser al laboratori, observar i contestar preguntes.

Això de contestar preguntes que no ha contestat mai ningú abans és el que més la va atreure de la ciència?

M'agrada molt observar i preguntar-me per què les coses funcionen com funcionen, i, després, anar al laboratori i veure si les respostes són veritat o no. Va ser un amor a primera vista.

Vaig descobrir el que volia ser i no em va costar gens decidir-ho.

Al llarg de la seva trajectòria en el món de la recerca, quina fita ha assolit de la qual estigui especialment orgullosa?

En aquells moments la recerca la feia la gent que havia estudiat Farmàcia o Biologia. Que la fes una persona que havia estudiat Veterinària era estrany. I jo notava que em faltava base, però em vaig espavilar. Estic orgullosa perquè m'hi vaig posar i ho vaig aconseguir. També estic orgullosa d'haver-me escoltat a mi mateixa i haver estat valenta, perquè molta gent em deia que era millor que em dediqués al que havia estudiat.

En aquesta trajectòria també hi ha hagut moments difícils.

Molts [riu]! La carrera científica és complicada. S'hi han de dedicar moltes hores, hi ha molts experiments que no surten, has de treballar els caps de setmana. Sobretot quan fas la tesi doctoral, sembla que només existeixis tu i el problema que vols resoldre. Són hores i hores de feina durant les quals has de creure que te n'acabaràs sortint.

És l'única manera de fer ciència, oi? Perquè els resultats immediats costen d'obtenir.

Costen molt, però quan n'aconsegueixes algun és molt gratificant. Encara que sigui una petita cosa. Quan esperes el resultat d'un experiment que et permet posar a prova una hipòtesi i, al final, veus que l'has pogut comprovar, és una sensació molt maca.

Toni Pou, entrevista
Claudia Frontino, fotografia

Després de molts anys dedicant-se a la recerca, comença a entrar en el món de la gestió.

Dins de la recerca, quan t'independitzes i tens un laboratori, tens gent a càrrec teu i ja fas molta gestió. I, de fet, arriba un moment que has de desenganxar-te del teu projecte, ampliar una mica la visió i estar pels projectes dels altres. Això t'ajuda molt a gestionar equips, a prendre decisions i a prioritzar. D'altra banda, en l'àmbit universitari jo soc de les que penso que si opines, et queixes o felicites, també està bé formar part de les decisions. A més, quan se'm va demanar que formés part de l'equip directiu, ho vaig veure com un repte per ampliar la visió i conèixer millor com funcionen la ciència i la docència universitària del país.

Fins al punt que es va presentar com a candidata a rectora.

M'ho vaig estar pensant molt, perquè ser rectora implica deixar una mica de banda la recerca directa, però crec que és interessant formar part de la presa de decisions. Més enllà de l'aprenentatge brutal que suposa, és una manera de poder parlar amb més coherència i amb més coneixement de causa.

Quina valoració fa del primer any en el càrrec?

Que vaig ser molt inconscient [riu]! Bromes a banda, la valoració que faig és que tinc un equip fantàstic. Jo penso que si la gent que t'envolta és millor que tu, vol dir que vas bé. També és una valoració molt

“Ser rectora implica deixar una mica de banda la recerca directa, però crec que és interessant formar part de la presa de decisions.”

positiva pel que fa als treballadors de la casa, perquè, malgrat les dificultats que tenim i tot el que costa no caure en la inèrcia, hi ha molta gent molt motivada que realment es creu el servei públic que fa. Ara bé, és una feina complexa. S'han de prendre moltes decisions des d'una posició

en què estàs molt sola. I després hi ha temes que no són estrictament de política universitària, on es barregen altres coses que crec que no haurien de barrejar-s'hi. I això em costa entomar-ho.

A què es refereix?

A temes més polítics o al fet que, quan vols sortir cap a la societat, costa molt perquè la universitat té inèrcies de tancar-se en si mateixa. Llavors tot l'equip de govern hem de tenir molta motivació i moltes ganes de fer-ho. Hi ha moltes coses que hem de fer proactivament perquè la inèrcia porta a no fer-les.

Enyora el laboratori?

Sí, és clar, he sortit de la meua zona de confort. Perquè jo estava en una etapa relativament còmoda, ja ho havia demostrat gairebé tot. Però intento escapar-me els divendres i anar al laboratori encara que sigui una estoneta.

Els últims anys ha canviat molt la manera com ens relacionem, com ens comuniquem i com ens formem i ens eduquem.

La universitat com a institució ha canviat al mateix ritme?

De canvis n'hi ha hagut, però és veritat que a fora el canvi està sent tan ràpid que el sistema universitari no té la capacitat de canviar a la mateixa velocitat. El repte d'una universitat, i de qualsevol entitat, d'adaptar-se a aquest entorn és enorme. De vegades va bé no agafar el problema com un tot, sinó per parts; prioritzar, anticipar-te i trobar les esclotxes necessàries per moure't amb una certa rapidesa. D'altra banda, també és important que hi hagi espais de calma, perquè el canvi és tan ràpid que, a voltes, s'ha de fer marxa enrere. És bo pensar, per trobar l'equilibri i enganxar-te al més ràpidament possible als canvis que creus que es quedaran.

De tots aquests canvis, quins són els que suposen reptes més importants per a la universitat?

Un dels més rellevants és la flexibilitat. Tenim un problema molt gran perquè estem molt encotillats i no podem fer certs moviments de contractació o altres procediments a diversos nivells. És un repte que tenim, que també és polític. Després, ens falten recursos i tenim poca autonomia. I, finalment, crec que hem de sortir fora i potenciar la transferència de coneixement, que ho estem fent poc, i abordar els reptes de manera interdisciplinària. I a això la universitat no hi està acostumada. Hi ha molts experts en cada àmbit, però ara els reptes són globals. La pandèmia n'és un exemple.

Com els afecta la manca de recursos, de flexibilitat i d'autonomia?

Els recursos que ens arriben es dirigeixen a mantenir la casa o, evidentment, a pagar els sous dels treballadors. I poca cosa més. Tenim molt pocs recursos per fer una política científica, de transferència o de docència. Per tant, no ens podem moure. Després, hi ha la normativa. Ara com ara, per fer un grau nou o canviar-ne un que ja existeix triguem dos anys. Cal passar informes, evidentment, però no amb els formats i temps amb què s'està fent. Els pressupostos, a més, és veritat que han augmentat una mica, però normalment són finalistes i, per tant, ja et marquen què s'ha de fer. Cada universitat és singular i hauria de tenir l'autonomia de decidir on enfoca la seva estratègia i, després, retre comptes. En aquestes condicions, si ho féssim malament ens podrien criticar, però ens han de donar l'espai per fer-ho.

Com fomenten la interdisciplinarietat?

En aquesta universitat estem organitzats en vuit àmbits i això ja és un avantatge. Hi ha vuit departaments, que són grans, sòlids i, a més, estan focalitzats en els aspectes on nosaltres creiem que som forts. No som una universitat que fa de tot. I ara ens estem enfocant en el fet que aquests àmbits parlin entre si, tant en docència com en recerca. Costa, però els resultats són espectaculars, perquè quan es combinen visions diferents surten idees noves. Pel que fa a la docència, per exemple, estem impulsant graus que no depenguin només d'un àmbit, com el d'Enginyeria Biomèdica, i fomentant la interacció entre comunicació i humanitats o entre dret i política.

“Estem focalitzats en els aspectes on nosaltres creiem que som forts. No som una universitat que fa de tot.”

Què estan fent en matèria de transferència de coneixement?

Aquí ens ajuda molt el nostre Consell Social. Estem organitzant activitats en format de sopar o esmorzar, a les quals convidem exalumnes, empreses

i entitats per mostrar-los els temes específics en què tenim experiència. No hi haurà resultats imminents, però donarà els seus fruits.

La transferència de coneixement és una manera d'obrir-se a la societat que permet utilitzar la recerca per impulsar l'activitat econòmica. Però hi ha una altra manera d'obrir-se, que és la pura comunicació de coneixement amb l'objectiu final de promoure la cultura científica en la societat.

Aquest és un dels reptes que tenim i crec que no ho estem fent prou bé. Hi ha molt marge de millora, perquè, en comptes d'esperar que la gent vingui i sàpiga què estem fent, tenim l'obligació i el deure en positiu d'explicar què fem dins de la universitat. Això funciona molt bé amb la docència, però no està funcionant amb la recerca. A més, la Universitat

“Els recursos s’han de donar d’una manera coherent, en funció del valor que té cada institució.”

Pompeu Fabra és molt intensiva en recerca, de manera que aquí hi ha un espai molt gran de millora. Primer, educant els professors i els treballadors de la casa perquè entenguin que és una cosa més que han de fer, i, segon, donant-los eines i recursos per poder-ho fer.

Fa uns 25 anys, a Catalunya es van crear uns centres de recerca independents de les universitats amb la idea de fomentar l’excel·lència científica. Com conviuen les universitats amb aquests centres de recerca?

Nosaltres hi convivim molt bé i els estem molt agraïts. La Universitat Pompeu Fabra, ja des dels seus inicis, ha vist aquests centres com una oportunitat de col·laborar i de créixer. Si al nostre voltant tenim centres que han agafat una volada internacional espectacular, ens n’aprofitem i també hi aportem la nostra experiència. Un exemple és la relació que hi ha entre el nostre Departament de Biomedicina i el Centre de Regulació Genòmica. Hi ha fórmules beneficioses per a tots.

Hi ha qui defensa que aquests centres s’haurien d’haver integrat més a les universitats.

Jo soc del parer que no. Aquests centres es van crear per intentar superar l’encotillament de les universitats, i crec que compartir i buscar fórmules de col·laboració té avantatges per a tothom. Crec que ens han fet créixer molt i que si som una universitat intensiva en recerca és també gràcies a les relacions que tenim amb ells.

Sempre es diu que la recerca necessita més recursos, però si ens comparem amb països del nostre entorn, es veu que en inversió pública no estem tan lluny. En canvi, sí que ho estem en inversió privada.

Jo no soc de l’opinió que com més recursos millor. Es necessiten més recursos, però s’han de donar d’una manera coherent. I, evidentment, en funció del valor que té cada institució, segons indicadors de docència i de recerca. D’altra banda, és veritat que aquí no hi ha una tradició d’invertir en recerca en l’àmbit privat. Amb la nova llei, és més fàcil, però s’ha d’explicar que això és bo per a la societat. El problema és que, en general, volem resultats immediats i, quan s’inverteix en recerca, els resultats no són d’un dia per l’altre. Aquí és on hem de fer l’esforç de sortir i explicar què podem oferir i quines són les eines per fer-ho. No només hi ha les càtedres, sinó la possibilitat de fer convenis, doctorats industrials i altres instruments. I això és responsabilitat tant de la universitat com de les empreses. Si aquest esforç el fem bé, afegirà molt de valor al país, perquè se n’aprofitarà tothom.

Hi hauria d'haver un lideratge polític més clar en aquesta direcció?

Sí. Fa 25 anys hi va haver una aposta clara per la recerca i crec que ara hi hauria d'haver una aposta molt clara per la transferència. I considero que falta visió a llarg termini, perquè això no se solucionarà en un parell d'anys. Sobretot, cal creure-s'ho i posar-hi els recursos. L'altre tema és que falten professionals. Els investigadors sabem fer recerca, però no podem fer-ho tot bé i tampoc tenim experiència en aquest àmbit. Falten perfils experts, que poden estar dins del laboratori o a l'empresa, que articulin la transferència de coneixement. Però, és clar, necessitem valentia i visió política. Si cadascú fa una petita cosa, no ens en sortirem, perquè no tenim el model per fer-ho.

Aquest esforç que es va fer fa 25 anys amb la creació de centres de recerca es va enfocar, en gran part, a l'àmbit de la biomedicina. És una bona estratègia o es van deixar alguns sectors desatesos?

Jo no diria que només s'apostés per l'àrea de biomedicina, tot i que és veritat que els centres CERCA (Centres de Recerca de Catalunya) treballen majoritàriament en aquest àmbit. Però crec que, amb la captació de fons europeus i de talent internacional, s'està demostrant que les ciències socials i les humanitats són necessàries. La multidisciplinarietat és molt important. Ara tots els problemes

biomèdics o tecnològics —la intel·ligència artificial o les dades— o bé es tracten també des de les humanitats i les ciències socials o no es va enlloc. Jo estic reforçant molt la idea que no es tracta de fer ciència bàsica per una banda i ciència aplicada per l'altra. Aquí la recerca és un tot. L'últim exemple és que la nostra universitat ha obtingut dos ajuts del European Research Council, tots dos en humanitats i ciències socials. I amb aquest nou projecte del Mercat del Peix, que forma part de la Ciutadella del Coneixement, ens enfocarem cap al benestar, on les humanitats i les ciències socials tenen un paper important, però sempre de bracet de la tecnologia i la biomedicina.

Com valora aquesta iniciativa?

Estic molt emocionada amb el projecte. És un projecte valent, que no he començat jo. Ja fa deu anys que s'hi treballa. L'obertura del parc de la Ciutadella, amb el museu, l'Hivernacle, el Parc de Recerca Biomèdica, l'Hospital del Mar i, ara, aquests tres edificis que de moment anomenem Mercat del Peix, és un encert. Hi vindran cinc dels vuit centres de recerca més capdavanters

de Catalunya. És un projecte en què col·laboren moltes entitats i administracions públiques (Ajuntament de Barcelona, Generalitat de Catalunya, CSIC, etc.). Construir un pol biomèdic amb la mirada de les ciències socials i les humanitats, que és la que hi volem donar des de la Universitat Pompeu Fabra, farà explotar projectes amb visions molt diferents. Tinc molta emoció i molta fe que funcionarà. No trigarem a veure'n els resultats.

Aquest projecte contribuirà a impulsar Barcelona, que ja està ben situada, a un altre nivell en el mapa internacional de la recerca?

A Barcelona hi ha molts *momentums*. Està en una situació privilegiada, atrau molt talent i és considerada un dels pols de coneixement més importants del sud d'Europa. I això ho hem d'aprofitar. Hem d'impulsar la innovació i la transferència. Crec que aquesta Ciutadella del Coneixement hi ajudarà. Perquè hi ha moltes empreses al voltant, hospitals, universitats, centres de recerca... I, si tothom s'hi posa, si hi ha recursos i una aposta política, no tinc cap dubte que serà un projecte important.

Des del punt de vista de la docència, la universitat també ha de canviar per adaptar-se a les noves maneres d'aprendre? Perquè ara la idea d'estudiar uns anys i fer la mateixa feina tota la vida ja no és gaire vàlida, sinó que s'imposa més el concepte d'aprendre contínuament.

La docència clarament ha de canviar. Nosaltres tenim la sort que ja fa molt de temps que estem canviant i hem tingut sempre una docència molt innovadora. A més dels graus interdisciplinaris, fem grups petits, seminaris, pràctiques, moltes assignatures basades en problemes, moltes simulacions i molts projectes d'innovació docent en què els estudiants treballen en problemes reals des del minut zero.

Els continguts, òbviament, són molt importants, però també s'ha de posar èmfasi en el fet que estem preparant ciutadans que puguin treballar on sigui i que, per tant, necessiten competències transversals com el treball en equip, la capacitat crítica, la cerca coherent i rigorosa de fonts d'informació, la comunicació oral i escrita, etc. Els hem d'ensenyar a ser adaptables. I després hi ha el paper que ha de tenir la universitat en la formació al llarg de tota la vida, ja sigui a través de microcredencials, és a dir, de cursos curts molt enfocats a una necessitat, o a través de graus superiors de formació professional.

Jo aquí sí que veig que la universitat pot tenir un paper, però també crec que hi ha d'haver recursos.

Igualment, hem de pensar en què es vol especialitzar cada universitat.

“La Universitat Pompeu Fabra ha fet moltes coses bé pel fet de ser jove, però el tema de la igualtat de gènere crec que no l'ha entomat.”

En matèria d'igualtat de gènere, al sistema científic i universitari, en general, hi ha força equilibri

a les etapes inicials del recorregut, però a mesura que s'avança, els càrrecs importants els continuen ocupant majoritàriament els homes. Com afronta aquest problema des del rectorat?

Aquest és un tema que em preocupa i crec que no l'estem plantejant prou bé. Als nostres graus hi ha un 50% o un 60% de dones. Als doctorats, també. Les professores representem un 40% i les catedràtiques, un 22%. La Universitat Pompeu Fabra ha fet moltes coses bé pel fet de ser jove, però aquest tema crec que no l'ha entomat. Aquí tenim els mateixos problemes que hi ha en una universitat o una entitat que té molts anys. Tothom té el diagnòstic, però ningú fa res al respecte. Jo crec que hi ha petites accions que poden donar grans fruits, sobretot en la captació i la retenció de talent. Es poden posar incentius perquè entrin més dones, prioritzant sempre, òbviament, l'excel·lència. Es poden no tancar les convocatòries fins que hi hagi el 50% de dones candidates i, paral·lelament, fomentar que s'hi presentin. Això no s'està fent. I aquí faig

autocrítica. No podem dir que la situació és molt difícil de canviar; hi hem de posar més incentius. Per exemple, en un retir de treball que vam tenir fa unes setmanes, un dels temes que es van tractar va ser aquest.

Quan no es dedica a ser rectora què li agrada fer?

No tinc gaire temps, però la meua afició és la meua família, el meu entorn i els meus amics. I després, a mi m'agrada molt fer puzzles, però això no ho posis.

Per què no?

Perquè no queda gaire bé, però és una cosa que em relaxa molt. També m'agrada la muntanya i fer esport.

Hi ha alguna sèrie, pel·lícula o llibre interessant que hagi vist o llegit últimament?

Busco temps per poder llegir força novel·la policíaca, que m'ajuda a evadir-me. M'agraden els autors suecs i alguns de catalans.

I algun llibre de ciència?

Llegeixo articles científics, òbviament, i també llibres de divulgació per ampliar la visió sobre alguns temes. L'altre dia em van passar *El canon ocult*, de José Manuel Sánchez Ron, i vaig pensar que seria un bon llibre per llegir a l'estiu.

La plaça dels Àngels: el futur d'una "plaça dura" al Raval d'avui

Meritxell M. Pauné

L'ampliació del MACBA i el trasllat del CAP Raval Nord a l'antiga església de la Misericòrdia arriben de bracet d'un redisseny de la plaça dels Àngels que encara no està del tot definit. El consistori ha mostrat propostes preliminars per incorporar-hi més verd i atraure usos veïnals per diluir l'hegemonia *skater*. El debat urbanístic se superposa amb una reflexió més profunda i complexa sobre la funció d'aquesta "plaça dura" a la Ciutat Vella actual.

L'ampliació del MACBA i el trasllat del CAP Raval Nord a l'antiga església de la Misericòrdia arriben de bracet d'un

Estudi preliminar de la nova plaça dels Àngels, on el MACBA ocuparà el tros d'espai públic més proper al Convent dels Àngels.

Pocs indrets sintetitzen tant les tensions latents de Barcelona com la plaça dels Àngels. Està a punt d'obrir un nou capítol i ho farà, novament, a través de l'arquitectura i amb molt de debat. Ho porta a l'ADN!

La plaça va néixer el 1995 a remolc de la macrooperació municipal per “esponjar” Ciutat Vella. Una intervenció amb arrels als anys vuitanta, quan Oscar Tusquets i Lluís Clotet van dibuixar, al seu innovador pla Del Liceu al Seminari, les potencialitats d'un itinerari passejable dins la trama antiga. La fisonomia que finalment ha tingut la plaça, però, té molt a veure amb l'elecció d'una arquitectura icònica per al Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA). Richard Meier va idear un edifici tan carismàtic que ha modelat tot l'entorn. Fins i tot ha generat el sobrenom de “la plaça del MACBA”. Patinadors d'arreu del món se l'han feta seva i és de visita obligada per als turistes. El conjunt s'ha convertit en símbol —i caricatura— d'una determinada visió de Barcelona com a ciutat cosmopolita i contemporània. En paral·lel, els veïns no hi han trobat un espai realment útil per al dia a dia. En critiquen la difícil convivència entre els usuaris, el soroll i l'incivisme.

Per si això no fos prou, a l'última dècada s'hi ha sumat un pols duríssim entre el museu i el CAP Raval Nord, ofegat en un edifici catalogat dels anys trenta. Tots dos ambicionaven ampliar-se en l'únic gran edifici buit a la zona, l'antiga capella de la Misericòrdia: una rivalitat carregada de lectures polítiques, de suma zero i molt mediàtica. El resultat és la reinvençió de la plaça dels Àngels, novament arrossegada per les pulsions que genera. El MACBA es menjarà un tros d'espai públic, el més proper al Convent dels Àngels, mentre que l'ambulatori transformarà l'església en desús que “corda” la plaça pel lateral de Montalegre.

Tres obres en una

El 4 de març passat, el Govern municipal, encapçalat per Jaume Collboni, anunciava la nova etapa i hi posava calendari. Aquest 2024 començaran les obres de les dues noves peces. El nou CAP, al juny. Tindrà 2.500 m² i hauria d'obrir el primer trimestre del 2026. L'annex del MACBA ha rebut llum verda inicial aquest maig, per poder licitar i iniciar obres al novembre. El gener del 2027 estaria enllestit, amb 2.110 m² per a noves sales i 349 m² per a una terrassa-mirador d'accés lliure. Les dues fites tenen pressupostos notoris: 16,3 i 13,85 milions d'euros, respectivament. A remolc, l'Ajuntament vol repensar el sòcol de l'edifici Meier, uns 1.100 m². Explora fórmules per incorporar-hi vegetació i arbrat a través de parterres, perquè el subsol està ocupat per un aparcament. Tot i no fer referència explícita als *skaters*, l'alcalde va deixar clar que l'objectiu era impedir usos monopolístics.

En menys de 24 hores, la plataforma “No a l'ampliació del MACBA” denunciava en un comunicat la pèrdua d'espai públic i l'atribuïa a “pressions dels *lobbies* i de la burgesia”, en referència a la titularitat privada de moltes obres del museu. Els mateixos veïns van portar als tribunals el tràmit urbanístic que permet la construcció, aprovat al ple

Meritxell M. Pauné

Periodista especialitzada en informació local barcelonina i catalana, amb 15 anys de trajectòria a diverses capçaleres de premsa escrita. És coordinadora de la secció “Gran Barcelona” d'*El Periòdic* des del setembre del 2022. Abans, ha estat directora del digital *TOT Barcelona* i coordinadora de la secció “Local” a la web de *La Vanguardia*. En paral·lel, ha fet incursions en la docència universitària, tertúlies i conferències.

per unanimitat el 2020. La judicialització obre la porta a girs de guió insospitats, com ha succeït amb les sentències recents contra la Superilla. El col·lectiu *skater*, a falta d'associacions o portaveus clars, oscil·la entre la crítica i la indiferència. Quan se'ls acosten periodistes i els ho pregunten, els més assidus de la plaça repliquen que ells també són una riquesa i que no fan mal a ningú.

Com cal reformar la plaça?

Quatre arquitectes amb gran trajectòria a la ciutat analitzen per a aquest reportatge la reforma anunciada. Ignacio Paricio va restaurar el Convent dels Àngels el 1984 amb Lluís Clotet i Carles Díaz. Aquell projecte incloïa un jardí que no es va dur a terme, al terreny a cota més baixa on ara es farà l'annex del MACBA. “Era una forma de protegir l'absis de l'incivisme i evitar que es convertís en un urinari”, rememora. Sentència que “la plaça dura va ser una imposició de Richard Meier, que va convèncer Pasqual Maragall. Volia conquerir fins a l'últim racó del paviment, que és com un podi per contemplar l'edifici”.

Li hauria agradat que la plaça tingués “un tractament més relaxat i fos un oasi de pau” per al barri. “Ara s'usa per a esports agressius en comptes de per a la satisfacció pública”, lamenta. Hi troba a faltar, per exemple, ombra per resguardar-se del sol estival. També veu “oblidada” la connexió amb la plaça de Joan Coromines, a través d'un pas a la planta baixa del museu: “Era important per mantenir el recorregut per a vianants del pla Del Liceu al Seminari”. El pla de Tusquets i Clotet, diu, va ser “visionari”, perquè anticipava la importància dels desplaçaments a peu i del verd urbà. Tot i que l'annex “ocultarà la façana medieval” que van rehabilitar, confia que els autors, Harquitectes, “ho faran molt bé”.

El degà del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (COAC), Guim Costa, viu al barri Gòtic des de fa 25 anys i li encanta la plaça dels Àngels: “Fa goig, tant d'atractiu internacional!”. Tot i això, assumeix que “s'ha

Els veïns han denunciat el tràmit urbanístic, i ara la judicialització obre la porta a girs de guió insospitats, com ha succeït amb la Superilla.

trencat una mica l'harmonia” i que la travessa “de pressa” perquè hi té sensació de “destorbar”. Per això, veu “lloable” que l'Ajuntament aprofiti l'avinentsa per “revisar tot l'entorn” a fi de “racionalitzar-ne l'ús” i que “els veïns no hi perdin” amb l'operació.

Veu amb bons ulls la proposta

arquitectònica —“El MACBA creixerà bé”— i assegura, satisfet, que el consistori ha compartit les seves propostes amb el despatx de Meier. “Els edificis tenen autoritat i és molt important anar-la a buscar quan vols fer modificacions”, assenyala.

Per a Jaume Carné, president de l'Agrupació d'Arquitectes Sènior, no cal reformar la plaça. És veí del Raval i els patinadors mai l'han molestat. Encara més, diu que hi durà la neta “sense cap neguit” per ensenyar-li a anar amb bicicleta. “Si volen un canvi d'usos ho han de dir

▲
La proposta preliminar explora fórmules per incorporar-hi vegetació i arbrat a través de parterres, perquè el subsol està ocupat per un aparcament.

i fer, no posar-hi entrebancs i testos que malmetin la visió de les façanes!” exclama. “Canviar l’esperit d’una plaça dura és molt difícil, necessites vegetació d’una envergadura que no podràs posar i et quedarà una intervenció a mitges”, vaticina. En canvi, assenyala la plaça de Terenci Moix, coneguda com la pista de bàsquet del carrer de Valldonzella: “Que arreglin aquella, que està deixada i a la intempèrie, i deixin la dels Àngels aclarida”. Com a usuari del CAP Raval Nord, li agradaria que l’actual edifici racionalista mantingués l’ús sanitari, “igual que el CUAP Peracamps té dues seus a Drassanes”. Si no, el destinaria a oficines i sales per al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB).

Pere Cabrera va dirigir l’Àrea de Rehabilitació Integrada de Ciutat Vella (1985), que desenvolupava els plans especials del Raval, la Barceloneta i el nucli antic. Coneix molt bé, per tant, la gènesi de la plaça. “Amb el que costa d’obtenir, perdre espai públic sempre és mal assumpte, però a Ciutat Vella s’han de posar moltes coses a la balança”, reflexiona. “En la mesura que s’introdueixin obstacles, els *skaters* marxaran i els veïns guanyaran metres d’espai públic, tot i que en perdin per al MACBA”, analitza. No veu impossible situar-hi arbrat: “Els tècnics ja estudiaran quin gruix de terra cal, la progressió en aquest camp ha estat notable”. Això sí, avisa que tant la plaça dels Àngels com la Misericòrdia “formen part de conjunts” que han de mantenir una coherència. El futur ambulatori pertany a un recinte on també hi ha el Barcelona Centre for International Affairs (CIDOB) o un pati de tarongers, que “han de poder interaccionar”. També crida l’atenció sobre la plaça de Terenci Moix i l’antic dispensari antituberculós del GATCPAC: “És cabdal per a l’arquitectura de Barcelona, però el seu entorn està pendent de rematar”.

L'antic Mercat del Peix serà un complex de recerca i innovació, centrat en la medicina de precisió, la biodiversitat i el benestar planetari, al costat mateix del campus de la Ciutadella de la Universitat Pompeu Fabra.

La Ciutadella del Coneixement, la nova aposta científica de Barcelona **Jesús Méndez**

Una excavadora domina ara el terreny. En una cantonada del solar, que durant dècades va ser un mercat i des de fa anys servia com a aparcament, a pocs metres del zoo, un cartell resumeix i anuncia el seu futur pròxim: són les obres de construcció del nou complex de recerca i innovació del Mercat del Peix. Data prevista de finalització, desembre del 2025.

Al cartell no s'hi aprecia, però les obres s'emmarquen dins de tot un projecte científic i urbanístic anomenat Ciutadella del Coneixement. La iniciativa pren el nom del parc limítrof, al voltant del qual gira tot el projecte. És el parc de la Ciutadella, construït al segle XIX en l'espai que abans va ser un fortí militar ordenat per Felip V i que, poc després de la seva inauguració, allotjaria l'Exposició Universal del 1888. El nou complex ja inclou cinc eixos d'actuació i un pressupost que gairebé arriba als 300 milions d'euros. A més de la construcció del complex del Mercat del Peix, es crearà el Centre de Biociències del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC), s'estan restaurant edificis emblemàtics a l'interior del parc —com el Centre Martorell d'Exposicions o l'Hivernacle, tots dos ja en funcionament—, es pretén donar un nou impuls a l'activitat investigadora del zoo i, al costat de la propera estació de França, es construirà la Biblioteca Pública de l'Estat, la més gran de Catalunya.

“Si una metròpoli com Barcelona vol ser capdavantera al món i no convertir-se en una ciutat merament turística, cal que se centri en el coneixement”, assegura Francesc Subirada, director de la iniciativa de la Universitat Pompeu Fabra (UPF) per a la Ciutadella del Coneixement. Segons el que va ser director general de la Secretaria d'Universitats i Investigació de la Generalitat, la localització del projecte respon a diverses raons: “Com que es troba al centre de Barcelona, la zona disposa tant d'un ecosistema científic com de serveis i, a més, compta amb una raó històrica i simbòlica: aquí es va celebrar l'Exposició Universal del 1888, que va ser una exposició de coneixements”.

L'ecosistema científic s'observa en la presència de recintes d'universitats com la UPF, la Universitat de Barcelona o la Universitat Autònoma de Barcelona, en centres de recerca com el Parc de Recerca Biomèdica de Barcelona (PRBB) o la Fundació Pasqual Maragall i en grups de recerca del CSIC i el Barcelona Institute of Science and Technology (BIST). La iniciativa va començar el 2019 a partir dels seus impulsors principals: l'Ajuntament de Barcelona, la Generalitat de Catalunya i la UPF. Quan el gener del 2023 es va posar la primera pedra del que serà el complex del Mercat del Peix, ja hi eren presents també representants de totes les institucions científiques de l'entorn. La firma i la seva evolució en el temps, malgrat incloure diferents forces polítiques i canvis de representants, demostra “que és possible arribar a acords”, assegura Subirada.

Nous instituts de recerca

El 1888, al lloc on ara treballa l'excavadora de l'escena inicial, les eines que s'hi podien contemplar eren unes altres. Allà hi havia la Galeria de Màquines, un edifici de l'Exposició Universal on es mostraven sobretot locomotores de ferrocarril. Després, entre el 1931 i el 1983, va ser un mercat de peix i, des del 1996, funcionava com a pàrquing a l'aire lliure. El 2026 hi continuarà havent un aparcament subterrani, però a sobre

Jesús Méndez

És metge i doctor en bioquímica, i actualment es dedica al periodisme científic. Col·labora al Science Media Center Espanya i en diversos mitjans de comunicació. Ha rebut diversos guardons de periodisme científic, com el Premi Prismas Casa de las Ciencias, el Premi Concha García Campoy i el Premi Boehringer Ingelheim de Periodisme en Salut, entre altres. És coautor del llibre *Ciencia sin ficción*.

Als nous espais s’hi allotjarà l’Institut de Biologia Evolutiva CSIC-UPF, que des de la seva creació s’havia distribuït en espais diferents i ara, per fi, tindrà unes instal·lacions pròpies.

El nom del complex de recerca i innovació del Mercat del Peix al·ludeix clarament al seu passat: en aquest emplaçament hi va haver el primer mercat majorista de peix de la ciutat.

hi haurà el complex de recerca i innovació del Mercat del Peix, que al·ludeix clarament al seu passat.

Als nous espais s’hi allotjarà l’Institut de Biologia Evolutiva CSIC-UPF, que des de la seva creació s’havia distribuït en espais diferents i al qual se li “havien promès unes instal·lacions pròpies ja des del 2008”,

assegura Subirada. “El 2026, per fi les tindrà.” També disposarà d’un edifici propi el Barcelona Institute of Science and Technology, una institució que agrupa set centres d’excel·lència; a la nova seu s’hi traslladaran o incorporaran grups de l’Institut de Recerca Biomèdica (IRB), el Centre de Regulació Genòmica (CRG), l’Institut de Bioenginyeria de Catalunya (IBEC) i l’Institut Català de Nanociència i Nanotecnologia (ICN2). Tot plegat permetrà que creixi el nombre d’investigadors —fins a 1.200 treballaran al nou complex— i que ho facin també les instal·lacions disponibles. “Els espais els estan dissenyant arquitectes en diàleg amb els mateixos investigadors. Això és molt important”, explica Subirada.

També es construirà el que provisionalment s’ha anomenat el Centre d’Estudis en Benestar Planetari, una iniciativa de la UPF basada en el concepte *one health* o *una sola salut*, segons el qual la salut humana no pot estar deslligada de la salut animal i planetària. D’acord amb Subirada, el nou equipament se centrarà en la salut social, i cercarà “englobar el vessant experimental amb l’humanístic i social, i que serveixi per desenvolupar una innovació transformativa”. En una mena de picada d’ullet, durant les excavacions per començar a construir el centre,

▲
A banda del nou pol científic, el parc de la Ciutadella experimentarà un impuls, amb la restauració dels edificis emblemàtics de l'interior del parc.

del CSIC. Allà s'hi ubicaran fins a 300 investigadors d'uns 40 grups de treball, i serà la seu de l'Institut d'Investigacions Biomèdiques de Barcelona (IIBB-CSIC) i de l'Institut de Biologia Molecular de Barcelona (IBMB-CSIC), que ara mateix es troben a l'Hospital Clínic i al Parc Científic de Barcelona, respectivament.

Restaurant l'exposició

La Ciutadella de Barcelona va ser originalment una fortalesa militar erigida per mandat de Felip V després de la guerra de Successió espanyola, el 1714. Posteriorment, el 1881, va ser substituïda pel parc que en duu el nom, un lloc públic inspirat en els jardins de Luxemburg de París que, tot just set anys després, va albergar l'Exposició Universal de Barcelona. El nou projecte planteja millorar algunes de les zones i infraestructures, i també restaurar i impulsar part del patrimoni —alguns dels edificis històrics que van protagonitzar aquella Exposició i que actualment encara sobreviuen.

És el cas de l'Hivernacle, un edifici emblemàtic que estava tancat al públic des del 2007 i que ja ha reobert completament restaurat, del qual s'ha recuperat la imatge original i ara allotja més de cent espècies de plantes. “És una meravella”, resumeix Subirada.

També ha reobert el Centre Martorell d'Exposicions, el que va ser el primer museu públic de Catalunya, inaugurat el 1882 com a Museu de Ciències Naturals de Barcelona. Des del 1924, va ser Museu de Geologia fins que va tancar al públic l'any 2010. Ara reneix com a subseu del Museu

es van trobar restes d'un enclavament agrícola de principis del segle XII. Al soterrani es van descobrir sacs amb una mena de patata desconeguda fins ara, la qual cosa qüestiona que les patates provinguin d'Amèrica. A partir de les restes, se n'ha extret l'ADN, s'ha recuperat l'espècie i una *spin-off* de la mateixa UPF es planteja ara vendre-la com a *snack*.

L'octubre del 2023 també es va signar l'acord perquè, a escassos metres del Mercat del Peix, al carrer del Doctor Trueta, s'aixequi el 2027 un nou Centre de Biociències

de Ciències Naturals reconvertit, segons el director Carles Lalueza, en “un centre d'exposicions que connecti la ciència amb la ciutadania en aspectes que poden ser claus per a la societat, com ara el canvi climàtic, la sostenibilitat, la crisi de la biodiversitat i les espècies invasores”.

El Centre Martorell d'Exposicions, que va ser el primer museu públic de Catalunya, ha reobert com a subseu del Museu de Ciències Naturals.

▲
L'Hivernacle ja ha reobert completament restaurat. Ara allotja més d'un centenar d'espècies de plantes.

També es restauraran l'Umbracle, un edifici on s'allotgen plantes tropicals i que va funcionar com a sala de festes durant l'Exposició del 1888, i el veí i modernista Castell dels Tres Dragons, que va ser cafè-restaurant durant l'Exposició i després museu de zoologia fins que va tancar al públic l'any 2010.

Dins del parc, on s'obriran nous accessos per fer-lo més permeable, també hi ha el zoo de Barcelona. Aquest equipament tampoc no serà aliè al projecte, ja que està previst reforçar-ne la tasca investigadora.

Cultura per a la ciutadania

Molt a prop, just a tocar de l'estació de França, es construirà finalment la Biblioteca Pública de l'Estat. Amb un pressupost de 55 milions d'euros, la biblioteca comptarà amb 16.000 metres quadrats útils, disposarà d'uns 600.000 volums i serà la més gran, amb diferència, de tot Catalunya.

Si aquesta biblioteca es projecta perquè tingui un gran impacte en la vida cultural de la ciutat, la ciència també ha de poder estar a prop de la gent. Subirada explica que molts projectes del nou Centre d'Estudis en Benestar Planetari es faran en col·laboració amb la ciutadania, i que la construcció del complex del Mercat del Peix es durà a terme de manera que involucri la ciutat. "Entre els edificis hi haurà una àrea de treball amb zones transparents que també serà una zona pública i de pas, i el sostre d'un serà una gran terrassa oberta. Volem que la ciutadania es pugui integrar", explica. "No volem que la societat senti que el que entenem com a part cultural i artística és seva i, en canvi, la científicotècnica és de gent particular i aliena. No volem aquesta llunyania."

O, per tancar el simbolisme, es tracta de ser menys fortí i més exposició.

Capvespre d'hivern al carrer d'Elisabets.

La cervesa de la tarda. Grups d'amics i parelles es reuneixen a les terrasses properes al MACBA.

**Tu també
pots ser
Randi Williams**

Investigadora, educadora i experta en robòtica, Randi Williams és també humanista i líder en la seva comunitat. Estudia com integrar l'ètica en l'educació en intel·ligència artificial (IA), l'apropa als més petits amb la iniciativa RAISE i és la fundadora del capítol bostonià de Black in Robotics. Llicenciada en Informàtica, té un màster en Arts Mediàtiques i Ciències pel Massachusetts Institute of Technology (MIT) i un doctorat al prestigiós Media Lab del mateix institut.

La Randi és jove, molt jove, dona i negra: tres vegades rebel al món de la tecnologia. Quatre, si comptem que és humana en un món de robots.

Randi Williams és una estrella del rock pel que fa a la IA, la robòtica i l'educació, amb una combinació única de coneixements tècnics, ètica, compromís amb la comunitat i passió per traslladar-ho a la generació següent. De ben petita es va començar a interessar per les matemàtiques, que veia com un joc on cada problema tenia una solució única que calia trobar. No li interessaven tant les arts i la literatura, que eren tot el contrari: un problema té tantes solucions com creadors. De les matemàtiques va passar als videojocs, que de ben jove ja programava. No li van caldre grans coneixements ni plataformes de desenvolupament complexes: programava jocs amb el PowerPoint. Aquesta aproximació a la resolució de problemes amb allò que es té a mà és un gran aprenentatge que encara ara l'acompanya.

I, sí, les matemàtiques són creatives. “Massa sovint creiem que els matemàtics són gent avorrida que funcionen com ordinadors. Ben al contrari: una solució a un problema matemàtic que ningú no ha resolt abans és, per definició, creativa”, afirma. La creativitat no és binària —o s'és creatiu o no se n'és— ni patrimoni d'uns quants; la creativitat és inherent a la condició humana i, lluny de ser binària, és un degradat amb molts matisos.

“La tecnologia ens fa redefinir constantment com a persones: si la canalla d'avui creix amb assistents de veu a casa, com canvia la seva relació amb la tecnologia?”, es pregunta. “Com ensenyem a l'aula quan un dels assistents a classe és el ChatGPT? I els seus resultats, com sabem que no són falsos, esbiaixats o manipulats?” Sabem que no ho sabem. El problema més urgent al qual hem de donar resposta com a espècie, que és l'emergència climàtica, és fruit d'una mala resposta tecnològica a qüestions energètiques.

I d'allò més global a allò més íntim: en un món ple de robots, com ens definim com a humans? Randi Williams considera que vam començar malament ja l'any 1956, anomenant *intelligència artificial* tota una sèrie de mecanismes matemàtics que avui són capaços de generar textos, imatges i so d'una manera que, fins fa no gaire, era patrimoni exclusiu dels humans. Que ho facin no vol dir que siguin intelligents; una colònia de tèrmitis és capaç de crear estructures gegantines amb sistemes de ventilació que semblen planejats per un arquitecte i no els pressuposem cap intelligència. “Per respondre a aquestes preguntes existencials ens cal la concurrència de com més cervells millor i això només ho aconseguirem si els mestres potencien la curiositat, especialment de les noies, que és on som més enrere en STEM”, diu.

L'humanisme és indestruïble de la tecnologia i a l'inrevés. És en aquesta intersecció que molts professionals com la Randi treballen. El seu laboratori és ple de robots. Cada matí, quan hi arriba, els desitja bon dia; són, al cap i a la fi, els seus col·laboradors. Aquest acte tan simple, segurament inevitable, planteja la gran pregunta de la humanització de la tecnologia. Tractar un robot com una persona no és denigrar la persona?

Josep Maria Ganayet

Enginyer informàtic per la Universitat Autònoma de Barcelona, dirigeix l'empresa de comunicació digital Mortensen i és professor de Comunicació Audiovisual de la Universitat Pompeu Fabra. Ha treballat en l'àmbit de la interacció humana amb ordinadors en empreses com IBM, Deutsche Bank i Gotomedia. Col·labora amb TV3, i escriu a *La Vanguardia*, *VIA Empresa*, *Cavall Fort* i *Sàpiens* sobre tecnologia i economia digital. És membre d'ISOC (Internet Society) i membre fundador de l'AIPO (Asociación Interacción Persona-Ordenador). L'any 1988 va crear el seu primer blog, on narrava en català antic les aventures del seu *alter ego*, un cavaller medieval als Estats Units. És autor dels llibres *Interacció persona-ordinador* (UOC, 2000) i *La democràcia mor al núvol* (La Magrana, 2023).

Santiago Sepúlveda, fotografia

D'altra banda, ho fem constantment i no cal que la tecnologia sigui gaire avançada; humanitzem objectes molt simples. Segur que tots coneixeu gent enamorada del seu cotxe —solen ser homes—, i la gran majoria no us sentiríeu gaire bé arrencant el cap a una nina. Randi Williams, amb el seu doctorat en interacció humà-robot, té una posició privilegiada en l'estudi d'aquestes interaccions, que acabaran per definir com som els uns i els altres.

La tecnologia ens ajuda a ser humans?

Al centre de la seva feina hi ha, doncs, aquesta aproximació humanística a la tecnologia: o la tecnologia ens ajuda a ser humans o estem fent alguna cosa malament. És en aquest sentit que al diagrama de Venn que formen els cercles de la tecnologia i l'humanisme, amb la seva cada cop més gran intersecció, per motius d'identitat, ella hi afegeix el cercle de la comunitat. “Soc de Baltimore, saps?”, em comenta. “Baltimore, la de la sèrie *The Wire*, és una ciutat amb molts problemes.” El 19 d'abril del 2015 el jove negre Freddy Gray moria per culpa de les lesions produïdes per la policia, en un succés que es va jutjar com a homicidi. Tenia 25 anys i la seva detenció havia estat il·legal. La seva mort va provocar protestes als carrers i el governador va declarar l'estat d'emergència. Randi Williams, com la majoria d'habitants de Baltimore, es va mobilitzar, i ho va fer de la millor manera que sabia: “Volia fer alguna cosa i jo era bona en tecnologia: vaig muntar una hackatò amb la comunitat”.

Va ser aleshores quan es va adonar del gran potencial de la comunitat, de com sense tecnologia estem a mercè dels que la posseeixen i de com la tecnologia pot empoderar la gent per ser allò que vol ser. Ens cal molta educació i molt d'empoderament popular per canviar la visió utilitarista de les grans tecnològiques que practiquen una mena d'*ethics washing* només per millorar la seva projecció pública. Tecnologia i ètica van de bracet. L'ètica no és una capa de pintura que s'aplica al final del procés, sinó que ha de ser present en tot el procés.

Aquest és un aspecte cabdal de la nostra relació amb la tecnologia, també al nivell més íntim. Portem-ho al terreny dels bots físics, dels robots. No podem viatjar en el temps, però sí en l'espai, que de vegades és el mateix. El Japó té el mateix problema que Europa amb l'envelliment

de la població, però amb l'agreujant que és una illa i no té immigració. Si a això hi afegim el seu substrat sintoista, on els objectes tenen esperit, els robots assistencials hi encaixen de manera natural —exemplifica Randi Williams.

La cultura és molt important en la nostra relació amb la tecnologia: al món occidental el robot és sempre l'enemic, el Terminator. Al Japó, en canvi, el robot és l'amic que ens ajuda, el Doraemon que, amb la seva butxaca màgica, ens ho aconsegueix tot.

I aquí ella hi té molt a dir. Els robots i la tecnologia en general no només han de satisfer els objectius que els marquem, sinó que han de fer-ho

“No tingueu mai por de fer-vos sentir, les vostres idees i la vostra veu compten per al futur de la tecnologia.”

▲
Randi Williams ha visitat Barcelona per participar en la STEAMConf Barcelona 2024. Entre altres aspectes, ha explicat com es pot democratitzar l'accés a la intel·ligència artificial a través de l'educació.

La seva carrera l'ha portat a desenvolupar projectes d'educació en IA que no només ensenyen coneixements tècnics, sinó que també fomenten l'empatia, el pensament crític i la consciència ètica i social en els més joves i en els ensenyants. A PopBot dissenya robots socials per involucrar els nens en edat preescolar en la programació; com a fundadora del capítol de Boston de Black in Robotics, promou la diversitat i la inclusió a la indústria tecnològica; la seva col·laboració amb educadors preveu que aquests valors arribin a les generacions futures, especialment a les nenes, per a les quals representa un model. “No tingueu mai por de fer-vos sentir, les vostres idees i la vostra veu compten per al futur de la tecnologia.” Tatueu-vos aquesta frase.

Randi Williams demostra que innovació, empatia i empoderament no només poden coexistir en el món de la tecnologia, sinó que són necessaris. La seva dedicació a la tecnologia humanista, el compromís amb la comunitat i la defensa de la diversitat la converteixen en un model per a la nostra societat. El seu viatge serveix d'inspiració per a tothom, i demostra el poder transformador de la tecnologia quan s'ajunta amb l'empatia, l'ètica i el compromís d'empoderar els altres.

Us deixo amb dues preguntes, per acabar: creieu que al món hi hauria d'haver més gent com Randi Williams?, i si és que sí, per què?

de manera intel·ligent i ètica, tenint en compte l'entorn — visió per computador, sensors, propiocepció— i, sobretot, tenint en compte els humans amb els quals interactuen. És a dir, no n'hi ha prou que un robot ajudi una persona gran a posar-se les espadnyes de la manera més eficient possible, sinó que ho ha de fer tenint en compte la reacció de la persona a les seves accions: és el moment adequat?, se sent incòmode si hi ha altres persones mirant? Aquest camp és el que coneixem com a *robòtica social*. A Catalunya en lidera la recerca la investigadora de la Universitat Politècnica de Catalunya i escriptora Carme Torras.

A la intersecció de la feina de Randi Williams hi ha una profunda visió humanista de la tecnologia.

El portal Barcelona Dades Màrius Boada i María Jesús Calvo

El passat 12 de febrer va entrar en funcionament el nou portal Barcelona Dades, amb l'objectiu de facilitar l'accés a la informació en un context accelerat de datificació de la societat, i amb un fort protagonisme de les tècniques estadístiques enfocades a l'explotació de noves fonts i a l'ús del *big data*.

Barcelona Dades és una aposta per millorar l'accés i la comprensió de les dades de la ciutat mitjançant un important canvi tecnològic que afecta tant la generació com la divulgació. L'objectiu principal d'aquest nou web de l'Ajuntament de Barcelona és integrar les dades de la ciutat i difondre-les de manera puntual, eficaç i eficient, per generar un flux d'informacions d'alta qualitat sobre l'evolució recent i la situació actual de Barcelona des del punt de vista demogràfic, econòmic, social, cultural o polític.

El portal és hereu d'una llarga història en la producció i la difusió de dades: la ciutat de Barcelona va publicar el 1902 el primer anuari estadístic municipal d'Espanya, l'*Anuario estadístico de la ciudad de Barcelona*, i va ser pionera en la creació de la primera Oficina Municipal de Dades d'Espanya, el 2018. Entremig, al llarg d'aquests gairebé 120 anys, s'ha mantingut la missió de captar, emmagatzemar i difondre la informació relativa a la ciutat i a l'Administració municipal.

Aquesta llarga història inclou la fusió del Departament d'Estadística amb diversos departaments especialitzats en l'anàlisi de dades, l'elaboració d'enquestes i estudis d'opinió, així com la gestió i integració de dades. La confluència d'aquests departaments es va materialitzar amb l'aprovació, el febrer del 2018, de la Mesura de govern de gestió ètica i responsable de dades: Barcelona Data Commons. Aquesta parteix de la idea que les dades són una font de desenvolupament econòmic, de progrés social i de bona governança democràtica. La seva gestió responsable en tot el

cicle de vida (planificació, obtenció, gestió, anàlisi, protecció, accés, preservació i reutilització) implica que siguin cercables, accessibles, interoperables i reutilitzables. Això pressuposa establir una estratègia de governança, una arquitectura, uns processos i uns estàndards d'operativitat basats en les interfícies de programació d'aplicacions (API) i l'agrupació de les diverses informacions procedents de fonts diferents en un repositori comú.

Per tal d'acomplir aquesta mesura de govern, l'Ajuntament es va dotar d'una Oficina Municipal de Dades (OMD), adscrita a la Gerència Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, que integra en una mateixa estructura les unitats encarregades de la gestió, l'anàlisi i la difusió de les dades. És en aquest context que sorgeix la necessitat de modernitzar i integrar operativament la infraestructura de difusió de dades.

Una plataforma integradora de codi obert

La informació que facilita l'Ajuntament de Barcelona inclou dades de naturalesa i format diferents: indicadors, taules estadístiques, estudis d'opinió, enquestes, anàlisis sectorials, mapes, dades georeferenciades, documents i imatges dels arxius, entre d'altres. Aquestes informacions fins ara es publicaven en diverses plataformes, com el web del Departament d'Estadística i Difusió de Dades, el web Barcelona Economia, el portal Open Data BCN o el Registre d'enquestes i estudis d'opinió.

Ara, el nou portal Barcelona Dades actua com una plataforma integradora de codi obert,

configurable i escalable. Entre les funcionalitats que té, destaca que proporciona una experiència accessible i d'ús fàcil: cerca, descarrega, incrusta o comparteix dades en múltiples formats. També permet la interacció tabular, gràfica i cartogràfica segons les preferències dels usuaris, i disposa de vídeos explicatius de l'operativitat, l'exportació i la connexió via API. És multicanal (accessible per internet, mitjançant tauletes i telèfons mòbils) i multiidioma (català, castellà i anglès). Disposa d'un apartat personal que cada usuari pot configurar a mida per explorar i utilitzar les dades segons les seves preferències.

Explicant la ciutat mitjançant les dades

La clau de volta d'aquest portal és Barcelona. O, dit d'una altra manera, la possibilitat d'explicar la ciutat mitjançant les dades. Al portal se'n poden trobar de molt desagregades (per exemple, tots els arbres de la ciutat geolocalitzats), o d'agregades en diferents nivells territorials (com la població empadronada per secció censal, àrea estadística bàsica, barri, districte o conjunt del municipi). També s'hi poden trobar, per exemple, l'evolució de la percepció de la ciutadania en els darrers trenta anys o l'anàlisi de la conjuntura econòmica; i tot això es pot consultar en format de dades, en documents d'anàlisi específics o en visualitzacions interactives.

En paral·lel a aquestes informacions de trajectòria consolidada, el portal Barcelona Dades

es desplega en un context d'avançada cap a una societat altament datificada. És aquí on el portal fa un pas endavant integrant noves fonts procedents de l'activitat quotidiana de les persones que viuen o treballen a la ciutat, o que la visiten, com són les dades de consum privat a partir de l'ús de les targetes de crèdit, o dels visitants a partir de les dades de telefonia mòbil.

La incorporació d'aquestes noves fonts implica una reformulació dels procediments de captura i integració de les dades, amb l'accent posat en l'automatització de processos i en la difusió de dades d'alta freqüència.

Darrere d'aquest nou model de dades hi ha un altre element estratègic, potser poc visible, però determinant per tenir endreçada la informació: la governança de les dades, és a dir, un conjunt de procediments i polítiques orientat a controlar, mitjançant regles i estàndards, la gestió de les dades, incloent-hi l'assignació de rols i funcions diferents.

Esperem que aquest esforç per construir la nova plataforma faciliti l'accés i la comprensió d'un sistema tan interconnectat i ric en dades com és Barcelona.

Màrius Boada i Pla, director de l'Oficina Municipal de Dades (OMD) de l'Ajuntament de Barcelona.

María Jesús Calvo, responsable del Departament d'Estadística i Difusió de Dades i Open Data de l'OMD.

Barcelona Dades utilitza programari i processos fets a mida per agregar, normalitzar i emmagatzemar en una base de dades no relacional (tecnologia Solr en codi obert) que integra tota la informació, possibilita l'escalabilitat i permetrà aplicar-hi intel·ligència artificial, un dels reptes del futur més immediat.

Explorant les funcionalitats

Barcelona Dades, vist per dins

Oriol Pàmies Jaume, textos / Carles Javierre Kohan, infografies

Un oceà d'informació

El portal arrenca amb una quantitat ingent de registres, vora 20 milions, en part gràcies a l'herència rebuda dels llocs web que substitueix. El tipus de contingut més abundant és el de document PDF, el contenidor multiplataforma que es pot obrir amb els principals sistemes operatius sense que es modifiqui l'aspecte ni l'estructura del document original. Cada ítem es pot previsualitzar, descarregar i veure en versió .txt o text bàsic. Per temàtiques, la de societat és la que acull més continguts. S'hi agrupen dades sobre educació, cultura i lleure, esports, salut, condicions socioeconòmiques, i seguretat i prevenció, entre d'altres. Per quantitat, en segon lloc se situa l'apartat d'administració municipal, on es poden trobar prop de 800 enquestes fetes els últims 20 anys per copsar l'opinió pública sobre diversos aspectes de la gestió de l'Ajuntament.

 <https://portaldades.ajuntament.barcelona.cat>

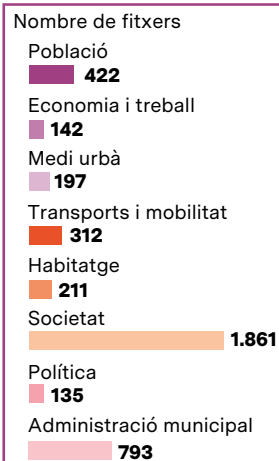

LES EINES CLAU

El registre
 Crear un usuari amb contrasenya permet disposar d'un espai personal dins del portal, amb llistes de temes preferits i una biblioteca de vistes, a més de rebre notificacions quan s'actualitzen les dades preferides.

El cercador
 La cerca pot començar amb la introducció del terme o termes clau o bé seleccionant un tema. En una segona etapa hi ha opcions de filtrar els resultats per tema, subtema, nivell de detall, territori i data. L'ordenació pot ser alfabètica, per data o segons rellevància.

Els àmbits temàtics

L'agenda

És un calendari on hi ha marcades les dates previstes de publicació de les principals actualitzacions de dades. Accessible des de la pàgina inicial del portal.

ELS CONTINGUTS

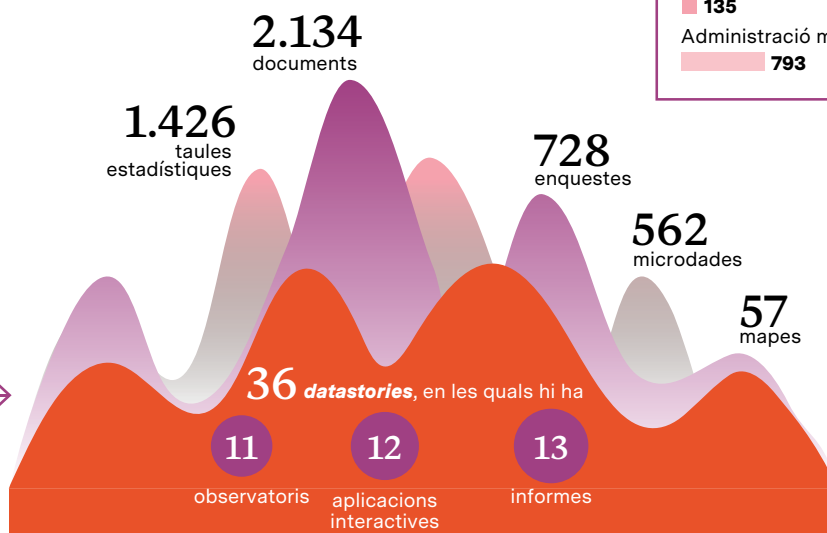
El portal **Barcelona Dades** permet visualitzar

5,6

milions de registres

(19,6 milions comptant els històrics)

amb **4.943** indicadors

Font: Departament d'Estadística i Difusió de Dades. Oficina Municipal de Dades.

FUNCIONALITATS PER VISUALITZAR I UTILITZAR LA INFORMACIÓ

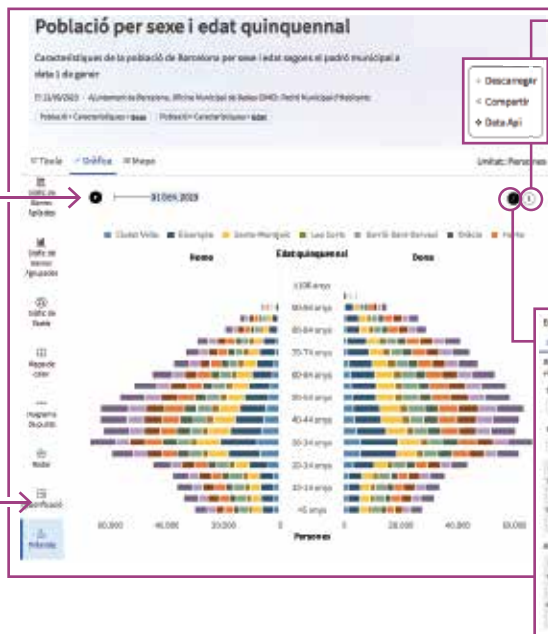
Exemples de desplegament del resultat de tres cerques al portal Barcelona Dades

Versatilitat, utilitat i atractiu visual

El gràfic tipus piràmide de la població de Barcelona segmentada per sexe, edat quinquennal i districte de residència és una de les visualitzacions més expressives que es poden obtenir a partir de les dades del padró anual. Però hi ha onze variants més a escollir, entre taules i diagrames, a més de la visió evolutiva al llarg dels anys mitjançant animació.

1. Població per sexe i edat quinquennal

Característiques de la població de Barcelona per sexe i edat segons el padró municipal amb data d'1 de gener.

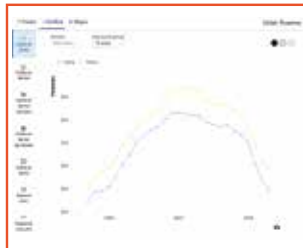
12 visualitzacions possibles

GRÀFICS

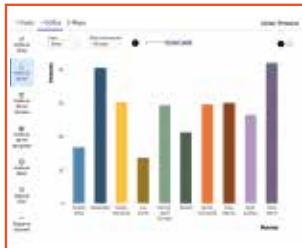
Gràfic de piràmide

Gràfic de línies

Gràfic de barres

Gràfic de barres apilades

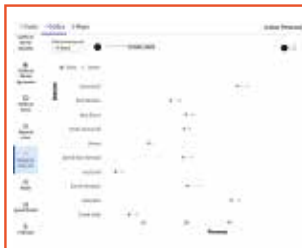
Gràfic de pastís

Mapa de calor

Diagrama de punts

Gràfic de quadrificació

Gràfic de barres agrupades

Radar

TAULES

Edat	Sexe	Pop.	Pop. (1997)	Pop. (2019)	Pop. (2019)
0-4 anys	Home	10.000	10.000	10.000	10.000
0-4 anys	Muller	10.000	10.000	10.000	10.000
5-9 anys	Home	9.500	9.500	9.500	9.500
5-9 anys	Muller	9.500	9.500	9.500	9.500
10-14 anys	Home	9.000	9.000	9.000	9.000
10-14 anys	Muller	9.000	9.000	9.000	9.000
15-19 anys	Home	8.500	8.500	8.500	8.500
15-19 anys	Muller	8.500	8.500	8.500	8.500
20-24 anys	Home	8.000	8.000	8.000	8.000
20-24 anys	Muller	8.000	8.000	8.000	8.000
25-29 anys	Home	7.500	7.500	7.500	7.500
25-29 anys	Muller	7.500	7.500	7.500	7.500
30-34 anys	Home	7.000	7.000	7.000	7.000
30-34 anys	Muller	7.000	7.000	7.000	7.000
35-39 anys	Home	6.500	6.500	6.500	6.500
35-39 anys	Muller	6.500	6.500	6.500	6.500
40-44 anys	Home	6.000	6.000	6.000	6.000
40-44 anys	Muller	6.000	6.000	6.000	6.000
45-49 anys	Home	5.500	5.500	5.500	5.500
45-49 anys	Muller	5.500	5.500	5.500	5.500
50-54 anys	Home	5.000	5.000	5.000	5.000
50-54 anys	Muller	5.000	5.000	5.000	5.000
55-59 anys	Home	4.500	4.500	4.500	4.500
55-59 anys	Muller	4.500	4.500	4.500	4.500
60-64 anys	Home	4.000	4.000	4.000	4.000
60-64 anys	Muller	4.000	4.000	4.000	4.000
65-69 anys	Home	3.500	3.500	3.500	3.500
65-69 anys	Muller	3.500	3.500	3.500	3.500
70-74 anys	Home	3.000	3.000	3.000	3.000
70-74 anys	Muller	3.000	3.000	3.000	3.000
75-79 anys	Home	2.500	2.500	2.500	2.500
75-79 anys	Muller	2.500	2.500	2.500	2.500
80-84 anys	Home	2.000	2.000	2.000	2.000
80-84 anys	Muller	2.000	2.000	2.000	2.000
85-89 anys	Home	1.500	1.500	1.500	1.500
85-89 anys	Muller	1.500	1.500	1.500	1.500
90-94 anys	Home	1.000	1.000	1.000	1.000
90-94 anys	Muller	1.000	1.000	1.000	1.000
95-99 anys	Home	500	500	500	500
95-99 anys	Muller	500	500	500	500
100+ anys	Home	100	100	100	100
100+ anys	Muller	100	100	100	100

MAPES

Font: Departament d'Estadística i Difusió de Dades. Oficina Municipal de Dades.

FUNCIONALITATS PER VISUALITZAR I UTILITZAR LA INFORMACIÓ

Dos exemples més de la riquesa d'informació que ofereix Barcelona Dades: els mapes interactius de qualitat acústica i de qualitat de l'aire, disponibles en format reutilitzable, i l'informe sobre la conjuntura econòmica de la ciutat, amb una selecció d'estadístiques constantment actualitzades.

2. Mapes de dades ambientals

Recull de dades dels principals contaminants atmosfèrics a Barcelona, soroll i qualitat de l'aire, sobre mapes interactius.

4 nivells de visualització dels mapes

Opcions d'edició del mapa

3. Conjuntura de Barcelona

Recull d'indicadors actualitzats en continu per seguir l'evolució de l'economia de la ciutat: producte interior brut, renda disponible de les llars, mercat de treball, empresa, turisme, habitatge, consum i transports.

8 menús temàtics que generen diverses informacions amb els seus gràfics

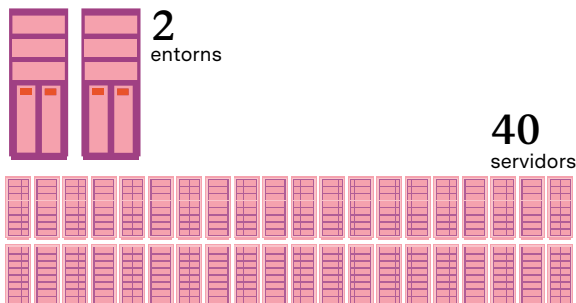
Es pot descarregar la informació en PDF o TXT

Font: Departament d'Estadística i Difusió de Dades. Oficina Municipal de Dades.

LA INFRAESTRUCTURA DEL PORTAL

Tecnologia al servei de la transparència

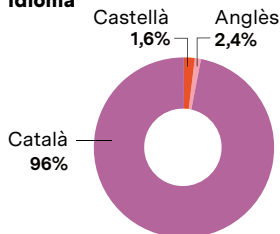
Tècnicament, el portal Barcelona Dades s'ha desenvolupat amb programari lliure, per tant, és fàcilment reproduïble per altres institucions públiques o privades. A més, aprofita les capacitats del repositori de *big data* municipal (CityOS) i les seves possibilitats analítiques. Aquesta eina, el repositori, alimenta el portal, i alhora permet fer cerques i obtenir una ràpida resposta i la visualització de les dades sol·licitades en els diferents formats disponibles. Tot i estar en fase beta (completa però no definitiva), el portal ja compleix l'objectiu d'augmentar el nivell d'ús de les webs municipals anteriors.

LA UTILITZACIÓ DEL PORTAL (abril del 2024)

25.000 accessos mensuals al web

Idioma

Dispositius

Paraules més buscades

població
atur
omnibus
vehicles

Continguts més consultats

- Població de Barcelona
- Enquesta Sociodemogràfica de Barcelona
- Preu del lloguer dels habitatges
- Renda disponible de les llars
- Els salaris a Barcelona
- Baròmetre de Barcelona

LA PLATAFORMA OPEN DATA BCN

Integrada i connectada amb Barcelona Dades

Total de recursos

Pes

47,397881735 GB

Nombre de csv

Pes dels recursos csv

16,014864159 GB

Nombre de línies dels recursos csv

209.377.781 files

GLOSSARI

API	Interfície de programació d'aplicacions. Les fan servir els desenvolupadors.	Geo Package	Format obert de dades, independent de la plataforma i basat en estàndards per a sistemes d'informació geogràfica.
csv	En anglès, valors separats per comes. Fitxer de text amb un format específic que permet desar les dades en una estructura de taula.	JSON	Acrònim de JavaScript Object Notation. És un format de text lleuger per a l'intercanvi de dades.
Dades públiques	Les que s'han registrat, recopilat o generat per qualsevol mitjà per l'Administració pública (o per tercers per encàrrec de l'Administració pública), excloent les que estiguin subjectes a restriccions de privacitat, propietat, seguretat o d'un altre tipus.	Metadades	Informació descriptiva sobre el context, la qualitat, la condició o les característiques d'un recurs, dada o objecte, amb la finalitat de facilitar-ne la recuperació, autenticació, avaluació, preservació i/o interoperabilitat.
Dataset	Conjunt de dades que es publiquen en catàlegs de dades per facilitar-ne la cerca. El <i>dataset</i> , al qual s'accedeix mitjançant un URL, està constituït pels recursos (fitxers) i les metadades.	Open data	Dades obertes. Posar la informació que posseeix el sector públic a l'abast de tothom en formats digitals, estandarditzats i oberts, seguint una estructura clara que en permeti la comprensió.

Font: Departament d'Estadística i Difusió de Dades. Oficina Municipal de Dades.

Quadrícules. Al Born, turistes i veïns de Barcelona troben bars amb autenticitat i una decoració molt afinada.

Música sempre. A Barcelona són molts els locals que ofereixen actuacions en directe.

Plec de cultura

Debat

Una arquitectura al servei de la societat, o del mercat? Barcelona, Capital Mundial de la disciplina el 2026

per Maria Palau

Entrevista

Blanca Llum Vidal

“L’únic que podem fer, com a autors, és intentar no tenir mandra”

per Anna Ballbona

Tendències

Elles també hi eren. Cent anys de la primera emissió de ràdio

per Elvira Altés

Llibres

● ***Darrere les persianes***

Isabel Franc i Rosa Navarro

per Thais Morales

● ***España, el pacto y la furia***

Enric Juliana

per Joan Subirats

Exposicions

Contes possibles. Jeff Wall

per Laura Terré

Barcelona serà el 2026 Capital Mundial de l’Arquitectura per decisió de la UNESCO i la Unió Internacional d’Arquitectes. La periodista Maria Palau ha reunit nou experts per abordar el present i el futur d’una disciplina que “hauria de ser més humanística”. Hi ha opinions diverses, però també coincidències: l’arquitectura ha de ser més propera i estar al servei de les persones, i no tant de l’especulació i del mercat.

De persones i de literatura, de Marguerite Duras i de Víctor Català, en parlen la poeta Blanca Llum Vidal i la periodista Anna Ballbona, que descobreix en l’autora de *No cometràs adulteri o Punyetera flor* la capacitat d’escriure “amb una llengua marcada per la fibra poètica”.

A la secció de *Tendències*, la periodista Elvira Altés avalua l’aportació femenina a la ràdio, quan està a punt

—el 14 de novembre— de complir-se el centenari del naixement de la primera emissora a Espanya, Ràdio Barcelona.

El menú del *Plec de cultura* conclou amb les ressenyes de dos llibres: la de Joan Subirats sobre *España, el pacto y la furia*, d’Enric Juliana —“Cal comprendre Madrid per comprendre la política espanyola?”—, i la ressenya que fa Thais Morales del còmic *Darrere les persianes*, un recorregut en vinyetes per la Barcelona lèsbica. No us perdeu el text de Laura Terré sobre l’exposició *Contes possibles. Jeff Wall*, que es mantindrà a La Virreina fins a l’octubre.

Vista contrapicada dels gratacels de la zona del districte 22@.

Una arquitectura al servei de la societat, o del mercat? Barcelona, Capital Mundial de la disciplina el 2026

Barcelona és una ciutat amb una llarga tradició de grans esdeveniments de mirada internacional que han deixat marques fondes i permanents en el seu paisatge físic, mental i emocional. La pròxima cita d'aquest calendari que va estrenar l'Exposició Universal del 1888 serà la Capitalitat Mundial de l'Arquitectura del 2026. La UNESCO i la Unió Internacional d'Arquitectes (UIA) han confiat a la capital catalana les regnes d'un debat, de present i futur, central i global: cap a on ha d'anar l'arquitectura?

La Barcelona que meravella el món pel singular patrimoni modernista, que als anys vuitanta es va centrar a millorar els barris amb estratègies d'acupuntura urbana (la veritable essència de l'anomenat *model Barcelona*), que es va reconciliar amb el mar durant els Jocs Olímpics i que va apostar pel fenomen dels edificis icònics dels *starchitects* per entrar al tercer mil·lenni, es prepara ara per ser el lloc des d'on reimaginar l'arquitectura i proposar solucions locals a problemes globals.

Tres dècades després del primer congrés de la UIA que va allotjar la ciutat, ara les noves sensibilitats i compromisos de l'arquitectura amb un planeta Terra ferit per l'extracció desbocada dels seus recursos naturals s'encavalquen amb el *déjà-vu* dels reptes que continuen vigents: garantir un habitatge digne per a tothom o vetllar pel dret a l'espai públic, tant el visible —objecte de desig dels interessos rendibilistes—, com l'invisible —la mala qualitat de l'aire que respirem és mortal.

Cap altra ciutat ha aconseguit ser dues vegades la seu de la cimera de referència del col·lectiu internacional d'arquitectes, que es va reunir per primera vegada el 1948 a Lausana en el context d'una Europa devastada per la guerra. Barcelona va competir amb la totpoderosa Pequín per guanyar el títol que li va ser concedit el 2021. Tres anys després, l'equip de comissaris (Pau Bajet, Mariona Benedito, Maria Giramé, Tomeu Ramis, Pau Sarquella, Carmen Torres i José Zabala), escollit per concurs, ja està immers en l'elaboració del programa de continguts, sota el lema "Becoming. Architectures for a planet in transition".

Barcelona sempre anhelava fer un salt d'escala amb els grans esdeveniments, potser per defugir la seva condició de ciutat perifèrica. Què n'hauria d'esperar, de la Capitalitat Mundial de l'Arquitectura del 2026? Fer de l'arquitectura una disciplina humanística perquè, al cap i a la fi, tracta fonamentalment de les persones i de les seves necessitats. Que sigui el resultat del nostre pensament i que ens ajudi a pensar-nos. Que prioritzi i fomenti els valors socials. Considerar l'arquitectura viva un personatge més que forma part de les nostres vides obre tota una dimensió de noves possibilitats.

Maria Palau, periodista

Anna Ramos

Directora de la Fundació Mies van der Rohe

Barcelona és ciutat d'arquitectura per la bellesa i la singularitat de molts dels seus edificis, per la manera en què plegats procurem cuidar un patrimoni arquitectònic de segles, per l'ambició sostinguda de donar-nos espais públics acollidors, accessibles i inclusius.

La UNESCO-UIA l'ha nomenat Capital Mundial de l'Arquitectura no només per això. Les disciplines i les societats evolucionen; Barcelona i l'arquitectura, també. El Congrés Mundial d'Arquitectes UIA del 1996 va exportar el model urbà olímpic. Després de crisis immobiliàries, socials, sanitàries i climàtiques, el paradigma de la nostra arquitectura s'ha renovat profundament: vol ser part de la solució i no del problema. Des d'una ciutat socialment diversa, d'urbanisme dens, recursos naturals limitats i clima mediterrani —dolç i assolellat, però amb cicles de sequera i llargues onades de calor—, dels reptes de sostenibilitat econòmica, social i mediambiental, l'arquitectura, l'urbanisme i el paisatgisme n'estan fent virtut. La ciutat pot rellegir-se, avançar i ser exemple.

La Capitalitat ens ha d'ajudar a parlar d'arquitectura amb tots els públics. Estem coordinant una programació —liderada per l'arquitecta en cap— adreçada a tota la ciutadania, amb l'aperitiu de les Setmanes d'Arquitectura (celebrades aquest 2024) i en col·laboració amb el teixit que nodreix la cultura arquitectònica a casa nostra, molt actiu. Tant de bo sigui una conversa profitosa!

“La Capitalitat ens ha d'ajudar a parlar d'arquitectura amb tots els públics.”

Anna Ramos. Directora de la Fundació Mies van der Rohe

Pablo Martínez Díez i Mar Santamaria Varas

Arquitectes urbanistes

Si fa trenta anys, quan es va celebrar el primer Congrés Mundial d'Arquitectura de la Unió Internacional d'Arquitectes a Barcelona, la nostra ciutat liderava l'imaginari europeu de creixement i de desenvolupament que tantes ciutats han volgut reproduir després, actualment l'expansió urbana, el creixement i la transformació intensa del territori s'estan duent a terme als països del Sud. Països que aleshores amb prou feines tenien presència en aquests certàmens avui en són els participants principals.

L'Índia, la Xina, l'Àfrica i Llatinoamèrica lideren la urbanització del món, alhora que volen convertir-se en les noves potències econòmiques i culturals. Què podem compartir i explicar a totes aquestes ciutats des d'una Europa envellida que ha contingut la seva expansió, ha expulsat la indústria i les emissions cap a altres continents (dels quals també s'abasteix de recursos) i, per contra, ha interposat fronteres per protegir-se'n?

En un món desigual i injust, Barcelona, amb els seus arquitectes i també ciutadans, aposta per fer de la ciutat una estratègia d'integració social, que facilita la interacció a través de l'espai públic i els equipaments convertits en una extensió de la mateixa llar. Barcelona ha practicat un urbanisme que ha fet prevaldre l'interès general, i ha donat suport a arquitectures que persegueixen el benefici i la prosperitat de la societat. Arquitectures que fan ciutat.

Francesc Muñoz

Geògraf, director de l'Observatori de la Urbanització de la UAB

L'estiu del 1996, Barcelona organitzava el Congrés de la UIA *Present i futurs. Arquitectura a les ciutats*. Amb el lideratge d'Ignasi de Solà-Morales, aquella reflexió urbana tenia lloc en plena efervescència de l'anomenat *model Barcelona*.

Trenta anys després, la ciutat tornarà a ser Capital de l'Arquitectura en un context, però, ben diferent, definit per la confluència de tres grans crisis urbanes: una de social, que multiplica la desigualtat i esquartera l'espai públic; una de climàtica, que exigeix entomar tot de riscos ambientals que qüestionen la ciutat que tenim, i una de sanitària, derivada de la petjada de la covid, amb un pes progressiu del malestar mental de la població. Un escenari on encara se sumen dinàmiques com la turisticació i la gentrificació accelerades, que obliguen els habitants a renunciar a la seva ciutat, a dimitir dels seus propis barris, amputats cada vegada de manera menys subtil de la seva identitat i caràcter.

Fora desitjable que la nova Capitalitat de l'Arquitectura servís per copsar aquestes qüestions tot proposant models alternatius de ciutat i d'espai públic, capaços de respondre de manera contundent a aquests reptes.

Quina arquitectura celebrarem el 2026? Una arquitectura que integri aquestes narratives, tan urgents com indefugibles, o aquella que ja coneixem de sobres, presonera de la lògica del turbocapitalisme, dissenyada per anorrear les identitats locals i esborrar les diferències que fan de Barcelona un lloc propi i divers? Una arquitectura fidel a la vella idea que la caracteritzava com l'art de fer ciutat o una arquitectura concebuda més aviat com una eina per desfer-la?

Maria Salamero

Presidenta de l'Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya

L'arquitectura i l'enginyeria tenen un paper fonamental en la lluita contra el canvi climàtic i en la construcció del futur en què volem viure. La Capitalitat Mundial de l'Arquitectura a Barcelona ha de ser una oportunitat per avançar cap a una nova cultura de l'edificació que aposti per les noves tecnologies i que permeti minimitzar la generació de residus i els consums energètics i maximitzar l'ús de recursos renovables. Els conceptes d'edificació circular i descarbonització de la construcció ja no són una qüestió de voluntat, sinó una necessitat i una obligació.

Cal posar èmfasi en la industrialització dels processos constructius, la innovació en l'ús de nous materials o de materials reciclats, en dissenys més sostenibles, en com adaptar edificis existents amb intervencions mínimes i en la digitalització, tant de la construcció com de l'ús posterior dels edificis. Avui disposem d'eines digitals aplicades al món de l'edificació que permeten optimitzar els processos i avaluar la petjada ambiental. No vull deixar passar l'ocasió de parlar dels professionals del sector, perquè, sense talent, aquests canvis no es poden dur a terme. Catalunya, amb una llarga tradició arquitectònica, ha de continuar impulsant l'ecosistema del coneixement i hi ha de continuar invertint.

Calen aproximacions més holístiques, que combinin tots aquests aspectes, per assolir una edificació sostenible i per contribuir a la transició ecològica. Tenim les eines i el talent; fem-ho!

“La ciutat està llesta per inspirar una nova generació d'arquitectes i deixar empremta mundial.”

Guim Costa. Degà del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

© Rafael Vargas

Oscar Guayabero

Curador, editor i teòric del disseny

Els grans esdeveniments acostumen a ser centripets, en el sentit que atrauen en un únic centre tot allò que orbita en les galàxies properes. No parlo de qüestions geogràfiques; sé que, millor o pitjor, es farà un esforç per “repartir” accions en els diversos barris. Em refereixo a una atracció de tot el que passi els anys vinents al voltant de l'arquitectura cap a un centre únic anomenat Capital Mundial de l'Arquitectura. El mateix passarà amb les ajudes públiques a la creació, difusió i exhibició.

Hem vist aquest fenomen diverses vegades i potser és normal que passi. Prefereixo les dinàmiques que tendeixen a descentralitzar en comptes d'engolir, i les iniciatives que sorgeixen de baix i construeixen escenaris de mica en mica. A Barcelona tenim un bon grapat de grups, entitats, persones i moviments que treballen d'aquesta manera, però sovint s'ignora. De fet, no és mala cosa que t'ignorin mentre et deixin fer. Al voltant de grans esdeveniments se sol fer neteja, com qui desbrossa un camp perquè els arbres “creixin” millor, en aquest cas per capitalitzar la Capitalitat, si se'm permet el joc de paraules.

La permacultura ens ha ensenyat que és millor no llaurar, perquè els matolls retenen la humitat de la matinada i rebaixen la temperatura de la terra per l'acció solar, alhora que generen vida al subsol, i aquesta, nutrients per als arbres. Si hagués de fer una petició per a la Capitalitat del 2026, seria que treballés des de la permacultura.

Guim Costa Calsamiglia

Degà del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya

En l'horitzó de l'any 2026 es produirà una fita transcendental per a Barcelona i per al món de l'arquitectura: la ciutat acollirà el Congrés Mundial de l'Arquitectura de la Unió Internacional d'Arquitectes (UIA) i serà Capital Mundial de l'Arquitectura UNESCO-UIA. Aquesta distinció no sols reconeix el llegat històric i la riquesa arquitectònica de Barcelona; també assenyala cap a un futur ple d'oportunitats.

Barcelona ja ha deixat empremta en la història com a amfitriona d'esdeveniments d'envergadura mundial. Els Jocs Olímpics del 1992 van demostrar la seva capacitat per projectar-se davant els ulls del món: es va transformar la fisonomia de la ciutat i se'n va redefinir la identitat, i la ciutat es va consolidar com a referent global en urbanisme i arquitectura. I quatre anys més tard, el 1996, Barcelona acollia per primera vegada el congrés de la UIA, amb els principals arquitectes del món, com ho tornarà a fer el 2026.

Aquest nomenament representa un impuls per al desenvolupament sostenible, la innovació tecnològica i la inclusió social a través de l'arquitectura i per redefinir quin ha de ser el paper de les arquitectes i els arquitectes en el futur de les ciutats. Barcelona es convertirà en un epicentre d'idees, s'hi compartiran experiències i es nodrirà el panorama global de l'arquitectura amb noves perspectives. S'abordaran també els desafiaments globals en urbanisme, així com en termes de canvi climàtic i desigualtat social. Barcelona està cridada a liderar aquestes converses i a proposar solucions transformadores. La ciutat està llesta per inspirar una nova generació d'arquitectes i deixar empremta en el marc de l'arquitectura mundial.

Anna Gener

Consultora del sector immobiliari

Gran part del magnetisme de Barcelona s'explica per la seva arquitectura: molts edificis de la nostra ciutat configuren un museu a l'aire lliure que impacta en la nostra sensibilitat estètica i en la nostra qualitat de vida.

La designació de Barcelona com a Capital Mundial de l'Arquitectura ens ofereix l'oportunitat de crear una nova consciència sobre el col·lectiu d'arquitectes de la nostra ciutat, professionals imbuïts en una extraordinària cultura arquitectònica pel sol fet de viure a Barcelona. Estar en contacte amb la bellesa —o amb la lletjor— no és neutre, com tampoc ho és estar en contacte amb la bona —o amb la mala— arquitectura.

El món s'està configurant en *hubs*, ja que la concentració de talent d'una determinada indústria produeix uns efectes multiplicadors extraordinàriament positius. A Barcelona s'estan configurant *hubs* com el de la indústria digital i tecnològica o el de la investigació científica i biomèdica. El motiu pel qual s'estan creant aquests *hubs* i no d'altres té a veure amb la nostra idiosincràsia i amb el teixit preexistent.

Barcelona també pot aspirar a configurar un *hub* del col·lectiu de professionals de l'arquitectura, que ens permeti assolir un reconeixement internacional, com Milà va assolir fa anys per al món del disseny. Tenim la tradició, tenim les escoles de formació i tenim l'arrelament en la creativitat i la tècnica. Ens cal un detonant: la Capitalitat Mundial del 2026 pot tenir aquest paper essencial.

“Som els arquitectes els qui tenim les eines i l'habilitat per fer una arquitectura sensible a la ciutadania.”

Carme Pinós. Arquitecta

© Gemma Planell / MACBA, 2015

Manolo Laguillo

Fotògraf d'arquitectura i urbanisme

El soroll i l'amuntegament de les nostres ciutats no és només competència de l'arquitectura i l'urbanisme, de la mateixa manera que no ho és el preu de l'habitatge, o que prevalgui el mal gust. Són qüestions que van més enllà del que està a l'abast d'aquestes disciplines, perquè depenen del mercat, del règim de la propietat i de la localització del poder, i per això no podem esperar que per si mateixes les resolguin.

Però sí que podem demanar als qui les exerceixen que ens expliquin les diferències entre una bona i una mala arquitectura, entre una arquitectura adequada i una arquitectura inadequada, i que comparteixin amb nosaltres, els llecs, els criteris per diagnosticar l'estat de salut d'una aglomeració urbana. Això sí que està a les seves mans. Em refereixo al fet que assumeixin el propòsit de divulgar l'arquitectura, a més d'ensenyar-la —per a això ja hi ha les escoles superiors—, fins que formi part de l'educació de la ciutadania. Com més coses sapiguem d'arquitectura, més conscients serem de com de decisivament intervé en les nostres vides.

És competència dels arquitectes proposar, pel bé de la seva professió, que aquesta disciplina estigui present a tots els nivells, des de l'escola bressol fins als plans d'estudi de totes les carreres. En l'arquitectura s'hi troben les lletres i les ciències, la cosa visual i la cosa tècnica. Per això, divulgar-la pot contribuir a la millora de la qualitat de vida, al foment del bon gust i a un augment de l'alfabetització visual.

© Xavier Jubierre

Carme Pinós

Arquitecta

Davant de tanta proliferació d'imatges i informació, el nostre temps peca de falta de debat i confrontació d'idees per arribar a conclusions comunes. Aquest congrés té l'oportunitat d'establir diàlegs per saber cap a on ha d'anar l'arquitectura i, sobretot, l'urbanisme.

Hem deixat que sigui el mercat el que decideixi com han de ser les nostres ciutats. La societat està canviant molt i les ciutats han de respondre a aquests canvis. Tenim una ciutadania cada cop més longeva i amb més soledat, els pisos són cada cop més petits i això vol dir que hem de crear espais públics que equilibrin aquestes mancances.

Els arquitectes tenim la responsabilitat d'escoltar per poder entendre les necessitats de la societat, i per això aquest congrés ha d'estar obert a altres disciplines que ens ajudin a entendre la nostra contemporaneïtat. Perquè és l'arquitectura la que crea els espais de relació que constitueixen la nostra societat.

D'altra banda, un congrés d'arquitectura d'aquest nivell hauria d'estar totalment obert a la ciutat i permetre que els ciutadans hi participin plenament. És importantíssim sensibilitzar la ciutadania cap a l'arquitectura, ajudar-la perquè adquireixi criteris per valorar-la. Hem de trencar amb les regles del mercat que generen un cercle tancat que tendeix cap a la vulgarització total del nostre entorn.

Però això no vol dir perdre la confiança en els arquitectes, sinó tot el contrari. Som els arquitectes els qui tenim les eines i l'habilitat per fer una arquitectura sensible a la ciutadania, però l'hem de treure de les mans del mercat especulatiu i dèspota que ens extorsiona i, en aquest sentit, també hem de sensibilitzar els polítics.

Els llibres de Blanca Llum Vidal (Barcelona, 1986) funcionen com un transvasament natural d'interessos, lectures i dèries. L'amor i la relació amb l'altre, l'enlluernament per autores com Marguerite Duras o Víctor Català i el maneig de la filosofia li fan crear una obra amb una llengua marcada per la fibra poètica. És autora, sobretot, de poesia (*La cabra que hi havia, Nosaltres i tu, Punyetera flor, Amor a la brega i Homes i ocells*); ha publicat la novel·la epistolar *La princesa sou Vós*, i ha editat els contes de Víctor Català. En els seus dos últims llibres, *Llegir petit* i *No cometràs adulteri*, estira la veta del pensament.

Blanca Llum Vidal

“L'únic que podem fer, com a autors, és intentar no tenir mandra”

Anna Ballbona, entrevista
Àlex Rademakers, retrats

Presentes la idea de llegir petit com un llegir alliberat, sense un motlle predeterminat, o sense que el motlle s'imposi a la lectura. L'impuls d'aquesta idea és haver acabat cansada de teories que busquen referendar-se? Segurament, sí, d'una manera molt evident pels passos per l'acadèmia. Em refereixo sobretot a Filologia i Filosofia, que vaig fer-ne un màster. He tingut la sensació que els textos eren utilitzats per exemplificar grans discursos previs. A mi m'agrada el moviment contrari. Hi ha gent que ho fa, sobretot a Filosofia, persones que per a mi són referents, de mètode, com en Josep Maria Esquirol o en Salvi Turró. Decideixen no abastar-ho tot, sinó centrar-se en una cosa molt petita. Em sembla més honest aquest moviment i més respectuós amb els textos.

En la manera d'acostar-te a les lectures, defuges la contundència de com s'ha d'entendre un autor.

Defujo la totalització. En el món hermenèutic hi ha bastants gestos totalitaris. Un es dedica a interpretar Rodoreda, l'altre Víctor Català, l'altre Derrida o Adorno, i llavors en són grans especialistes i jo tinc la veritat. A mi això em posa nerviosa. Hi ha persones que en saben moltíssim interpretant temes concrets; penso en Arnau Pons interpretant Paul Celan. En sap més que jo i que la majoria de gent del país, però això no vol dir que els altres no hi puguem dir alguna cosa. Tampoc defenso la idea que un text acull tots els sentits possibles.

Aquí hi ha un itinerari personal, de descobertes, amors i emmirallaments literaris, i de generositat per il·luminar alguns autors més al marge.

Em va passar molt quan vaig descobrir Charlotte Delbo. Després de llegir tants testimonis d'homes, la Delbo em va impactar. També parlo molt de la Duras, que és *mainstream*, però és que per a mi és fonamental. No només pel que escriu, sinó per com ho escriu. Si hi ha alguna escriptura referent diria que és la de Duras.

En quin sentit?

Allà on voldria tendir, que és impossible, perquè no ho podré fer mai. I a part, que ho faig molt diferent, jo, se'm subordina la llengua. I la Duras és de frase curta i contundent, però m'agrada tant com la seva llengua reflecteix el seu pensament! Hi ha gent que s'emmiralla en com col·loca els adjectius Josep Pla; doncs a mi m'agrada com els col·loca Duras.

Amb Blanchot et preguntes què te n'atrau. El rebuig a certes obres —dificultat, fàstic, angúnia...— té una banda positiva?

Una mica, sí. Quan em va caure a les mans *Thomas l'Obscur*, de Blanchot, havia de parar cada deu minuts. Però allhora no podia parar i sabia que no l'abandonaria. Sabia que el llegiria i en vaig acabar fent una tesina, d'ell i Lévinas. Però, que dolorós, quin mareig! Aquesta cosa del metaconcepte m'atrapa. Per això m'interessa tant l'obra de Sebastià Perelló. És el nostre Blanchot català. I se'l llegeix poc. En Tià és una persona amb una biblioteca a dintre que impressiona.

“He tingut la sensació que els textos eren utilitzats per exemplificar grans discursos previs. A mi m'agrada el moviment contrari.”

Llegint-te, i ara en la conversa, em sobrevola una idea. Els escriptors que t'interessen t'agrada anomenar-los. Jo et voldria posar tres noms sobre la taula, i que em diguessis què t'han donat a l'hora de llegir/escriure. Són Arnau Pons, Maria Bohigas i Enric Casasses. No vol ser una pregunta personal, sinó de formació intel·lectual i d'itinerari.

Aquesta pregunta no me l'havia fet mai ningú i, per a mi, és difícil. T'ho agraeixo. Intentar respondre això és necessari perquè són persones a qui dec moltes coses. És un gran homenatge. Per tant, començarem per ordre cronològic. El que més m'ha determinat de l'Enric Casasses és una certa relació no tant amb la llengua com amb la música de la llengua, que té a veure amb el ritme, la rima, la cançó. I això té una implicació amb la manera de recitar, amb la manera de viure la poesia des d'un punt de vista físic. Vaig començar a recitar pràcticament al costat de l'Enric. I de molta altra gent. L'Enric, a l'hora de recitar, ha creat una escola important. No dic que sigui ni l'única ni la millor. Però sí que ha creat escola. Al principi, em retreien que fos l'ombra d'en Casasses. Després, gràcies a Déu, la gent va separant.

L'Arnau Pons m'ha regalat una biblioteca amb potes, m'ha posat molts llibres a la mà. Llibres que per a mi han sigut fonamentals, de Paul Celan, de Michaux, de Jeanne Hersch, de Darwish... De tots aquests autors que no llegeix ni sa mare. M'ha encomanat també el virus anti Heidegger, perquè és una persona que hi ha pensat molt i, a més, a Catalunya s'ha problematitzat poc Heidegger. Amb el que em sento més a prop de l'Arnau és amb el gest hermenèutic, i amb la manera de llegir, i amb la manera de pensar la llengua. M'agrada molt un text que s'ha de reivindicar molt més, que és l'epíleg de l'Arnau a *La mort i la primavera*. És un text que fa una lectura d'una novel·la fantàstica en clau històrica i política, que no l'havia feta ningú. Ara, Neus Penalba, sí, i a més, la desenvolupa. I la Neus en fa de pròpies i transcendents.

Amb la Maria som sobretot íntimes amigues, però vam començar sent autora i editora i prou. Per a mi, la Maria és l'editora clàssica i l'editora dura. No fa llibres com botifarres. I amb la Maria, com amb la Montse Ingla i en Toni Munné d'Arcàdia, fas sessions de treball. Això és molt bonic i com antic. D'altra banda, el catàleg de Club Editor és un catàleg que llegeixo amb un gran interès. És molt interessant el recorregut, com la Maria fa dialogar els llibres. I això té un impacte directe amb llegir petit. Com la Maria agafa una obra de Màrius Torres, de Coromines, de Rodoreda i les posa al costat de Lispector i de Virginia Woolf i d'Eva Baltasar... I entenem la llengua concreta d'una manera molt semblant.

“Com a feminista estic preocupada pel moment present, perquè hi ha discursos que acaben sent autoritaris.”

Com?

Idealitzem poc la llengua. La valorem. Jo m’he sentit molt a gust editant Víctor Català amb la Maria. Castellanismes i totes aquestes coses pensem que s’han de deixar perquè era la vida de la Víctor, el seu context. La Maria és molt poc purista amb la llengua. Jo l’he sentit explicar que certs purismes poden desembocar en actituds protofeixistes. Em provoca un cert descans que algú digui això, amb aquesta contundència.

El com està escrit: hi ha moments molt orgànics en els articles, de fer evidents les sensacions. A vegades hem oblidat que llegim des d’un cos?

Llegir, a part d’un acte mental i intel·lectual, primer de tot és un acte físic. Estàs davant d’una pàgina, l’agafes amb les mans, ensumes les pàgines. Jo necessito dir el text en veu alta moltes vegades, llavors també hi ha la veu, coses que passen amb el cos. No ho dic per sumar-me al discurs modern de la corporeïtat, però jo quan llegeixo sento coses amb el cos. Quan llegeixo *La mort i la primavera* pateixo molt físicament. I cada vegada que la rellegeixo pateixo més. Vaig començar a escriure poesia perquè necessitava dir-la en veu alta. Em va passar amb un poema d’un poeta que després no he llegit especialment, que és Gabriel Ferrater. “Cambra de tardor” era impossible de llegir en silenci.

Amb la Maria Aurèlia Capmany, alertes del perill que els feminismes no admetin la dissidència. És un dels riscos, en ideologies que “tenen la raó”?

Exacte. Tenen la raó perquè el món és masculista i el feminisme és necessari. Dit això, jo no penso parlar de feminisme en singular, no em dona la gana. Hem de fer un front comú i hem de fer xarxa, però això no vol dir negar la diversitat. I negar que podem pensar coses molt diferents. I negar que pot existir la tasca de Carla Vall i la de Clara Serra sense que una no acusi l’altra de fer apologia de la violació, que és el que ha passat, cosa que em sembla molt greu. O la senyora Najat El Hachmi pot fer un pregó i pot tenir idees trànsfobes amb les quals hom no està d’acord; però, el que no pot ser és que perquè algú digui “Deixeu parlar la Najat, ja pensarem després què passa”, vingui la Marta Roqueta i m’estampi la cavalleria per sobre, conceptual, a part. Aquesta mena de maternalisme no el suporto. Com a feminista estic preocupada pel moment present, perquè hi ha discursos que acaben sent autoritaris. I per això la Capmany ajuda a col·locar-nos, i en el moment present, Clara Serra.

Defenses una ètica de la lectura, on s’entén que no caben les classes, però alhora és una ètica que convida a llegir profunditat.

No defenso una ètica de la lectura elitista, sinó que defenso que, si un autor exigeix, és perquè s’exigeix a ell mateix. Per tant, l’únic que podem fer és intentar no tenir mandra. Ens podem equivocar, no saber, fer preguntes i cagar-la, però almenys intentar no tenir mandra. Ha passat molt. I ha passat amb discursos que serveixen per a qualsevol cosa.

Què tens al cap?

Un exemple molt important és agafar Paul Celan i dir que allò és poesia del silenci. És del tot menys del silenci. És com una mena de sac on ho podries ficar tot. És molt difícil de llegir, jo t’he de dir que la majoria de poemes no els entenc i els vull entendre. Però és evident que Celan ve d’on ve i el que fa és denunciar un extermini sistemàtic contra el poble jueu. I un ús de la cultura que facilita i crea un brou per a aquest extermini.

És com una anestèsia, aquest sac, no?

Sí, exacte. Es fa amb conceptes que queden molt bé. Fins i tot la idea de *queer* a vegades pot servir d’anestèsia. No és que no m’agradi el *queer*, al contrari, m’hi sento molt a gust, sobretot des del punt de vista teòric i vital. Però parlem de *queer* amb una facilitat... que tot és *queer* i tot és igual.

No voldria passar per alt el judaisme. Assenyaies com actuen uns prejudicis ideològics. Què has trobat en la cultura jueva? L’univers cultural català l’ha bandejat?

La literatura i la vida van de bracet. En un moment donat, conec una part del judaisme català a través d’algunes persones. M’adono que no havia estat en contacte amb jueus catalans. M’adono que a Catalunya la figura del jueu és una entelèquia. Hi ha el call a Girona, aquestes rutes pel Gòtic, però és que el jueu català no és només Maimònides o Bonastruc ça Porta: també n’hi ha d’actuals. Això sembla que incomoda. D’una manera encara més bèstia, això passa a Mallorca, amb els xuetes. Els xuetes han fet grans aportacions culturals i hi ha un antisemitisme aberrant, històric i actual. Per felix contaminació, veig que en aquest poble o en aquesta cultura hi ha, com en totes, diversitat, però també hi ha alguna cosa important amb la lectura i amb la relació amb el llibre. I després, una altra cosa important de dir és que, en el meu espai ideològic, que és un espai que es mou per l’esquerra, és molt complicat parlar d’això, perquè es fusiona amb Israel, amb els atacs a Palestina, que són horribles, atroços... Però és que Martin Buber [filòsof jueu] és una persona que no matava palestins i que denunciava les matances de l’Estat d’Israel. Reconec que és com posar el dit a la llaga, i això m’agrada. Què passa? Que als catòlics els podem llegir i els podem separar de l’Església i als jueus no els podem separar de Netanyahu? És antisemita, aquest gest.

En posar el dit a la nafra m’has fet pensar en un debat al qual vas de cap: la Víctor Català s’ha de reivindicar com a feminista?

Per a mi, el que té interès és llegir-la en clau de gènere. No perquè pretengui emportar-me-la a l’espai actual. En la seva obra predominen les dones d’una manera

evidentíssima. A continuació predominen criatures, animals, gent a qui la societat tracta de boja...

Hi predominen éssers oprimits i, sobretot, dones. Davant les violacions, n'hi ha que es consumeixen i n'hi ha que no, n'hi ha una en què la dona mata el seu violador. Si algun senyor s'indigna perquè la llegim en clau de gènere és que, francament, penso que no la llegeixen. Potser hi ha un rerefons masculista. També t'he de dir que el 1952, quan publica *Jubileu*, que és l'últim llibre de contes, Víctor Català té un conte en què parla de feminisme, utilitza la paraula. El conte són dos homes parlant de feminisme, un dels quals és un carca i l'altre, no. Un intenta convèncer l'altre que arribarà un moment que només podrem tendir a solucions d'igualtat. Des del punt de vista textual no és un anacronisme, és real.

I tota la imatgeria del cos femení.

Ella s'ho va passar bastant bé definint dones, i d'aquí no en vull treure cap conclusió personal lesbica.

La tropa d'autors que apareix a *Llegir petit* serveix de fonament per empènyer la reflexió sobre l'adulteri. Hi ha, també, una mirada de gènere, en el sentit que l'adulteri cau sobre les dones com una repressió.

Penso l'adulteri a través dels meus interessos particulars. Fins i tot el penso a través de Joan Brossa o de Joan Miró. En aquest llibre tenia ganes de fer un invent, que era parlar de l'adulteri a través d'objectes, de coses. Les coses físiques m'agraden molt. Els meus llibres cada vegada estan més farcits de coses. A *La princesa sou Vós* hi ha molts objectes. Allà hi ha un model de llengua que és la Víctor Català, i com a temàtica i posicionament és més present la Duras. M'interessa la llibertat de la mena que sigui, la llibertat sexual, també.

Hi ha un moment que dius: i si casar-se és un traumatisme?

Aquí m'ho vaig passar bé. Em va venir de cop la imatge de la bena de curar i vaig pensar: una bena serveix per curar una ferida, hi ha d'haver una ferida prèvia, si l'adulteri és una bena, just el que hi ha darrere és el matrimoni. Pot ser interpretat en termes de ferida, de cosa que no deixa moure't, tot i que intento anar recordant que jo no em miro el matrimoni ni les relacions convencionals. Jurar-se fidelitat eterna és d'una performativitat al·lucinant. Em meravella la gent que ho fa. En el fons, jo tinc una part en què la tradició no em molesta. Crec que se l'ha de burxar, però no cal eliminar-la.

Podria semblar que parlar de l'adulteri fa mandra o és antic...

En parlar de l'adulteri sembla que estiguis parlant d'un festival sexual. Això és un risc que tenim les dones que parlem d'aquestes coses, que després es pensin que som persones que ens follaríem el primer que passa. Que jo sàpiga, Albert Serra fa *Liberté* tan tranquil·lament. M'interessa l'adulteri pel que fa a l'alteritat. Crec que tenir relacions sexuals amb diverses persones t'ofereix la possibilitat de relacionar-te i de parlar, amb el cos, amb el cap i amb la llengua, de maneres diferents. I amb això no vull dir que no pateixis. Jo he tingut relacions en què el senyor m'ha imposat una relació poliàmorosa i ho he passat malament perquè jo no en tenia ganes. I no és que tingués ganes d'una fidelitat estricta ni de jugar a la possessió, sinó que tenia ganes d'un compromís. Si un dia el desig se t'escapa és fantàstic, però d'entrada, com a contracte, em sembla una manera molt covarda de començar. No defenso el poliàmor ni l'atac, però no és el meu lloc.

Elles també hi eren

Aquest 2024 se celebra el centenari del naixement de la primera emissora de ràdio que va emetre a Espanya, Ràdio Barcelona. A aquesta llarga història d'èxit hi han contribuït moltes dones que han lluitat per assolir presència i prestigi. Tot i això, encara avui els homes continuen ocupant despatxos i franges matinals, i presenten programes amb més pressupost i equip. Per reconèixer l'aportació de les dones a la ràdio, el projecte "Dones a les ones" ofereix un espai multimèdia amb un banc de veus que recull prop de 400 dones radiofonistes. Totes elles han contribuït a mantenir viu aquest mitjà de comunicació en els cent anys transcorreguts d'ençà de la inauguració de la ràdio al nostre país.

© Arxíu fotogràfic de Ràdio Barcelona - Cadena SER

Elvira Altés — La gent de Barcelona observa encuriosida com al terrat de l'hotel Colón de la plaça de Catalunya s'hi han instal·lat unes altíssimes antenes que difondran els sons d'un nou invent: la ràdio. El 14 de novembre del 1924 s'inaugura l'emissora Ràdio Barcelona amb l'indicatiu oficial d'EAJ1. Comença així un mitjà de comunicació que ha resultat cabdal no només en l'àmbit de la radiodifusió, sinó també en el de la política i la societat.

La ràdio neix en plena dictadura de Miguel Primo de Rivera, un règim que obliga a emetre amb censura informativa, en castellà i atorgant un paper secundari a la presència femenina. La història de la ràdio ha hagut de conviure amb dues dictadures, una república, una guerra civil, una transició i una democràcia. En cadascuna d'aquestes etapes històriques, el mitjà s'ha adaptat a les exigències polítiques, econòmiques i socials de l'època, i les radiofonistes han hagut de bregar amb les normatives de gènere que hi anaven implícites.

Les veus que han fet història. Pioneres

Una de les primeres veus que es va sentir per la ràdio va ser la de Maria Sabaté, la secretària del director, que l'any 1924 feia les pertinents proves de so. Després es va encarregar de llegir els anuncis publicitaris de les empreses que donaven suport a l'emissora.

La primera locutora no arriba fins al 1926, i és Maria Cinta Balagué, a qui s'encarrega de conduir el programa femení. Aquella noia culta, amb bona veu i dicció, comença

◀ Sessió d'assaig del quadre escènic de ràdio teatre de Ràdio Barcelona, el 1962.

el programa amb el pseudònim Salus, i un temps després el deixarà per aparèixer amb el seu nom. Justament, en el programa *Radiotelefonía Femenina*, del 27 de maig, Balagué dona pas a una veu important d'aquell moment, Carme Karr, escriptora i periodista, que llegeix el seu manifest: "A las mujeres. Lo que es Acción Femenina".

Aquest any també comença a operar com a tècnica d'emissió María Ángeles Fernández, la neboda del director, Joaquín Sánchez Cordovés. Gràcies a aquest parentiu, el seu oncle li ensenya el funcionament tècnic dels aparells i ella s'inicia en les operacions de control de so als 22 anys. Fernández es mantindrà en actiu a l'emissora durant 38 anys, fins al 1965, en què es jubila com a encarregada d'emissions, una llarga trajectòria diferent de la primera locutora: Maria Cinta Balagué va conduir el programa femení durant pocs anys, potser perquè des del 1917 ja treballava al Departament de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.

Locutores republicanes

Fins a la dècada dels trenta, amb la proclamació de la República, no apareix la primera i única periodista de l'època, Maria del Carme Nicolau, redactora en cap de la revista *La Dona Catalana*. Nicolau comença com a locutora a Ràdio Associació de Catalunya, però el 1932 és contractada per Ràdio Barcelona com a auxiliar dels serveis informatius. Redacta les notícies i condueix l'informatiu del migdia, que ella catalanitza com *La Paraula*. En un exercici de transversalitat ben interessant,

introdueix al mateix contenidor informatiu un espai adreçat a l'audiència femenina, el programa *Radio Fémína*, i li adjudica el mateix rang d'importància que a les notícies dites generalistes.

La República obre esclerxes de llibertat que les dones aprofiten per ampliar les possibilitats de treballar i estudiar, i sobretot per atrevir-se a fer coses impensables en l'època de la dictadura. L'invent de la ràdio fascina moltes joves que se senten atretes pel mitjà i s'acosten a les emissores que han anat sorgint per tot Catalunya per provar com sona la seva veu a través de les ones.

Quan l'any 1934 es publica la *Guía de locutores de las emisoras de radio de toda España*, al territori català hi ha moltes més emissores per càpita que a la resta del país i també una presència més alta de dones davant els micròfons. La guia recull 49 estacions d'emissió a tot Espanya, de les quals 9 són catalanes. Si establim en percentatges la presència de locutors i locutores, trobem que a Espanya les dones representen el 52,5%, mentre que a Catalunya les locutores assoleixen el 81,8%. Això demostra com, en la majoria d'aquestes nou emissores, compten amb una o més radiofonistes desenvolupant les tasques de locució.

És lícit pensar que la situació professional de les locutores durant els anys trenta del segle passat estava prou consolidada, amb noms coneguts i estimats per l'audiència com Rosa Cotó, a Ràdio Barcelona, o Rosalia Rovira, a Ràdio Associació, dues actrius, dues autèntiques estrelles que l'arribada del franquisme no només va apagar sinó que va castigar amb el silenci, allunyant-les del micròfon i de qualsevol feina que tingués a veure amb la ràdio o el teatre.

Cau un teló fosc

En els primers anys de franquisme les emissores tornen al castellà. Algunes radiofonistes com Maria Tera, que havia estat locutora de Ràdio Lleida i de Ràdio Girona, decideixen plegar, i d'altres, com Antolina Boada, a Ràdio Terrassa, o Francina Boris, a Ràdio Associació de Barcelona, transiten des de l'època de la República fins a la de la democràcia. Boada va deixar l'emissora del Vallès el 1976, i Boris, després d'una època en què va ser retirada del micròfon, va tornar a la ràdio de Girona, on va estar en actiu fins als 87 anys.

La programació d'aquests anys foscos es nodreix de religió, propaganda i entreteniment en llengua castellana; el català queda bandejat dels espais públics i reduït a la comunicació familiar. Els concursos de tota mena representen una forma de distracció que fidelitza l'audiència i evita complicacions amb la censura. Els programes infantils, que ja s'havien popularitzat durant el període republicà, apareixen novament en antena a través de personatges simpàtics com en Maginet, que serà habitual dels espais dedicats a la beneficència i que rebrà diversos noms segons l'emissora; i en Pau Pi, acompanyat de Pilar

▲
Redacció de Ràdio Barcelona, 1936. En primer terme a la dreta, Maria del Carme Nicolau redactant les notícies. A l'esquerra, una secretària escriu a màquina el que li dicten per telèfon.

Montero fent un tàndem d'èxit a la ràdio, primer al carrer de Casp i, després, com a Paulinet, a l'emissora de la Rambla, des d'on es fan programes de cara al públic a la sala Mozart.

Enriqueta Teixidó és una de les grans veus d'EAJ1: actua com a locutora i com a narradora, i, quan convé, també canta i toca el piano. Ella és qui presenta el famós programa d'Antonio Losada *Recortes de prensa*, qui recita en les sessions obertes al públic que es retransmeten des de la sala Mozart i qui presenta molts programes al llarg dels gairebé quaranta anys que passa a l'emissora. Un detall curiós: va ser la primera locutora d'Espanya que, juntament amb Enrique Fernández, va actuar com a presentadora a les proves de televisió fetes a la Fira de Mostres del 1948.

La capsa de música

La major part de les locutores queden reduïdes als espais de música, on presenten el *Disco solicitado* o *Disco dedicado*, i omplen hores d'emissió amb la música i les paraules que demana qui pagui el *duret* que cobra l'emissora. Locutores com Maria Escrihuela o Maria Costa, a Ràdio Badalona; Luz Acero, a Tortosa, o Isabel Freixinet, a Reus, entre moltes d'altres, van exercir durant anys de discjòqueis *avant la lettre*, una especialitat com a presentadores de música que no se'ls va reconèixer quan, als anys seixanta, arriba el format de *Los 40 principales*. La Ser va considerar que la veu femenina no resultava prou convincent per presentar les novetats discogràfiques i va haver de passar més d'una dècada perquè les locutores poguessin fer-ho.

I parlant de música, cal fer esment de Radio Juventud, una de les emissores que més revitalitza la ràdio en aquells anys seixanta i setanta a Catalunya. Quan Radio Unión adjudica a Radio Juventud la Estación Escuela número 15, aquella modesta estació que havia començat l'any 1951 a Sant Just Desvern i a Esplugues de Llobregat, es trasllada a Barcelona i es converteix en una escola oberta a tothom. Aquest esperit converteix Radio Juventud en el punt d'arrencada d'altres maneres de fer ràdio, d'estil

més modern i desimbolt, amb joves que improvisen i que s'adrecen a les noves generacions saltant-se el guió, a diferència del que era habitual en la ràdio sotmesa a la censura de l'època. Locutores com Pilar Matos, Maribel Álvarez o Mari Cruz Román, entre moltes d'altres, omplen amb les seves veus i espontaneïtat aquell dial, i l'emissora opera com a estímul i trampolí per a d'altres, com una joveneta Elisenda Roca, que s'inicia a Radio Juventud per seguir després una exitosa carrera professional.

El teatre radiofònic

Un altre dels elements que van configurar aquelles dècades dels cinquanta, seixanta i la primera meitat dels setanta van ser les produccions de dramàtics, uns espais de ràdio teatre que es van fer populars a moltes emissores. En les de la capital, com Ràdio Barcelona, Radio Nacional i Radio España, tenien contractat el seu propi quadre artístic, format per actors i actrius professionals, així com per directors i guionistes. Entre les que es dedicaven a l'adaptació d'obres clàssiques i modernes, s'hi poden comptar Amanda Camps o Cecília A. Màntua, a Ràdio Barcelona; Mari Carmen García Lecha, a Radio Nacional, o Odette Pinto, a Radio España. Actrius com María Victoria Durá i Ángela Liaño, al *Teatro invisible*, de Radio Nacional; Encarna Sánchez, que, amb Isidro Sola, feien una parella d'èxit a Ràdio Barcelona, o Núria Cugat i Luis Posada, a Radio España, triomfaven en les emissions del popular radioteatre.

Els consultoris

Alguns formats adreçats a l'audiència femenina han tingut èxit i s'han mantingut més de quatre dècades en antena, com els consultoris sentimentals, que van començar en l'època republicana i van acabar ben entrada la democràcia. Maruja Fernández fent d'Elena Francis acomiada l'espai el 1984 a Radio Peninsular, i Mercedes Laspra interpreta Montserrat Fortuny des del 1939 fins al 1981, tot i que el consultori roman a Radio España / Cadena Catalana fins a l'any 1986. Ha estat segurament el format més longeu de la radiodifusió.

Durant molts anys, les respostes a les consultes que les oients enviaven a les suposades conselleres es van anar emmotllant al discurs hegemònic, basat en la concepció nacionalcatòlica que establia per a cada sexe els rols de gènere i les normes de conducta que propugnava la ideologia del règim. Exceptuant alguns canvis que es van anar produint a partir de la Transició, es pot dir que, durant les gairebé quatre dècades de franquisme, la programació radiofònica en general i els consultoris en particular es van constituir en còmplices perfectes del patriarcat.

Durant el franquisme, la major part de les locutores queden reduïdes als espais de música, on presenten el *Disco solicitado* o *Disco dedicado*.

Transició, una altra ràdio

Amb la Transició i l'arribada de la democràcia, la programació rep una sacsejada i els perfils radiofònics es modifiquen. L'eliminació de la censura i de l'exclusivitat informativa de l'Estat, que havia durat 38 anys (1939-1977), permet crear els serveis de notícies i, com a conseqüència, moltes periodistes aterren a la ràdio, com Anna Comas (R4) o Núria Ribó (la Ser); i algunes locutores es converteixen en editores i presentadores dels seus propis programes, com Adelina Castillejo o Montserrat Minobis.

Les ràdios lliures i les emissores municipals són una alenada d'aire fresc que propicia una comunicació radiofònica més oberta, on les veus de l'audiència entren per antena a través del telèfon, i s'afavoreix així que altres professionals provinents del moviment de ràdios lliures i locals aportin nous temes i enfocaments. Aquests exemples fan forat i donen un tomb a l'encarcarada ràdio convencional, que afluixa les cotilles del guió i del llenguatge.

Noves emissores en català

Un altre dels fenòmens que permet la democràcia és la creació de cadenes d'emissores en català, tant públiques com privades. El desembre del 1976, Ràdio 4, de RNE, i, una mica abans, Ràdio Olot inicien el camí. I el 1983 obre Catalunya Ràdio, on triomfa a les tardes Adelina Castillejo. Cap a la mateixa època, Cadena 13 posa en marxa una xarxa d'emissores que funcionarà durant nou anys, que facilitarà que moltes professionals tastin el micròfon, com Mònica Terribas (Barcelona), Pepa Fernández (Cervera), Fina Brunet (Blanes) o Gemma Nierga (Vilassar de Dalt).

COM Ràdio apareix el març del 1995 sota els auspicis de la Diputació de Barcelona, conduïda per bones professionals que hi van presentar programes, com Sílvia Còppulo i Elisenda Roca, entre d'altres.

Ona Catalana va ser una emissora d'iniciativa privada, en català, que va engegar el 1998 a Girona i es va expandir per Catalunya. Va fitxar Neus Bonet com a directora de continguts, que, al seu torn, va encarregar a Montse Prat de conduir la redacció; aquesta experiència, però, no s'allarga gaire en el temps: el 2007 acaba tancant.

L'1 de maig del 2000 s'inaugura RAC1 com a emissora de ràdio en català de caràcter generalista i comercial, on comencen periodistes com Núria Ferrer. És la primera cadena de ràdio privada —després de la desapareguda Cadena 13— a emetre 24 hores al dia íntegrament en català i, des de l'inici, el nombre d'oients no para de créixer fins a situar-se com a emissora líder a Catalunya. Per contra, són poques les radiofonistes que situa en la presentació i conducció de programes: RAC1 no s'ha distingit per promocionar les seves professionals.

Les comunicadores en els nous suports i formats

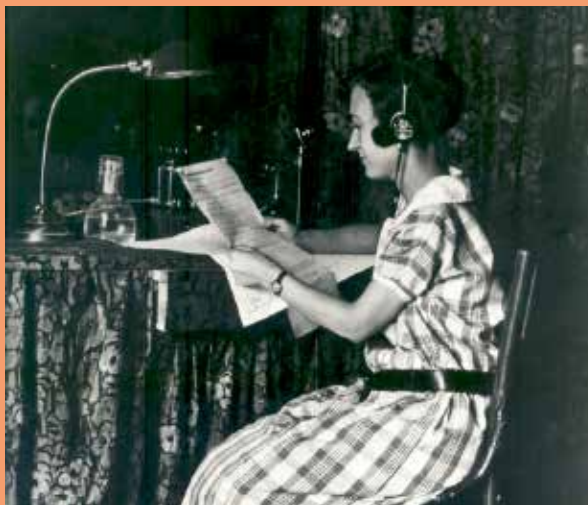
Els avenços en telecomunicacions, en informàtica i en la indústria de l'audiovisual han configurat una societat de la informació que resulta cada vegada més complexa i dinàmica, un espai on internet ha estat decisiu per aconseguir que el so i la imatge s'escampin arreu i a gran velocitat, una ràdio que ja no és només so, sinó que ara

abraça tot un "perímetre digital". Avui, amb un ordinador, un micròfon i un aparell enregistrator portàtil qualsevol persona pot fer programes de ràdio o un pòdcast.

En aquests darrers anys, en els quals els magazins radiofònics dediquen una bona part del temps a la informació, les periodistes i comunicadores s'han fet seu aquest format i han aconseguit alts índexs d'audiència, de credibilitat i d'estima per part del públic. Julia Otero, que als anys vuitanta conduïa programes amb mirada feminista a Ràdio Miramar, després d'un temps a la televisió va tornar a la ràdio i, actualment, des d'Onda Cero convoca milers de persones que l'escolten cada tarda a *Julia en la onda*. Àngels Barceló, que després de Catalunya Ràdio va treballar uns anys a la televisió, presenta *Hoy por hoy*, el magazín matinal de la Ser. Si seguim la petjada dels noms capdavanters de la comunicació radiofònica, es pot constatar que actualment a Catalunya hi ha tot un estol de radiofonistes que lideren espais i formats diferents, de política, d'esport, d'ecologia, de cultura, musicals, d'opinió, d'humor... En qualsevol registre hi trobem una polifonia de veus femenines que condueixen programes i espais informatius, al costat de dones que fan producció, realització, guió, control tècnic..., unes professionals que apliquen el seu talent a construir un panorama radiofònic ric i divers, plural i estimulants per a la radiodifusió catalana.

En aquests cent anys, les dones han treballat per assolir espais, presència, credibilitat i prestigi a la ràdio, però encara no s'ha obtingut la igualtat professional amb els homes, que continuen ocupant despatxos i franges matinals i presentant programes amb més pressupost i equip. Ara que celebrem el segle d'existència de la ràdio, cal fer valdre que elles també hi eren, que a través del seu treball i esforç van fer possible que aquell invent sonés, ens fes companyia, ens entretingués i ens informés. I que ho continuï fent.

Una de les primeres veus de la ràdio va ser la de Maria Sabaté, que l'any 1924 feia les proves de so de Ràdio Barcelona.

© Arxiu fotogràfic de Ràdio Barcelona - Cadena SER

La Barcelona lèsbica en vinyetes

Thais Morales — El dibuix d'un racó del Paral·lel on dues dones es fan un petó amb el Teatre Arnau de fons, adobat amb la sal del títol, *Darrere les persianes*. És la porta d'entrada a una història gràfica que visibilitza en vinyetes la memòria de la Barcelona lèsbica de part del segle xx.

Aquesta obra, idea de Maria Giralt, executada per la ploma d'Isabel Franc i amb els dibuixos de Rosa Navarro, és una proposta per recuperar els referents del lesbianisme a la nostra ciutat. Sembla mentida que, amb la quantitat de dones que surten en aquest llibre, i amb la quantitat de noms que ens han posat, hàgim pogut ser tan invisibles.

Darrere les persianes, expressió que té l'origen en la primera manifestació LGTBIQ+ d'Espanya, el 1977, utilitza l'excusa de dues estudiants que fan el treball de fi de màster sobre la història del lesbianisme a Barcelona. A partir d'aquesta idea, el còmic fa arqueologia lèsbica als centres de documentació i recupera dones lèsbiques que, si no hagués estat per la Guerra Civil i la dictadura franquista, haurien estat referents de diverses generacions.

Dels anys trenta, l'obra restitueix, per exemple, dues pioneres del periodisme, com Irene Polo, lesbiana declarada, amiga de la Xirgu i admirada professionalment pels seus col·legues masculins —entre els quals, el cronista Sempronio—, i Anna Maria Martínez Sagi, reportera, poeta i esportista, de vida trepidant, batejada pel periodista César González-Ruano com “la virgen del *stadium*” i que es va enamorar d'una altra escriptora, Elisabet Mulder.

Dels anys de la postguerra, les alumnes troben, després de visitar Ca la Dona, un indispensable article de Matilde Albarracín, “Libreras y tebeos, las voces de las lesbianas mayores”, que recull testimonis que expliquen les estratègies de les dones “del asunto” per sobreviure durant la dictadura.

Del franquisme, les dues joves del segle XXI aprenen que la persecució de l'homosexualitat va ser obsessiva i perversa, primer amb la “Ley de vagos y maleantes” i, després, amb la “Ley sobre peligrosidad y rehabilitación social”, que penava, no sols les pràctiques homosexuals, sinó també l'orientació sexual, de manera que qualsevol persona sospitosa de tendències “anormals” podia ser detinguda sense haver comès cap acte determinat.

Va ser el cas d'Elena N. G., detinguda a Barcelona l'any 1974 “por actitud sospechosa utilizando vestimenta masculina”. La protesta del 26 de juny del 1977 a Barcelona —il·lustrada amb imatges inspirades en les fotografies que va fer-ne Colita— va marcar un abans i un després.

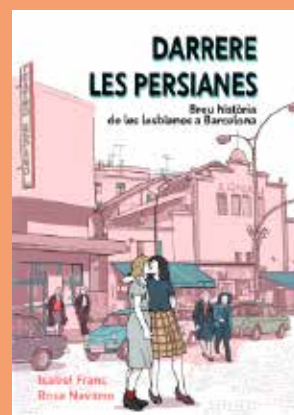
Un relat per canviar el sistema

El llibre també dona visibilitat a referents vinculades a organitzacions i associacions de lluita pels drets de les lèsbiques, com el Casal Lambda. I recull molts més noms de dona, com Gretel Ammann, que va liderar el lesbianisme separatista i va crear, amb la seva companya, Lola Majoral, el Centre d'Estudis de la Dona; les creadores de l'editorial LaSal, que van donar impuls a la literatura de temàtica lèsbica; l'activista feminista

Empar Pineda, o Maria Giralt, que va treballar al mític bar Daniel's i que és un referent quant a empenedoria. Té un mantra que la defineix i que no es cansa de repetir: “Les lèsbiques fem coses!”.

El viatge en el temps de *Darrere les persianes* ens fa arribar als noranta i als 2000, quan les lèsbiques, que ja tenien una ruta de locals i vida nocturna per Barcelona (Members, Patmos, Bahía, Imagine...), van començar a tenir presència a la cultura. El 1993 Rosa Montero va firmar un article sobre lèsbiques, que va ser portada al dominical d'*El País*; el 1994 va obrir Còmplices, la primera llibreria LGTBI d'Espanya, juntament amb Berkana (Madrid), que van muntar l'editorial Egales i que van publicar tot un clàssic, *Con pedigree*, d'Isabel Franc (que signava com a Lola Van Guardia); el 1997 va obrir Antinous, i cinc anys més tard, el 2003 (dos anys abans de l'aprovació del matrimoni homosexual), trencant armaris, es va publicar el primer llibre d'autoajuda per a lèsbiques, *Más que amigas*, de Jennifer Quiles.

Darrere les persianes posa el punt final amb una frase que és una sentència i un aprenentatge: “Tenir el relat és una forma de canviar el sistema masclista i patriarcal. Amb les nostres plomes dibuixem la nostra pròpia memòria... perquè mai no hi hagi oblit”.

Una història gràfica necessària, que mostra les dones lèsbiques que han fet de Barcelona una ciutat orgullosa.

Darrere les persianes. Isabel Franc i Rosa Navarro

Ajuntament de Barcelona, Col·lecció 'Barcelona, Memòria en Vinyetes', 2024. 96 pàgines

Un senyor de Barcelona. El carrer del Bisbe es comunica amb la plaça de Sant Jaume. Els matins d'hivern, la llum penetra pel carrer, retallant perfectament les siluetes.

L'hora de la llum màgica. Rambla de Mar, al Port Vell. Els turistes desenfunden els mòbils per fer-se *selfies* o fotografiar el monument a Colom.

Comprendre Madrid per comprendre la política espanyola?

España, el pacto y la furia (Arpa, 2024), un llibre de poc més de 600 planes, condensa els elements centrals de vint anys de política a Espanya (2004-2024), interpretats per la mirada analítica, ben informada i literàriament ben plasmada d'un periodista, Enric Juliana, que exerceix a Madrid d'observador privilegiat del primer i més important diari català.

Joan Subirats — Un 14 d'abril del 2004, pocs dies després de l'atemptat a Atocha i del posterior triomf socialista a les eleccions del 14-M, Enric Juliana, adjunt a la direcció de *La Vanguardia*, es va instal·lar a Madrid. El seu llibre *España, el pacto*

y la furia és una barreja d'història passada, present i futura, que ofereix una panoràmica molt personal i, al mateix temps, força paradigmàtica dels darrers vint anys de la política a Espanya i dels entrellats internacionals que la condicionen i l'afecten.

És un llibre notable des de diversos punts de vista. No és una crònica periodística que pretengui incorporar de manera minuciosa tots els elements destacables d'aquests vint anys, però, en canvi, el lector hi trobarà tot allò que ha estat i és significatiu, interpretat i situat en un marc analític propi i gens convencional. Enric Juliana explica els seus inicis com a periodista i el recorregut posterior, i destaca la seva estada a Itàlia com a corresponsal de *La Vanguardia*, pel que va significar en la seva formació i en les seves claus interpretatives, com es pot constatar al llibre. Com diu ell mateix en l'epíleg de l'obra, li interessa especialment tot el que es belluga entre la geografia i la política, i en les estretors que les tensions constants acaben generant i que desencadenen tant la fúria entre contraris com la necessitat del pacte per sortir-ne, si no es vol prendre mal.

A *España, el pacto y la furia*, doncs, es parla molt de política exterior i de les interaccions entre les dinàmiques europees i les vicissituds internes, tant per veure'n les interdependències constants que els fets d'aquí dins tenen amb el que passa fora, com per com ens han afectat i ens afecten de

© Anabel Abril

Enric Juliana, fotografiat a Madrid.

manera intensa les dinàmiques globals (energètiques, per exemple) i regionals (relacions amb el Marroc) en una multitud d'ocasions.

El llibre s'estructura per anys, i cadascun d'aquests capítols té una introducció general on se situen els elements principals del període i després es reproduïxen alguns dels articles destacats que el mateix Juliana ha anat publicant a *La Vanguardia*. Han estat vint anys molt intensos. Només cal recordar, com dèiem, l'atemptat d'Atocha, la gran crisi financera del 2008 i els efectes que va tenir sobre la política espanyola, el 15-M del 2011, tota la dinàmica generada pel procés a Catalunya, la pandèmia del 2020, l'inici de la guerra d'Ucraïna o l'atemptat de Hamàs el mes d'octubre del 2023. I al bell mig de tot això, set convocatòries d'eleccions generals, quatre eleccions a Europa, una multitud d'eleccions a totes les comunitats autònomes i cinc convocatòries d'eleccions locals a tot Espanya.

I, al centre, Madrid

L'observatori escollit, i que és al mateix temps el gran protagonista del llibre, és Madrid. El Madrid D. F., segons expressió del mateix Juliana; el Madrid centre del poder polític, però també cada cop més centre del poder econòmic; el Madrid on es concentra la gran força dels aparells administratius i judicials de tot l'Estat; el Madrid que va acumulant influència i poder de les elits llatinoamericanes que s'hi van instal·lant; el Madrid que viu la seva pròpia bombolla mediàtica, plena d'entrecruaments econòmics i

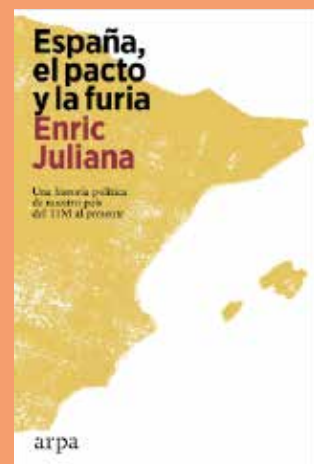
polítics; el Madrid també del toro Segador, l'oracle creat per Juliana que li serveix d'*alter ego* quan li convé, com diu ell mateix, "ordenar les idees" o apuntar a noves pistes interpretatives.

El llibre, tot resseguint l'actualitat política d'aquests atapeïts i intensos anys, posa de manifest algunes pautes que es mantenen constants en la mirada de Juliana. És un català a Madrid i, per tant, té l'obligació i la voluntat de fer de traductor del que passa a banda i banda de l'AVE Barcelona-Madrid. És indubtable que Enric Juliana és llegit i escoltat a Madrid (*La Vanguardia* és un diari molt present a l'escenari polític madrileny) per la capacitat d'interpretar i modular el que passa a Catalunya, i a Catalunya fa una funció de traductor del soroll i brogit de la capital de l'Estat, un soroll i brogit que moltes vegades és difícilment comprensible a més de 600 quilòmetres de distància, sobretot quan hi ha poca presència de catalans als aparells administratius i judicials de la capital.

L'estil de Juliana ajuda també a afegir valor a les seves cròniques. Els seus articles estan farcits de referències cultes, tant literàries com artístiques, i sobretot de referències històriques, que ajuden a contextualitzar una actualitat que arriba ara de mil maneres a la ciutadania. Precisament, el que aprecia molta gent d'aquestes cròniques és el fet que afegeix capes de referència i de context a allò que, d'altra manera, ja coneixen i que són estrictament fets o esdeveniments. Té també interlocutors significatius que l'ajuden constantment a enriquir

el que passa. Al llarg del llibre és constant, per exemple, la voluntat d'explicar a Madrid el que és propi del que ell anomena "la España del este", que té claus històriques indubtables i que presenta dèficits de comunicació interna, com l'eix del Mediterrani bloquejat llargament per la lògica centrípeta madrilenya i estatal. El tema plurinacional és també una referència constant, que apareix de moltes maneres diferents, des de recordatoris històrics, debats a les Corts Constituents, moments en què els grans partits s'hi acosten o en fugen, fins a, evidentment, tota la peripècia de l'Estatut d'Autonomia, el paper de Maragall, la sentència del Tribunal Constitucional o l'arrencada del procés i les seves encara presents derivades judicials i polítiques.

Hi ha moltes capes de lectura als articles de Juliana. Molt d'hipertext, que diríem ara. Per tant, és un llibre que, més enllà del que té de recull d'un període políticament molt intens, servirà en el futur per situar elements i dilemes que continuaran presents. Des d'aquest punt de vista, diríem que Enric Juliana no és només un cronista del que passa: és també un actor en l'escenari que ens presenta i que ens ajuda a entendre.

L'observatori escollit, i que és al mateix temps el gran protagonista del llibre, és Madrid. El Madrid D. F., segons expressió del mateix Juliana; el Madrid centre del poder polític i, cada cop més, centre del poder econòmic.

España, el pacto y la furia. Enric Juliana

Arpa, 2024. 624 pàgines

Jeff Wall. La suspensió al·lucinatòria de l'instant

La Virreina Centre de la Imatge acull la retrospectiva més gran que s'ha dut a terme a Espanya de l'artista canadenc Jeff Wall, amb 36 peces que representen 40 anys de la seva trajectòria. Comissariada pel prestigiós teòric de la fotografia Jean-François Chevrier, l'exposició suma la sensibilitat de tots dos. El resultat, en paraules de Wall, és una de les mostres més sofisticades de la seva feina.

© Jeff Wall Studio

Jeff Wall, *The Thinker* (1986).

Nascut a Vancouver, Canadà, el 1946, Wall és un dels artistes que més ha influït en la inserció de la fotografia en l'art contemporani. Format com a historiador de l'art, va desenvolupar una pràctica primerenca com a pintor i és admirador dels artistes clàssics, lector apassionat de novel·les i seguidor dels moviments cinematogràfics clàssics i experimentals. Defuig la classificació i se sent còmode amb la definició de pintor del món contemporani, encara que no sigui la pintura sinó la fotografia el mitjà que fa servir per dur a terme els quadres, els *tableaux* —fent ús del terme francès al qual afegiríem tot seguit *vivants*—, que no són altra cosa que la recreació d'instants possibles, “contes possibles” —que és, a més, com es titula l'exposició— que no tenen per què haver passat, que no es veuen lligats a la factualitat que arrossega la fotografia en qualitat d'empremta de la realitat esdevinguda.

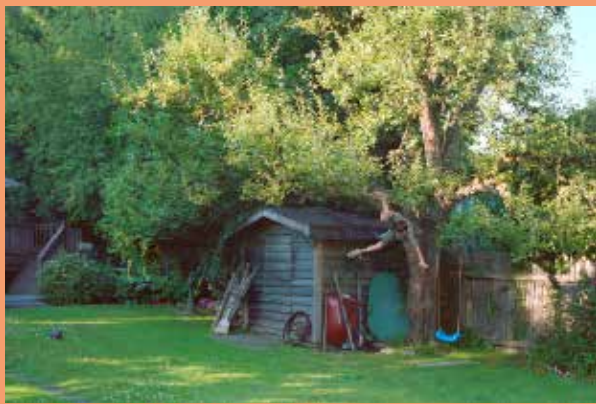
A la trajectòria de Wall, el salt de l'art conceptual a l'art de la representació figurativa va necessitar una empara teòrica, de manera que, paral·lelament, s'ha anat generant una literatura que dona suport als seus treballs. Una producció literària que ocupa més que la seva exigua producció fotogràfica, que, en més de 40 anys, ha reunit aproximadament 200 peces. Són molts els autors que han estudiat l'obra de Jeff Wall i que sumen els seus treballs a la literatura produïda per ell mateix. La Virreina ha publicat per a l'ocasió *Jeff Wall. Escritos y conversaciones* (edició de l'Ajuntament de Barcelona), amb els textos reunits en un volum de més de 350 pàgines, que conté també una àmplia bibliografia i algunes entrevistes.

La complexitat de l'obra de Wall procedeix de les contradiccions, de l'assumpció de les normes del conceptualisme i el minimalisme i de la crítica posterior; de la conciliació entre art antic i art contemporani; de la crítica a la fotografia ortodoxa. També de la interpretació de les seves posades en escena, que s'arriben a confondre amb la fotografia pura o documental. Les seves fotografies, que analitzen el context social amb la mirada distant que els aporten els mètodes de la pintura històrica, poden suscitar polèmica política. La seva perspectiva inquietant del compromís social, com un desafiament al sistema capitalista, tanmateix, queda plasmada en quadres comprats per les elits econòmiques, que no es presten a la lliure circulació de les imatges. D'alguna manera, pensant a favor seu, les seves analogies són com un cavall de Troia introduït als espais de poder. Les seves imatges auguren alguna possibilitat de rebel·lió.

Wall s'interessa per la fotografia com a mètode després d'experimentar amb altres arts. A la fotografia no va arribar cridat per la inquietud documental dels fotògrafs clàssics. El seu acostament va ser per “imitar-la”, aprendre'n les qualitats i anar d'alguna manera contra el concepte d'instantaneïtat, de registre i empremta del temps. Els quadres de Wall deixen en suspens l'imperatiu fàctic, la

Contes possibles. Jeff Wall

La Virreina Centre de la Imatge. Fins al 13 d'octubre del 2024. Entrada lliure

Dues de les obres de Jeff Wall, *Boy falls from tree* (2010, imatge superior) i *After "Invisible Man" by Ralph Ellison, the Prologue* (1999-2001, imatge inferior).

vinculació a un fet succeït en el temps, que per a molts és la base de l'especificitat del fenomen fotogràfic, per la qual se li atorgava l'estatus com a prova del que és real.

Fotografies que mai han passat

El que més costa de desxifrar a la seva obra és fins a quin punt les escenes representades mitjançant la fotografia han succeït o no. Fins a quin punt ens trobem davant de documents que ens mostren la literalitat dels fets que estem contemplant. Molta gent es preguntarà, davant de la imatge d'una captaire al carrer, si té nom i si pateix. Però, davant l'obra de Wall, ens hem de referir a aquest aspecte verídic del seu treball com a "quasi documental". En aquest sentit, les situacions que fotografia mai no han passat. Està capturant les preocupacions, les passions, els problemes que envolten la realitat quotidiana en aquestes reconstruccions del que és possible. La imatge resultant és lliure dels successos que han tingut lloc en el passat. Lliure, per tant, del dol i de la rememoració, que són els llasts que impregnen la imatge fotogràfica clàssica. Les imatges "quasi reals" es desenvolupen en el present des del qual se les mira. Les escenes representades són fruit

L'espai compartimentat del Palau de la Virreina, que ha determinat el discurs expositiu, permet al públic experimentar l'obra de Wall en la intimitat.

d'una construcció on també dona a llum el referent, encara que no existeixi, encara que no hagi passat d'aquesta manera. Perquè, si és al quadre, és possible. Veiem imatges que "semblen" de reportatge, tenen tots els elements genèrics que li són propis. Un home està agenollat a terra, mig nu, i l'envolta un grup d'homes que no sembla que tinguin bones intencions. Immediatament sabem què és el que hi passa. No cal un peu de foto, no cal una data ni un lloc. Evoca sentiments i emocions. Representa una violència que ha esdevingut quotidiana.

Els temes de Wall són anodins, estranys, desapassionats. La quotidianitat és per a ell un univers que conté tot el nostre món, la base sobre la qual es desenvolupa tot el que és observable, concret. S'identifica amb el "pintor de la vida moderna" que Charles Baudelaire retrata al seu llibre del 1863. Amb Baudelaire, reivindica la bellesa del que és circumstancial, relatiu, que està subjecte a una època, a la moral o a la passió. Aquest element circumstancial de la bellesa és el que fa possible la ingesta del sublim que, per ell mateix, no podria ser assimilat per la naturalesa humana.

És un observador que recull del carrer aquesta circumstància, emmagatzema a la memòria el que és passatger per extreure l'eternitat del que és transitori, de la vida que flueix de manera insospitada. Per això els seus temes, encara que ell diu que no treballa temes, són el prosaic, el comú i el corrent. La seva tasca consisteix a desentranar de la quotidianitat el que és únic i singular, irreplicable. Aquest és l'interès de la fotografia, que, a diferència de la pintura, introdueix elements específics que es resisteixen a integrar-se en el conjunt. Els actors, per exemple, apareixen a la foto com ells volen, introdueixen la seva quotidianitat al quadre sense que aquesta es pugui modificar. Com aquest obrer que, a punta de dia, neteja el solitari pavelló Mies van der Rohe, quan els rajos del sol rasant des de l'est just parteixen l'horitzó de les rajoles de la paret.

Pel que fa a la interpretació de les seves obres, Wall adverteix que ell no n'ha controlat exhaustivament el contingut, hi ha elements imprevisibles i, per això, les anàlisis que pretenen donar explicació a les motivacions poden resultar falses. Cada espectador, de manera instantània, de vegades involuntària, com un somni, haurà de crear un relat personal a partir de l'experiència de la trobada amb l'obra.

Laura Terré, text

Les 36 obres presentades s'extreuen d'un corpus de prop de 200 quadres fotogràfics realitzats des del 1978. L'obra més antiga data del 1980 i la més recent, del 2023.

Com va morir la tia Cristina Enric Gomà

M'agradaria explicar-los la mort de la tia Cristina. No ben bé com va morir, sinó com les germanes es van convèncer que havia mort i com se'n va convèncer la difunta mateixa. No és convenient mantenir gaire temps aquesta incertesa.

La tia Cristina va ser la germana gran del meu avi. Va néixer en un segon pis de la casa del davant de Betlem, a la Rambla de Barcelona. En aquesta casa, el novembre de 1893, a la petita Cristina la va despertar l'enrenou de la bomba del Liceu, tirada per un anarquista: cotxes de bombers, carros per als ferits, campanes, cridòria. Durant una estona llarga la Cristina no va tornar a agafar el son i no parava de sanglotar espantada. Un segle després les seves tres germanes encara ho recordaven: “La bomba del Liceu, que no deixava dormir la Cristina!”. Ja se sap, els anarquistes sempre donant mal temps.

Al cap de poc la família es va traslladar a un principal de la Rambla Catalunya, en una casa que havia aixecat el seu avi —el meu rebesavi— el 1885, quan encara hi corria la riera d'en Malla. Es deia que en un dels catorze armaris del pis s'hi guardava un feix de canyes de la riera. Però quan van desfer el pis no van aparèixer.

La tia Cristina i les germanes van córrer la mateixa sort que tots els rendistes de l'Eixample: de joves eren riques i de grans ho van fer veure. Al llarg de la vida es van dedicar a fer obres de caritat, tot i que la tia Cristina amb més contenció que les germanes petites. Quan la seva mare —la meva besàvia— es va ferir, la tia Cristina va assumir el pòndol de la casa: les minyones, la cuinera, la cosidora. L'escaparata amb aquell gerro amb fruita de ceràmica pintada. Les jardineres modernistes. La Mare de Déu dels caramels. Durant la guerra van amagar uns dos o tres o quatre capellans —no els van comptar—, una pràctica habitual en les bones famílies barcelonines. Al Congrés Eucarístic de 1952 van enramar la façana i hi van penjar un escut del Congrés de grans dimensions, pintat sobre fusta, que conservo a la galeria de casa. Podria entretenir-me en la seva vida, el caràcter, les sortides impertinents i divertides tan habituals en ella, però el meu únic propòsit és narrar-los la seva mort.

©Núvol, Agus Izquierdo

Enric Gomà

(Barcelona, 1963). Escriptor, lingüista, creador i guionista d'espais de televisió com *Temps de silenci*, *Poble Nou*, *Català a l'atac*, *Llibres a l'atac*, *Caçadors de paraules* i *Mil paraules*, entre molts d'altres. Ha estat col·laborador d'*El café de la República*, de Joan Barril; *Els matins de Catalunya Ràdio*, amb Mònica Terribas; *La tarda*, amb Elisenda Roca, i, actualment, l'espai “La llengua d'Enric Gomà” s'emet a *La tarda de Catalunya Ràdio*, amb Elisenda Carod. És articulista sobre la llengua catalana a *Serra d'Or* i *Núvol*, i ha impulsat l'assaig col·lectiu *Molt a favor. 57 propostes i un pacte per la llengua* (Eumo, 2021).

La tia Cristina va morir un dia de febrer de 1975. Es va apagar com un ble. Jo llavors tenia onze anys, gairebé dotze, portava pantalons curts i anava a escola. A l'hora de vindre'ns a buscar, perquè l'Escola Elaia quedava lluny de casa, la mare ens va comunicar a la meva germana i a mi que la tia Cristina ens havia deixat. Tot seguit em vaig entristir perquè vaig adonar-me que no la tornaria a veure mai més, menuda i arronsada, rondinant i tallant paper per al vàter a la taula del menjador d'aquell principal immens i mal il·luminat. Els tallava a una mida idònia per a l'ús al qual estaven destinats. No és tan senzill com sembla.

Durant uns quants dies la mare ens va explicar a taula, tot dinant, un seguit d'episodis, dites i manies de l'extinta tia Cristina, que van confegir un mosaic atapeït i de gran amenitat, entre altres raons perquè pertanyien a un món desaparegut, el segle XIX, que encara pervivia ben entrat el XX. Però no és aquest, el moment de reproduir-ho. Moltes d'aquelles extravagàncies de la tia Cristina ja ens les sabem, a les famílies s'acostuma a repetir tot moltes vegades i amb insistència, com si fos una novetat.

En aquells dinars de 1975, entre l'allau de records i curiositats, la mare ens va exposar amb tot detall els mètodes que les tres germanes practicaven al cos aparentment sense vida de la tia Cristina, que descansava immòbil i cerosa en un gran llit de noguera pintat de negre

Em vaig entristir perquè vaig adonar-me que no la tornaria a veure mai més, menuda i arronsada, rondinant i tallant paper per al vàter a la taula del menjador d'aquell principal immens i mal il·luminat.

a l'alcova principal de la casa. La van punxar unes quantes vegades al braç i a les cames, amb una agulla de cap o una agulla de fer mitja, no n'estic del tot cert. La van socarrimar amb la flama d'una espelma, em sembla recordar que als caps dels dits d'una mà. La mare ens va explicar que van quedar grisencs, com si la difunta hagués remenat cendra.

Tot seguit, o abans, no soc capaç de concretar-ho, li van posar un mirallet sota el nas i arran dels llavis, per comprovar si s'entelava una mica. També la van sacsejar i li van aixecar totes dues cames, per si l'aire de l'estómac regolfava, pressionava el cor i el revifava. Ho van portar a terme sense l'ajuda de ningú, sobretot de cap home, perquè la tia Cristina havia deixat dit que un cop morta impedissin que la toqués cap home. Perquè els homes, és un fet, veuen un cos mort d'una octogenària i s'encenen. En aquests casos no sols es condemna a les penes de l'infern el luxuriós sinó també la difunta incitadora, tant si ho va fer volent-ho —una brusa no prou cordada, una postura insinuant— com sense voler.

Li prenien el pols, que no va respondre durant tres dies. Li palpaven les galtes, gelades com el marbre. Li aixecaven les parpelles, per comprovar si la nineta mirava. Li enraonaven a cau d'orella. Una de les germanes li passava la pinta sovint, perquè els difunts s'escabellen més del que ens pensem. El dia de l'enterrament, un diumenge al matí, van arribar els empleats de les pompes fúnebres i se'n van tornar amb la caixa

Per què la tia Cristina tenia tanta por que l'enterressin viva? A la família s'explicava que durant la seva infantesa a Barcelona hi havia hagut un cas d'un enterrat en vida, al Cementiri Vell, a la banda del Poblenou.

buida perquè les germanes no estaven convençudes que la tia Cristina hagués expirat. Una assegurava que s'havia bellugat una mica, molt lleugerament. Ningú no va gosar contradir-la.

Aquest episodi tan decebedor per als empleats de la funerària es va repetir l'endemà i només al tercer dia, encara sense veure-ho gaire clar, les tres germanes van accedir que s'enduguessin el cos per donar-li sepultura. Era un

dimarts. La mare em va venir a buscar a l'escola a mig matí per dur-me a l'enterrament. Al cementiri de Montjuïc hi feia fred. Dret davant de la tomba, vaig entretenir-me a llegir tots els noms de la família gravats a la làpida. A sota de l'últim, hi havia un espai en blanc que ens esperava, a tots els que observàvem respectuosos com els paletes del cementiri feien la feina. En acabar vam resar un parenostre i després es va fer el silenci. Jo parava l'orella expectant, a punt per passar a l'acció i rescatar-la, atent al senyal més mínim: un cop esmorteït de dins la caixa, o un xiuxiueig.

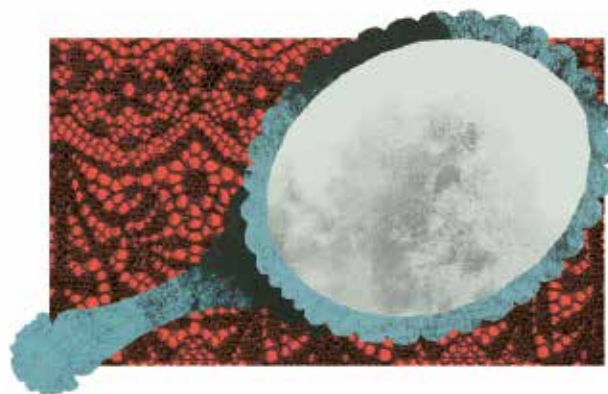
Per què la tia Cristina tenia tanta por que l'enterressin viva? A la família s'explicava que durant la seva infantesa, a les acaballes del segle XIX, a Barcelona hi havia hagut un cas d'un enterrat en vida, al Cementiri Vell, a la banda del Poblenou. Tinc entès que el difunt va pegar cops contra la caixa i que va proferir crits i jaculatòries, desconec quants dies, i que quan el van rescatar va sortir-ne pàllid i exhaust. No en sé gaire més i no tinc clar del tot si és veritat. També corrien rumors d'exhumacions de cadàvers en què els cossos apareixien recargolats de desesperació, amb les mans mig rosegades a la boca. I encara el cas d'una monja enterrada viva en un convent de la ciutat, sembla que en estat de bona esperança. En tot això penso quan estic ajagut al mateix llit de noguera on va morir la tia Cristina, que ara és el meu. De cara enlaire, una mà damunt de l'altra, miro el sostre tot quiet i és llavors quan voldria que algú em punxés el braç amb una agulla, que em cremés els caps dels dits, que em posés un mirallet sota el nas i arran dels llavis. Per assegurar-me'n.

Prou catastrofismes lingüístics
Destino, 2022

El català tranquil
Pòrtic, 2021

Mestre de l'skate. Un aficionat va camí del MACBA per lluir les seves habilitats.

Barcelona Metròpolis

Número 131

Juliol 2024

Direcció

Milagros Pérez Oliva

Consell de redacció

Lluís Mauri Roldán, Sara Berbel Sánchez, Nacho Corredor Sola, Daniel Fernández Gutiérrez, Simona Levi, Lucia Lijtmaer Paskvan, David Lizoain Bennett, Pau Luque Sánchez, Enric Marín Otto, Leire Pajín Iraola, Álvaro Palau Arvizu, Milagros Pérez Oliva, Joan Pons Pinac, Lluçia Ramis Laloux, Pilar Roca i Viola, Marina Subirats Martori, Xavier Vidal-Folch Balanzó, Carlos Zanón González i Imma Muñinos Cotaina

Coordinació editorial

Imma Muñinos Cotaina

Suport de coordinació

i plec de cultura

Gemma Martí Coma

Edició de textos

Gemma Martí i Mar Claramonte
(Edicions Clariana)

Col·laboradors

Elvira Altés, Anna Ballbona, Màrius Boada, María Jesús Calvo, Pilar Carrasquer, Manel del Castillo, Thomas Coutrot, Martí Fernández, Josep Maria Ganyet, Enric Gomà, Dolors Liria, Meritxell M. Pauné, Jesús Méndez, Thais Morales, Oriol Pàmies, Maria Palau, Coralie Perez, Sofía Pérez de Guzmán, Toni Pou, Joan Sanchis, Pablo Sanz de Miguel, Joan Subirats, Laura Terré i Joan Miquel Verd

Il·lustracions

Patricia Cornellana

Portada

Patricia Cornellana

Fotografia

Anabel Abril, Claudia Frontino, Alexandre Merletti, Laura Piqué, Àlex Rademakers, Ignasi Raventós, Santiago Sepúlveda, Josbel A. Tinoco, Ajuntament de Barcelona, Arxiu fotogràfic de Ràdio Barcelona - Cadena SER, Imatges Barcelona, Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya, Jeff Wall Studio, Meier Partners Architects LLP + Field Operations i Mirag_ZGF Architects_Double Twist

Infografia

Carles Javierre

Correcció i traducció

textosBCN

Producció

Òscar Carreño Montero

Distribució

M. Àngels Alonso

Dipòsit legal

B. 37.375/85

ISSN 2340-129X

Editor

Ajuntament de Barcelona

Consell d'Edicions i Publicacions

Xavier Marcé Carol, Gemma Arau Ceballos, Maria Buhigas San José, Ferran Burguillos Martínez, Núria Costa Galobart, Mireia Escobar Costa, Sonia Fuertes Ledesma, David Lizoain Bennett, Oriol Martí Sambola, Lluís Mauri Roldán, Àlex Montes Flotats, Jaume Muñoz Jofre, Joan Ramon Riera Alemany, Pilar Roca i Viola, Miquel Rodríguez Planas, Edgar Rovira Sebastià, Montserrat Surroca Comas i Anna Giralt Brunet

Directora de Comunicació

Pilar Roca i Viola

Directora de Serveis Editorials

Núria Costa Galobart

Direcció de Serveis Editorials
Passeig de la Zona Franca, 66
08038 Barcelona
Telèfon: 93 402 31 31

Els articles de col·laboració expressen l'opinió dels seus autors, no necessàriament compartida pels responsables de la revista. Els continguts escrits de Barcelona Metròpolis es troben disponibles al lloc web de la publicació sota una llicència Creative Commons de Reconeixement-No Comercial-Compartir Igual 2.5 Espanya.

Web

barcelona.cat/metropolis

X

@bcnmetropolis

Correu electrònic

bcnmetropolis@bcn.cat

Butlletí electrònic

Ompliu aquest formulari per rebre el butlletí de la revista:
comunica.barcelona.cat/form/metropolis/ca

Dossier

La metamorfosi del treball

46-55

Entrevista

Laia de Nadal

“Cada universitat hauria de tenir l'autonomia de decidir on enfoca la seva estratègia”
de Toni Pou

77-95

Plec de cultura

Debat. Una arquitectura al servei de la societat, o del mercat?

Entrevista. Blanca Llum Vidal

Tendències. Elles també hi eren. Cent anys de la primera emissió de ràdio

Libres. Darrere les persianes / España, el pacto y la furia

Exposicions. Contes possibles. Jeff Wall

4-9

Sofía Pérez de Guzmán

Noves cultures del treball: entre l'emprenedoria i la precarietat

10-14

Thomas Coutrot i Coralie Perez

Retrobar el sentit del treball: una aspiració revolucionària?

16-19

Dolors Liria

Costos emocionals de la feina

20-24

Joan Sanchis

Ciutats i setmana laboral de quatre dies: cap a un nou paradigma urbà

56-59

Visions urbanes

La plaça dels Àngels: el futur d'una “plaça dura” al Raval d'avui

de Meritxell M. Pauné

60-64

La Ciutadella del Coneixement, la nova aposta científica de Barcelona

de Jesús Méndez

26-30

Joan Miquel Verd

Crònica d'una precarietat laboral i vital que talla les ales als joves

32-35

Pilar Carrasquer

Temps de treball i polítiques de conciliació: reptes en clau de gènere

36-40

Pablo Sanz de Miguel i Martí Fernández

Teletreball, més dubtes que certeses

42-45

Manel del Castillo

Empreses amb consciència social

66-69

En trànsit

Tu també pots ser

Randi Williams

de Josep Maria Ganyet

70-75

Barcelona en dades

El portal Barcelona Dades

de Màrius Boada

i María Jesús Calvo

Barcelona Dades, vist per dins

d'Oriol Pàmies i Carles Javierre

96-99

Relat

Enric Gomà

Com va morir la tia Cristina

En castellano metropolis.barcelona/es

In English metropolis.barcelona/en

Pàgina web

www.metropolis.barcelona

Il·lustracions

Patricia Cornellana

Insert fotogràfic

Ignasi Raventós

Ajuntament de Barcelona